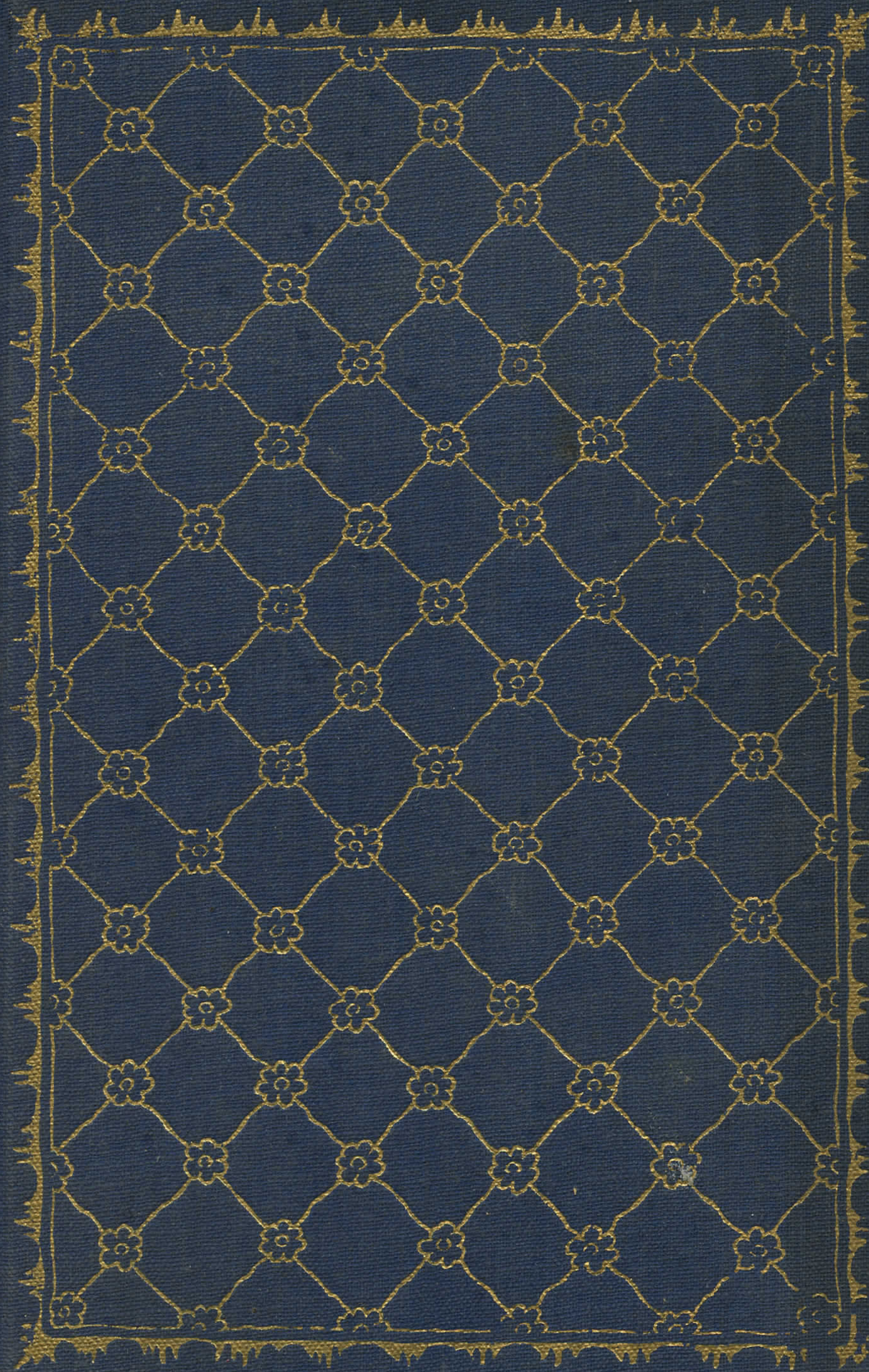

Vjekoslav Mutak
Zagreb, 1932.

ZABAVNIK MATICE HRVATSKE

KNJIGA 3.

ANTE KOVAČEVIĆ

NAŠI LJUDI

TISAK ŠTAMPARIJE GRAFIKE (S. KOVAČIĆ), ZAGREB

ANTE KOVAČEVIĆ

NAŠI LJUDI

SATIRE I HUMORESKE

ZAGREB 1932

IZDANJE MATICE HRVATSKE

DANI MLADOSTI

PASJE DLAKE

Mlad sam postao onoga dana, kad sam poželio, da budem stariji, odrasliji. Zašto, to će se poslije doznati, jer ni meni ta moja želja nije bila jasna u svom začetku.

Da je meni otac ponudio, kao što se ono u pjesmi govori, što bi radije: handžar ili jagnjetine, sigurno je, da bih odbio jedno i drugo, i zatražio: brkove. Da su mi brci ko mrki vuci, onako kao što su u Kraljevića Marka, eto to mi je bila najveća želja u mladosti. Svakog sam se dana stoput pogledavao u ogledalce, da li štogod rastu onih pet, šest žućkastih dlačica pod nosom, ali nažalost ostajale su iste, ili mi se samo tako činilo.

Onda mi u onom očajanju pade na um ova misao: — »Sigurno odrasli muškarci imadu velike brkove zato, što ih natežu.« Počeh i ja svoje malje ljudski natezati sve jednu po jednu. Doduše, suze su mi vrcale, koža mi se ježila, ali nije bilo tih muka, što ih tada ne bih podnio, samo da budem muževniji. Na koncu što sam postigao? Ništa. Kao za inat, slabe dlačice lomile se i čupale, i od sve muke ostade samo crvena i natečena gornja usna.

Moj stric bio je neženja, sijed i star čovjek, uz to ćelav. I kao svi stariji ljudi želio je, da bar izgleda mlad, kad mladost ne može povratiti. Onaj uski vijenac kose oko glatke ćele brijao je svakog tjedna, da izgleda tobože, kao da je cijelu glavu obrijao. A brkove i obrve vješto je pocrnio bojom tako, da su se o njegovim godinama varale i udovice, kojih oku inače ne uteče ni najmanja sitnica.

— Možda taj stričev brkomaz pospješuje rast kose! — pomislim, jer sam tako slično pročitao u nekom ogla-

su. Kad je stric otišao u ured, uzmem malo te njegove čudotvorne masti. Nisam je dirao do naveče. Kad su svi ukućani dobro pozaspali, utrnem svijetlo i u mraku natarem sebi tom mašću gornju usnu, ne bi li mi ipak brci do jutra štogod porasli. Zaspao sam slatko u očekivanju nove sreće. Bilo mi je, kao da mi ciganka gata:

— Ova ti karta kaže, da ćeš biti veliki gospodin. A ova opet veli, da dvije frajlice na tebe misle, a trećoj garavoj to je jako krivo, jer te ona najviše voli.

Kad sam se probudio, odmah se pogledam u zrcalo. Izgledao sam kao dimnjačar, koji, doduše, ima umiveno lice, ali je kod prvog čišćenja dimnjaka otro nos garavim prstima, te izgleda kao da se je hotimice namrčio pod nosom poput djece, kad idu na poklade. Badava sam tr'o prstima i prao, novi brci ne iščezoše, kao da su moji rođeni. Što nisam uradio! Ribao sapunom, strugao komadićem morta, ali sve uzalud. Već mi je gornja usna još jače natekla, a novi brci ne popuštaju, nego se inate:

— Mi smo tvoji, a ti si naš!

Uzmem knjige i bez doručka iskradem se od kuće. U školu mi se nije išlo. Ne mogu od sramote. Kuda, kamo, svrnem se na rijeku. Tu nađem omanje društvo. Pecali su ribe. Spazim Koju, svog druga iz susjedstva, koji je učio pekariju u onog debelog pekara Bende. — Kojo! — zovnem ga izdaleka i mahnem rukom, da mi priđe.

Kad me on ugleda, nadre se smijati.

— Tko te je nagaravio pod nosom, kao da ćeš u maškare?

— Ne kreveljí se — rekoh — nego pomozi, ako znaš! — i ispričam mu svoju nevolju.

— To je glupo, što si uradio. Od brkomaza ne rastu brci.

— E, sada to znam i ja. Šta misliš, kako da se riješim ovih pijavica pod nosom?

— Kad bih samo smio u pekariju, uzeo bih kalfinu britvu i ogulio bih te, da bi bio čist kao riba. Znaš, već se tri dana skićem ovuda, pobjegao sam iz radnje, jer me kalfa izlemao. Majko moja mila, kad ja budem pomoćnik, pamtit će mene šegrti. Osvetit ću se na njima za sve moje muke.

— Da pokušaš nožem!

— Mogu škljocom, ali teško će ići, jer te naše pasje dlake ni svaka britva ne brije.

— Kakve »pasje dlake«? — začudim se.

— Ma te naše dlake nisu one prave. Poslije će nam porasti tvrđe, tamnije, a ove sadašnje više su žućkaste, tanke i podatne, da se i bolja britva preko njih samo sklizne.

Izvadim zrcalo i stanem promatrati brkove od »pasjih dlaka«. Zaista, pravo ima Kojo: ovi moji nesretni brci to su tek sićušne malje, ni brkomaza nijesu na se uzele. I on ih je valjda prezreo.

— Sjedi, da te ostružem! — ponudi mi Kojo i ne čekajući na moju odluku poprska me vodom po licu i stade mi škljocom guliti brkove. Ni duša kad dospije u vražje ruke, ne pretrpi teže muke od onih, što sam ih ja tada proživio. Struže Kojo, kao da se sveti kalfi za dobivene batine, a ja stišćem zube, gutam suze, gledam svjetlace i čupam busenje trave od velike boli.

— Ako hoćeš, da ti brzo porastu brci, a ti češće brij te pasje dlake, pa ćeš ih poslije moći i oko uha namatati! — tješi me i svjetuje.

Pogledam se u zrcalo i zadovoljno se nasmiješim. Nisam požalio muke. Premda su se još tu i tamo vidjeli tragovi prokletog brkomaza, ipak ga je Kojo pristojno ostrugao, da sam mogao zaći među ljude.

O podne dočekam drugove nedaleko škole i uputim se kući. Nestrpljivo sam očekivao svršetak ručka, da stric ode u svoj ured. Dočepam se njegove britve i obrijem ono malo pasjih dlaka.

Otada sam ih brijao svakog dana, dok se nisu zacrnili brčići pod nosom. Da li su porasli od brijanja ili zato, što im je vrijeme bilo, tko bi znao. To je kao s lijekom. Jedamput čovjek ozdravi od lijeka, a mnogo puta i bez njega.

(Danas, skoro nakon dvadet i pet godina činim isto, to jest svakog dana brijem brkove. Ali, jao jade, iz sasvim protivnog razloga — da izgledam mladi!)

Ipak nisam imao pravog, muževnog brka. No zato sam pustio, da mi poraste duga, bujna kosa, prava »umjetnička« griva do ramena. Đavo bi znao, čemu mi je ona trebala, ali eto, osjećao sam posebni užitak, kad sam peteroprstim češljem grabljao po njoj. Nije mi ni za što koristila, to je istina, štaviše bila mi je katkada i na nepriliku. Ipak je nisam skidao. Umišljao sam sebi, da s njezinim bujanjem postajem muževniji, vredniji, jači. Nešto veliko, silno, očekivao sam od nje.

No svaka radost ima i svoju bol. U moju dugu, kuštravu kosu rado su se zapetljavali mili očevi prstići i blage profesorske ručice.

— Što daje **a** plus **b** puta **a** minus **b**, dede kaži ti, kudrove! — pita me kod ploče profesor matematike, čije dlanove nigda ne ću zaboraviti.

— **A** plus **be** puta **a** minus **be** daje, daje...

— No, šta daje?

— **A** plus **be**... daje, daje...

— Daje p l j u s na kvadrat! — razljuti se matematički zmaj i prilijepi mi dvije pljuske. Kad sam rukama zaštitio lice, zgrabi me za »umjetničku« kosu, zabije u ploču dva gola mojom lubenicom, da mi je sve zazvonilo govoreći:

— Upamti, Samsone, daje ovoliko **a**: dum puta dum.

— Dakle, koliko **a**?

— **A** na kvadrat.

— Vidiš, kako sad dolaziš k sebi. I daje ovoliko minus **be**: dum puta dum! — još jače odzvanjaju udarci glave o ploču.

— Dakle?

— Daje minus **be** na kvadrat.

— Tako, tako. Pomoći će tebi tvoja grivetina. Odmah sve znaš!

Ni iza ove snažno obrazložene pouke nisam odrezao svoju bujnu kosu. Još uvijek sam od nje očekivao ono silno i veliko, šta tek ima da dođe.

MLADOST — LUDOST

Kroz moju kuštravu glavu hujali su veliki vjetrovi i oluje. Bunio sam se od reda protiv svega: protiv običaja, reda, zakona, autoriteta, tutorstva roditelja i nastavnika. Oni su mi ležali na duši kao teški željezni oklopi, i da sam mogao, digao bih u lagum kuglu zemaljsku. Zašto? Ni za što. Morao sam da oponiram, da se bunim, da rušim, kao što biljka mora da raste i da donosi plod.

Prvi, slikoviti predstavnik toga mrtvog, određenog i filistarskog poretka, protiv kojega sam upravio navalu, bio je »bug« na hlačama. To je onaj pravac, što dijeli izglačane nogavice na dvije simetrične polovice. Nisam ga podnosio kao ni varivo od kelja. Mrzio sam ga kao svog najljućeg neprijatelja. Čim sam ga spazio, odmah sam ga s užitkom ugužvao, dok ga je nestalo. U novom i izglačanom odijelu osjećao sam se kao u nekoj posvećenoj navlaki, koja se ne smije ničega dotaći. U njemu nisam smio ni sjesti, ni leći, ni na drvo se spenjati, ama baš ništa. I zato sam nastojao, da mu što brže skinem taj stražarsko-gospodski biljeg i da sebi povratim slobodu kretanja.

Volio sam da prkosim zbog prkosa, eto toliko, da uzbunim ljude oko sebe. Začudo je, kako sitnice mogu ljude uznemiriti. Učinio sam neke izmjene u odijevanju. Ovratnik sam zakopčao obratno i to tako, da sam kravatu vezao na šiji, a u zapučak utisnuo najkrasniji cvijet, suhu češljugu.

Građani su se najprije smijali, zatim klimali glavama i na koncu stali se prijetiti policijom i ludnicom.

— Što taj hoće?

— Već sto godina vežemo mi kravatu sprijeda i sad se neko usudio, da radi obratno. Tko je taj, što izaziva sablazan?

— Otkad svijet postoji, nikad se čovjek nije kitio češljugom. Šta to znači?

Tisućgodišnji građanin jako se uznemirio. Osjetio je, da se nešto radi protiv njegovih običaja, navika, mira i ustrajalosti. — Na oko je to, doduše, sitnica, ta naopaka kravata, ali danas ovo, sutra ono, a prekosutra dirnuti će i u našu kesu — strahovao je građanin.

Što se on više uzrujavao, ja sam sve više uživao. I nisam ostao osamljen. Kad moji drugovi opaziše, da mi je uspjelo buržuja rasrditi, odmah se povedoše za mnom i stvoriše novu modu. Na to se i buržuj primirio. — Mladost — ludost! — reče na koncu, sjede u fotelj i opet zadrijema.

E, ali je u mojoj duši i dalje kuhalo i kipjelo. Sve me je izazivalo: ljudi i stvari. Kako se ne bih srdio, kudgod pogledam po kućama i pokućtvu, svuda same kocke, prizme, pravi kutevi, mirni i hladni pravci, bodu mozak do bolova. Tko se ne bi bunio, dan na dan gledati iste oblike! Molio sam Boga, da prodrma svijetom, pa da iznova zajedno gradimo novi svijet.

Kad Bog nije uslišao moju molbu, radio sam, što mi je bilo po snazi. U prvom redu promijenio sam poredak stvari u sobi. Svakog tjedna premještao sam krevet, stol, ormar i slike. Dulje od osam dana nisam mogao izdržati, da ih gledam na istome mjestu. Kad me je već mašta izdala, mijenjao sam položaj stvari tako, da su sjekle pod kosim kutem sa zidovima. Kad mi je i to dosadilo, obrnuo sam sve stvari naglavce, da su im noge u nebo stršile. Konačno sam izmijenio i službu pojedinim predmetima, to jest, od ormara sam načinio krevet, od kreveta ormar, od stolica stol, a na stolu sam sjedio. Ovakvim promjenama ubio sam monotoniju sobe i pružio zadovoljstvo uznemirenoj duši.

Zašto da se baš kupam subotom uveče, a nedjeljom oblačim čisto rublje i novo odijelo? To mi nije išlo u glavu. Zar zato, što to tako ljudi rade skoro dvije tisuće godina? Kakav je to pišljivi razlog! Za inat nisam skidao nedjeljom staro rublje i odijelo. A kad sam spazio kicoški odjevenoga lojalnog građanina, koji je još jučer bio sav zamusan, kako je na ruke navukao bijele naredničke rukavice, na ćelavu glavu nabio halbec, kako kraljevskim gestama pruža preda se štap sa srebrnom pasjom glavom na dršku, kao da govori: — nedjelja sam ja — kako svečano siše tanku virđinku, onda sam ga obišao na deset koraka, kao stvar, koja je neugodna u blizini, a još neugodnija, ako nagaziš na nju. I kako je takvim propisnim građanima nedjeljom provrvio ne samo grad, nego i sve šumice u okolici, zaključio sam, da nedjeljom nikud i ne izlazim, te je izbrišem iz svog kalendara.

Od svih nauka najviše me se lijepila higijena. Njene sam savjete katkada rado poslušao. Prestao sam se rukovati, da ne raznosim bolesti, i uveo sam nogovanje, to jest pružao sam nogu kod pozdrava, jer je taj način mnogo razumniji. Prestao sam pljuvati na pod i trudio sam se da pljunem na strop, da spriječim širenje sušice i tako pomognem socijalnu higijenu u njenim plemenitim ciljevima. Ni čikove nisam bacao kojekuda, nego sam ih još onako vlažne bacao na tavanice, gdje su se prilijepili za vječna vremena. Taj zdravi običaj još i danas vlada u skrovitim odjeljenjima školskih zgrada, gdje đaci za pojedinih odmora puše. Kad sam sjedio za stolom, uvijek sam noge stavljao na stol, da ne mažem pod. Zube sam čistio jabukama, jer sam negdje pročitao, da je to najbolje sredstvo za njegu zuba.

Poprimio sam još vazdan higijenskih navika, jedino se nisam mogao odviknuti, da ljubim u usta. Priznajem, to mi je bila slabost. Ali što ću, kad mi je to bilo najslađe. Mašta mi je predočivala razne opasne bolesti, koje se na taj način šire, ali nisam imao snage, da u tom najslađem času izvadim iz džepa bočicu s hipermanganom, pa da isperem usta sebi i njoj, kako to liječnici preporučuju. Nije bilo vremena, pa to ti je.

Pod konac mladosti javila se u meni neka slabost, da stečem bar nešto građanske uglađenosti i prijavim se u plesni tečaj. Već sam se naučio prilično klanjati i

nogama vitlati oko sebe, bolje od ždrebeta, i da nije bilo jednog neprijatnog slučaja, danas bih ja bio možda najuglađeniji građanin.

Jednog nesretnog dana baš sam se obukao, što kažu, comme il faut. Dvije raspukline na cipelama uspio sam da zakrpam na taj način, da sam iznutra stavio komadić kartona, koji sam premazao crnim tušom. Požutjeli ovratnik natr'o sam kredom i zbilja je bio skoro kao nov. Čak sam u vlastitim očima postao najveći izdajnik i beskarakternjak sviju vijekova, kad sam načinio onaj nesretni »bug« na hlačama. Cijelu noć ležale su složene hlače pod madracem i ujutro se pokazao »bug« oštar kao sjekira. Ovakav idejni »salto mortale«, sasvim naravski, izazvala je u meni ljubav. Htio sam osvojiti Ljubicu po što po to. I da sam još u zadnji čas poslušao neki unutrašnji glas, koji mi je šaptao: — »Uzmi novu špagu za hlače!« — bila bi Ljubica moja. Ali da! Kako nisam nigda slušao ni »vanjske« glasove, a kamoli unutrašnje, zavezao sam hlače starom špagom, koja se već od upotrebe sasvim izglodala.

Baš smo igrali kadrilu. Ljubica je bila moj vis-a-vis. Znoj me je probijao od ljubavi i vrućine, košulja mi se lijepila za kožu. I kad sam načinio prvi poklon, špaga puče i hlače se spuzaše.

Sablazan! Ljubavna propast! Nikad iz mene uglađenog čovjekal

SREDNJA ŠKOLA — NEVOLJA GOLA

Đak sam rado bio, premda nisam volio učiti. Profesori su uvijek govorili o stvarima, koje me nisu zanimale, a uz to mi se činilo, da su svi nastavnici posvađeni među se, jer je svaki dokazivao, da je njegov predmet najvažniji. Osobito su nam na početku školske godine držali zanosne govore, da nas pridobiju svaki na svoju stranu.

Matematika je pjevala: — Čovjek može da živi bez zraka šest minuta, bez vode šest dana, bez hrane šezdeset dana, bez odijela šezdeset godina, ali bez računa ni jedne sekunde. I zato...

Povijest je drobila: —Povijest je učiteljica života, a povjesničari najmudriji i najsrećniji ljudi, jer su i najviše naučili, kako valja živjeti. Prema tome je povijest najvažnija nauka, i sve ostale treba da su joj podređene. Budući da — — —

Zemljopis je dokazivao: — Bez poznavanja zemljovida i zemljopisa čovjek je slijep, gluh i sakat stvor. Na primjer: dođeš li u neko mjesto, a ne znaš mu ni broj stanovnika, ni glavne industrije, ni slavne ljude, što se tu rodiše, ti nisi kadar da se u njem okreneš, ni komad kruha da pojedeš, ni hladne vode da se napiješ. Stoga....

Prirodopis je uvjeravao: Uzmimo, da se ti penješ na drvo, grana pukne, ti padneš na zemlju i slomiš lijevu lisnu kost i desnu podlakticu, što ćeš sad raditi? Nikad nisi učio o kostima našega tijela, o njihovu lomu i prvoj pomoći u nesreći, pa je sasvim shvatljivo, da ćeš zbog svog neznanja mnogo trpjeti. Zato je nauka o tijelu čovječjem iliti somatologija najpotrebnija u životu. Počnimo s kostima. Naše tijelo se sastoji od preko dvije stotine kostiju, koje se dijele 1.) na kosti glave, 2) kosti trupa, 3) kosti udova. Kosti glave dijele se opet 1) na kosti — — — — —

Vjeronauk je propovijedao: Vjeronauk, kao objava Božja, kruna je svih nauka, pa zato treba da mu posvetite najviše vremena. Da je on glavni predmet, vidi se i po tom što mu je i u svjedodžbi dano najčasnije, prvo mjesto. Ergo...

I tako redom svaki je tvrdio, da je njegov predmet najglavniji, njega da najviše učimo, a ostale, kako dospijemo, jer ćemo inače u životu loše proći. Razmišljao sam, što da radim. Učinim li po volji jednome, zamjerit ću se drugome. A bolje je, da se zamjerim vragu nego profesoru. I odlučim da ostanem nepristran u tom njihovu nadmetanju i svađi, i da nijednom ne posvetim osobite pažnje. Ta moja taktika poklapala se s mojim

najdubljim uvjerenjem, jer ja zaista nisam imao nikakova interesa za te njihove predmete.

»Škola života« vukla me na svoju stranu. U ono vrijeme pisao je detektivske priče Conan Doyle ili stoput ubijeni i stoput uskrsli Scherlok Holmes, i njega sam gutao danju i noću. To je dakle bila holmesologija. Ova se nauka razgranala na: 1.) džiu džicu, to jest, kako ćeš protivniku najbrže šakom razlupati nos ili ga oboriti na zemlju, 2) akrobatiku ili kako se penje preko plotova, trči po krovovima, hoda po užetu, 3) kriminalistiku ili koje su dužnosti tajne družine »Sinova podzemlja«, kako se trgaju lisičine i t. d.

Naši su profesori zahtijevali od nas, da se natječemo u znanju, umovanju, u onom, što nazivaju borba glavom. Bio sam odlučan protivnik takvoj borbi i svu sam simpatiju izlio na borbu nogom — nogometu. Krasne li nauke! Da je tri dana i tri noći igraš bez prestanka, nikad se je ne ćeš zasititi. Zabijati golove, to je prava svrha čovječjeg života na ovome svijetu!

Za udvaranje ženskom svijetu dao mi Gospod priličan talenat i, razumije se, nisam radio kao onaj lijeni sluga iz biblije, kome je gospodar uzeo nazad talenat i dao ga bogatom sluzi, kad ga onaj nije znao iskoristiti. Ja sam svoj talenat iskoristio, umnožio, razvio i ništa me nije strah, kad na sudnji dan dođem pred Boga. Reći ću mu: — Sjećaš li se, Gospode, kakvu si mi mrvu talenta dao, a pogledaj kako Ti ogroman grumen vraćam! — A Gospod će reći: — Sjedi mi na desno!

I udvaranje je opsežna nauka, koja se dijeli na: 1.) deranje cipela, 2.) plagiranje ljubavnih pjesama, 3.) sviranje podoknica, 4.) dobavljanje cvijeća iz gradskog parka, tuđih vrtova i groblja, 4.) poznavanje tajnih ljubavnih znakova i pisma, 5.) poznavanje terena, 6.) ljubavnu taktiku.

Osim toga zanimao sam se za mnoštvo neobaveznih nauka i vještina, kao što su: ribolov, kupanje, biciklistika, sklizanje, noćno skitanje, lov na mačke, štakore

i vrapce, deračina pod profesorskim prozorima, skidanje natpisa sa radnja i t. d. Dok sam kod udvaranja i pobrao tu i tamo drugi red, kod ovih neobaveznih predmeta uvijek sam bio odličan.

Što da kažem još o mojim privatnim učiteljima: Sienkijeviczu, Julesu Verne-u, Tolstoju, Šenoi, Gjalskome, Nietzsche-u i Schopenhaueru i stotinama drugih! Istina, s ocem sam mnogo ratovao zbog njih. Otac je tvrdio, da su to sve neki besposličari, koji troše mnogo petroleja i zato neka čitam školske knjige, ako već moram da čitam. No otac je bio čovjek svoje glave i češće je govorio: — Tko mnogo čita — glup umire! — Ja, kao poslušan njegov sin, primijenio sam tu poslovicu na školske knjige.

Prema tome ja i profesori bili smo dva sasvim protivna tabora i vodili smo borbu po svima ratnim pravilima. Oni su se upinjali da ispipaju od mene ono, što ne znam, pa da me onda obore. A ja se nisam dao, jer sam radije bio đak nego šegrt. Ostao bi đak cijelog života, samo da nije bilo učenja. I da se kako tako održim na vodi, gradio sam se da razumijem i ono, što nisam shvatio, da znam i ono, što nisam ni prelistao, da sam čuo i ono, što niko nije rekao, i da sam vidio, što niko nije pokazao. Nisam se dao, pa eto...

Čudni su ljudi — ti profesori. Kad su me uhvatili u neznanju, upravo su uživali. Dok drugi pošteni građani, ako im ne daš, što traže, odu, ili zahtijevaju štogod drugo, profesori, kad ne dobiju odgovor na pitanje, zapnu na njemu, pa dalje ni makac. Griskaju i liskaju zadatak kao dijete bombon. Ne će da ga odmah proguta, nego ga pomalo troši, da što dulje uživa u slasti...

— Dakle, kad si već spomenuo zrak, reci mi: što je zrak? — pita profesor.

— Zrak je, ovaj, zrak je elemenat, koji...

— Taaaako? Zrak je tebi elemenat? A zašto je zrak elemenat?

— Zrak je elemenat zato, jer ga mi udišemo.

— Hm! Znaš li ti uopće: što je elemenat ili počelo?

— Elemenat ili počelo je ono nebesko tijelo, koje...

— Gle, sve ljepše i ljepše! Tebi su elementi nebeska tjelesa. Reci ti meni, a što je tijelo?

— Tijelo je sve ono, što zauzima neki prostor, a ima dužinu i širinu.

— Krasno! Ti već stvaraš novu fiziku. Reci mi Newtone, jedno tijelo, koje ima samo dužinu i širinu.

— Na primjer, na primjer: — — — — četverokut.

— Divota, pa da nije naš narod pun genija! A što je četverokut, kaži ti meni, Euklide!

— Četverokut je onaj kut, koji ima četiri stranice.

— Genijalno. Dakle, kut sa četiri stranice. Pa da čovjek ne poludi, kad s tobom razgovara! Ti nemaš nijednog jasnog pojma ni iz kemije, ni iz fizike, ni iz geometrije. Uopće ja neznam, u šta kod tebe da z a g r i z e m.

Tako, dakle! Pola sata pije mi krv i na koncu veli, da nema u što ni zagristi. A muke li je đaka uloviti u neznanju, kad svaki čovjek više ne zna, nego li zna. Ljudsko neznanje prema znanju odnosi se kao milijun naprama jedan. I mnogi učeni ljudi na koncu svoga života izjaviše: — Sad tek znam, da ništa ne znam! — Jedino đaci moraju sve znati!

U toj neravnoj borbi s profesorima pomagao sam sebi, kako sam znao. Organizirao sam krug šaptalaca, da vrše svoju kršćansku dužnost. Čitao sam iz knjiga, kad sam odgovarao, jer knjiga je ipak najmudriji stvor Božji. Zadaće sam prepisivao. Formule i rješenja čitavih zadataka napisivao sam olovkom na ploču i manšete, da mi posluže u nevolji. Pa kad stadoh izvoditi kakvu formulu, da je tekla kao iz rukava, profesor se samo zablenuo: — Tako, tako — bodrio me — samo t a k o naprijed, pa ćeš postati pravi čovjek!

NICOTIANA TABACUM

Brkovi i duga kosa slabo su zadovoljili moju težnju, da izgledam muževan, odrasao čovjek. Nastojao sam, da sebi i druge muškaračke odlike prisvojim: da

pušim, da pijem, da se kartam, da govorim krupne riječi.

Pušiti sam brzo naučio. Tu sam prviput iskusio težinu poslovice: nauka je teška muka. Kad sam zapalio prvu cigaretu, bilo mi je gadno, mučno, uhvatila me mala nesvjestica i skoro da sam povraćao. S drugom i trećom isto je bilo teško, a poslije sam se već priučio. Nema te muke, što je ne bi čovjek izdržao za volju taštine. Ipak mi nije išlo u glavu, zašto ljudi puše, kad je duvan na koncu konca ipak odurna stvar. Što puše mladići, razumijem, hoće da izgledaju kao muževi. Ali zašto puše stariji ljudi, to nisam mogao da odgonetnem.

Naši su nastavnici znali, da mi pušimo, pa su nas korili i kažnjavali. Još su nam govorili, da je pušenje jako štetno zdravlju. A čim su izašli iz razreda, već su palili cigarete. Kako sam više cijenio ono, što profesor čini, nego ono, što govori, pušio sam i ja. — Kad tebi ne škodi nikotin — mislio sam — ne škodi ni meni.

Kad nije bilo novaca za duvan, i čikovi su bili dobri. Treba im samo odsjeći krajeve, da se dođe do finog duvana. Bilo je i takvih čikova, za koje bi bila uvreda, da ih nazivaš čikom ili pikavcem. Osobito čikovi gospodina Žleba, penzionirca, koji je po vas dan gledao kroz prozor i pušio, bili su neka rijetkost. Čini mi se, da je imao običaj, da samo nekoliko dimova povuče i onda odbaci skoro čitavu cigaretu. Pa kako da se usudim tako nešto nazvati čikom, ja, koji sam cmoljio cigaretu, dok me prsti ne zapekoše. Ta to je za mene bila cigareta i po, a ne čik!

Vraćajući se iz škole mimo njegove kuće već sam izdaleka opažao kup debelih, bijelih čikova, gdje leže jedan kraj drugog, kao tuste gusjenice dudova svilca, prije no što će se zapresti u čahuru. — Zapalit ću kao Ture, da će se sve djevojke za menom ogledavati! — veselio sam se.

— Poberi, mali, poberi! — mamio me gospodin Žleb.

A kad sam se sagnuo, da ih pokupim, on je imao veselje, da me gađa orahovim ljuskama, i ako je dobro zgodio, nasmijao se dubokim basom: hohoho. Takav je već bio gospodin Žleb, u neku ruku šaljiv čovjek. To je on činio od širine srca, a ne od zlobe, jer zloban i pakostan čovjek nikad ne odbacuje velike čikove.

Ipak toga čovjeka i po zlu pamtim. Razorio mi jednu ljubav. Udvarao sam Ljubici: vozio je u čamcu, učio je plivati, donosio joj ukradeno cvijeće, pisao joj zadaće, rješavao joj zadatke. I gledao, gledao bez prestanka. Da se pokažem muško, katkad sam i cigaretu zapalio pred njom. Neka vidi, da s čovjekom ima posla. Jedne večeri predao sam joj onu svoju pjesmu, koja je počimala stihom »Ljubica je krasan cvijet«. Bio sam smeten i zbunjen od straha, da li će joj se svidjeti. Da prikrijem nemir, zapalim Žlebov najveći čik. Kad je ona došla do najljepšeg stiha: »Ja za te živim, za te mrem«, u taj čas eksplodira moja cigareta i od straha sjednem na zemlju. Prokleti Žleb stavio je u cigaretu glavice od žigica.

Ljubica se savijala od smijeha, a ja sam drhtao od jada. Propao sam baš onda, kad sam mislio, da sam na vrhuncu.

Nisam prestao pušiti, ali sam zamrzio čikove. Od te mržnje stradao je duvan najstarijeg brata. On je pušio bosanski »srednje fini« duvan i vješto ga krio preda mnom. No gdje ne bi mačka miša nanjušila! Otkrio sam ga u jednoj vazi na ormaru i na paketiću proveo operaciju. Najprije sa tri prsta izvučem nešto utrobe, tako za dvije, tri cigarete. Zatim, da paketiću povratim prijašnji obujam i da brat ništa ne primijeti, poškakljam paketić po bokovima i tabanima, da se rastrese i protegne po dobivenom prostoru, i povratim ga na mjesto.

Tako smo se duvanili ja i brat iz istog izvora sve, dok na jednom paketiću i nehotice ne ponovih ovaj pokus s magaretom, koga su htjeli malo pomalo naučiti, da ništa ne jede. Po nesreći brat se prehladi i izgubi têk na duvan. Međutim ja sam i dalje primjenjivao svoju teoriju o neškodljivosti škakljanja bratova paketića i ne znajući, da brat ne puši. Kad je on ozdravio i htio da zapali, našao je svoj paketić u najvećem stepenu sušice, u koju su ga uvalile moje česte operacije. On ravno na mene:

— Ti si popušio moj duvan, priznaj!

— Baš mi je stalo do te tvoje trave, kao da nemam ništa bolje.

— Bili prisegao, da nisi?

— Ako hoćeš i tri puta. Za pravdu ću i poginuti, a kamoli ne priseći.

— Znam ja tebe, ti bi i vragu prisegao, neka ti bude, ali ne ćeš više kaditi moga duvana.

I nisam. Spao sam opet na čikove. Kako sam se već počeo »klanjati« djevojkama, i igrati mladog gospodina, bilo me je stid pobirati čikove. Moj izumilački duh riješio je i taj čvor. Na kraj štapa zabijem čavao i isturpijam ga kao iglu. Hodam ulicom vrteći nehajno štapom i pasem očima po putu, da ugledam koji čik. Kad ga nađem, zastanem tobože kao od dosade i vještom ga kretnjom nabodem, da nitko ne vidi. Odem dalje, vrtim štapom i spravim čik u džep. Tako sam držao u skladu gospodstvo i pušenje čikova.

Da nije bilo sudbine, koja mi je bila sklona, i moje prepredenosti, koja je tu sklonost stvarala, bio bih zbog duvana stradao. U ono je vrijeme razredni imenik s ocjenama ležao u katedri i svaki je nastavnik imao ključ od ladice. Svakoga je dana bar jedan od njih zaboravio na ključ, da ga ponese. I ta profesorska zaboravljivost navela nas na griješnu misao, da uzmemo ključ i zadržimo ga za sebe. To nam je i uspjelo. Kad je nekom zgodom profesor povijesti ostavio ključ u stolu, skoči jedan drug iz prve klupe i s ključem u džep.

— Zar nije tu moj ključ? — pita profesor, kad se povratio.

— Ne znamo. Nismo ga vidjeli.

— Onda je sigurno negdje u zbornici! — tješi on sam sebe.

A mi navalismo popravljati sve nepravde, koje su nam profesori nanijeli u ocjenama. Kroz mjesec dana za odmora vadili smo imenik i popravljali ocjene sve dotle, dok ne dotjerasmo, da nitko nije imao ni jednoga drugog reda.

Istraga je pukla nenadano. Ravnatelj nas istjerao iz klupâ na čistinu do katedre i stao pretraživati najprije klupe. Veli, da hoće vidjeti, tko od nas puši. Mi se plašimo, jer mu na licu vidimo, da traži ključ. Dok on pogledava u klupe, mi skrivamo, tko što može. Onaj, u kojega je bio ključ, spustio ga na zemlju i gurnuo nogom pod podium. Hvala Ti, Bože! Izmolit ćemo pet Očenaša i pet Zdravomarija. U mene kutija puna čikovskog duvana. Kuda s njome? Stojim do stolića za umivaonik. Ravnatelj već prevrće nekima džepove i žandarski gleda po nama, da ne skrijemo štogod. Guram kutiju u ladicu od stolića. Možda ipak nije spazio. Eto ga već k meni!

— Pušiš li i ti?

— Ne pušim!

— Reci na poštenu riječ, da li imaš duvana?

— (— Dakle me je spazio. Bolje je priznati!) Kad je na poštenje, e onda — rekoh — eno ga u ladici.

Ključ nije pronađen, ali ipak svi dobiše po šesnaest sati zatvora, samo ja šest, i pohvalu zbog iskrenosti.

Odonda uvijek govorim istinu, kad vidim, da mi to koristi. I pušim kao Ture.

U DALEKI SVIJET

Da se otisnem u svijet, u strani daleki svijet, o tome sam mnogo sanjario. U Ameriku, u Afriku, bilo kuda, samo dalje od kuće. I onda, vratiti se kući slavan, na čelu pobjedonosne vojske kao general. Ili dovući kući tri tovara blaga, što sam ih oteo razbojnicima. Možda i carevu kćer dobiti za ženu, pa vladati tamo i sve svoje poznate pozvati u goste. Uopće ono silno,

veliko, što ću postići, to se je moglo dogoditi samo negdje daleko od rodnog mi kraja.

Prviput bježao sam u Ameriku na koncu drugog razreda, kad sam dobio drugi rad. U stvari i nisam bježao zbog drugih redova, takova kukavica nisam bio. Podnio sam ja i više drugih redova, pa me nije glava zaboljela. Tome su bile uzrok moje pustolovne težnje i prilika. Kad primismo svjedodžbe, onda oni bolji đaci potrčaše kućama, a mi drugoredaši ostadosmo, da se posavjetujemo, što ćemo sada.

— Da pobjegnemo svi u šumu, da tamo sagradimo kuću i lovimo životinje! — predlaže jedan.

— A gdje su nam puške? Trebamo pušaka i metaka!

— Bolje bi bilo, da se spustimo čamcem niza Savu i hvatamo ribe.

— Tamo će nas brzo otkriti.

— Znate šta, dečki, — predložim ja — hajdemo mi u Ameriku, gdje ima zlatnih brda. Nakopat ćemo mnogo zlata i vratiti se bogati kući. I kad nas vide roditelji, da vozimo puna kola zlata...

— Kojim pravcem da idemo?

— Na more. A kad tamo dođemo, zavući ćemo se u lađu, da nas nitko ne opazi. Jeste li za to?

— Jesmo! — rekoše svi osim Buce apotekarovog.

— Dečki — pljačljivo će on — mene je strah. Ja radije idem kući, pa ću se otrovati.

— Kukavico, i nisi za drugo, nego da se otruješ! — izgrdismo ga i otjerasmo od sebe.

Odosmo izvan grada. Kad smo došli do Save, predložim, da se još posljednji put okupamo u slatkoj vodi. — Jer, sutra, preksutra, eto nas na moru, a more je slano! — dodam znalački. Kad se okupasmo, osjetismo, da smo gladni. Da hvatamo ribe i da ih pečemo, za to nije bilo vremena, stoga se prikrademo do seoskih vrtova i napunimo njedra jabukama. I onda udarismo pravo na more u Ameriku.

Nismo odmakli ni pet šest kilometara, kad spazismo, da se za nama valja cestom oblak prašine. Kad se taj oblak primakao bliže, neko poviče: — policija! — i mi se raštrkasmo kud koji.

U sumrak privučem se kroz baštu bakinoj kući, koja nije bila daleko od naše. Sirota baka, kad me je spazila, suze joj poletješe. Nahrani me kao goluba i još mi obeća kajganu za imendan, samo neka ne idem u Ameriku. I mati se tu nabrzo našla, plače i smije se u isti mah. A i otac se došuljao, vidi se, hoće da pokaže strogo lice, ali ne može od suza. Nekako kroz zube gunđa: — Šta nam to uradi, sine? — i gladi me po kosi.

Tada sam uvidio, kako je dobro katkada se i pronevaljaliti, da te roditelji više zavole. I kadgod su me poslije korili i grdili, ja samo povičem: — Odoh ja u Ameriku! — a oni odmah sa mnom kao s jajetom.

Pet godina poslije ja sam zaista dospio na more. Trošak sam sakupio, kako je to bio običaj još u starim đačkim vremenima. Najprije sam obišao trgovce.

— Đak sam, i želim upoznati našu domovinu. Molim za pripomoć!

— No, was will der Kerl? — pita šef pomoćnika.

— Er will Lustreise machen, und bettelt...

— Waaas? Bettelt für Lustreise? — čudi se gazda.

— Ja, er ist Student.

— A, so. Da haben sie zwei Sechser.

Kod župnika je stvar teže išla, jer on i sam skuplja za sebe krajcare i groše.

— Dakle, vi bi htjeli putovati?

— Da, domovinu upoznati.

— Pokažite mi svjedodžbu.

Kad ju je dobro pregledao, donese odluku:

— S obzirom na to, što iz vjeronauka imate »veoma dobro«, dat ću vam ipak nešto!

Posegne rukom u džep i izvadi punu šaku kovanog novca, što ga je možda čas prije istresao iz koje crkvene škrabice. Dugo je prstima čeprkao po grošima, krajcarima i sekserima, dok konačno uhvati dva krajcara, i dade mi ih.

Da je on znao, kako je moj kateheta bio blag sudac iz vjeronauka, ne bi mi dao ni to. Moj vjeroučitelj davao je samo dvije ocjene: »izvrstan« dobivali su oni đaci, koji su vjerovali u Boga, a »veoma dobar« svi ostali, koji su se u vjeri kolebali.

Tako sam skupio oko pet kruna, turio u torbu komad slanine i kruha, i udario pješke preko Banije i Like na more.

Što da odugovlačim s pričanjem! Putovao sam kao i svi pješaci. Naužio sam se zraka, prašine, žege, hladnoće, glada, žeđe, kruha, slanine, prirode i historije. Skitnice su me pozdravljali sa »servus kolega«, a žene bježale preda mnom i zatvarale vrata.

Na Kordunu skoro sam izvukao batinâ zato, što sam im donio tuču, i da nije bilo učitelja u selu, danas bi iz mene trava rasla. Blizu Cetingrada nagovarao me neki seljak, da mu upalim kuću, da dođe do osigurnine i ponudio mi petokrunku. — Sirotinju ćeš — kaže — pomoći, a svojoj duši raja uhvatiti! Da sam bio pobožan čovjek, sigurno bih mu učinio to dobro djelo.

Na Plitvice dospio sam kasno u noć i nije mi preostalo drugo, nego da legnem na golu zemlju. Prije spavanja htjedoh prigristi nešto malo mesa, što sam ga još u Slunju kupio. Začudo negda meka topla janjetina, sada je bila tvrda kao džon i čudno zaudarala. Pretvorila se janjetina u kozetinu. Podvališe mi to Slunjani. (Da Bog da sve im se ovce u koze pretvorile!).

Nakon borbe s kozetinom pružih se po ledini, da spavam. I ako sam imao sve zdravstvene uvjete za krepak san: hladan zrak, šum vodopada, nježan lahor, zvjezdano nebo i tvrdu postelju, presvučenu rosnim sagom planinske trave, ipak mi nije išao san na oči. Zavjetovao sam se, da ću odsada činiti sve protivno, nego što higijena propisuje i dadoh se na astronomsko posmatranje, samo da što prije usnem. Brojao sam zvi-

jezde i kad sam dotjerao do tisuću, mjesto sna uhvatila me drhtavica od studeni. Skočim i poigram kao vještac na mjesečini, da se malo zagrijem. Opet legoh, a misao mi pobježe u astrologiju. — Bože moj — huknem — sigurno sam se ja rodio u znaku Bika, kad ležim ovdje na ledini kao goveče! — No ni ta me misao nije uspavala. Što da radim? Da opet brojim čiste brojeve, kako to neki preporučuju protiv nesanice. Brojim, brojim, i kad sam dogurao do tri tisuće, bio sam vedriji nego ranije. — Sasvim je razumljivo — najedamput sine mi kao sunce — da matematika ne može nikoga uspavati, a đaka najmanje, jer je račun najveća đačka nesanica. Pozovem Mjesec za svjedoka i zakunem se, da ću izbjegavati sve nauke kao sedam smrtnih grijeha. Tako okrijepljen novim zavjetom digoh se, da obiđem jezera još za mjesečine.

Kad je zora pomolila lice, našla me u Babinu Potoku u razgovoru s Ličanima. Oni su mislili, da sam ja neki njihov baraba, koji se vraća iz svijeta. Jedino im bilo čudno, da putujem bez pandurske pratnje. — Bolje bi ti bilo — rekoše mi — da si se dao šupirati, pa bi putovao na državni trošak! — Kad su doznali, da mi je samo otac bio baraba, a ja da sam đak, stadoše me ispitivati, odakle mi je otac, i odmah ustanoviše, da smo rođaci.

— Moja strina Kata došla je amo iz Trnovca iz kuće Pavelića, a njena najstarija sestra Marača uzela je nekog udovca Peru Maramu iz Perušića s jednim djetetom. Kad je to dijete postalo već strojna cura, udaju je za Ivu Serdara iz Smiljana. Njega je raznijela mina negdje na štreki u Prajskoj, a žena mu se preuda za nećaka tvoga oca.....

— Pa to smo mi ko neka braća rođena! — podrugljivo ću ja, jer sam znao, da nema dva Ličanina, a da nisu u rodu.

— To još nije sve! — nastavi drugi. — Prva žena tvog oca bila je...

— Stanite, ljudi — rekoh — evo vam svakom ponešto za duvan. Više nemam, bogami! Žuri mi se u Otočac.

— A jok, fala tebi, nije nama do toga.

Još su me pitali: šta veli ruski car, hoće li biti rata, kako kukuruz u Slavoniji, i je li istina, da će se sol badava dijeliti narodu.

Popriječio sam Liku brže, da ne sretnem još kojeg »rođaka«, te izbijem na Vratnik više Senja. Tu sam ugledao more i zaviknuo: — Talata, talata! — Sjetio sam se, da sam negdje te riječi naučio, ali u kojoj nauci, gdje, kako i zašto, savršeno sam zaboravio. Zahvalio sam Bogu, što mi je dao zaboravljanje, jer me ono potpuno usrećuje i ujedno ga zamolim, neka ne zaboravi prirediti jedno ugodno mjestance u paklu za sve nastavnike zato, što rade protiv ljudskog zaboravljanja, toga najvećeg nebeskog dara.

Davno je to bilo, pred dvadesetak godina, kad sam ugledao more i ne mogu se pravo sjetiti prvoga dojma. Znam, da sam na Vratniku bio gladan kao čovjek, kome su triput isprali želudac. Znam, da sam sreo Primorke sa tovarima sijena i drva na leđima, kako se spuštaju niza stijene, i zaključio sam, da je primorskim magarcima ljepše nego li ženama. Znam, da sam se kupao u moru i nagazio na morskog ježa. Znam, da sam se vozio lađom prema Rijeci i da me nije uhvatila očekivana morska bolest. Znam, da me je i uhvatila, ne bi se mnogo pomogla, jer je moj stomak bio potpuno prazan. Znam, da su iz brodske kuhinje izlazili strahovito zamamni mirisi pržene ribe. Znam, da sam doplovio na Rijeku bez krajcare. Znam, da sam ušao u zagrebački vlak bez karte. Znam, da su me na drugoj stanici izbacili iz vlaka — bez karte. Znam, da sam se opet uvukao u drugi vlak — bez karte. Znam i to, da su me opet izjurili — bez karte. Znam i to, da sam i po treći put uskočio — bez karte. Znam i to, da sam se u Karlovac dovezao pobjedonosno — bez karte.

U Karlovcu sam se ušančio. — Tako mi Jehove i Alaha — prisegnem sam sebi — odavle se ne mičem, dok ne skupim nešto novaca. Temelji ovoga grada sazidani su na turskim glavama, dakle, tu mora biti novaca. Bar tako je u nas. Kad kod rušenja kakve stare kućerine otkopaju nečiji kostur, odmah ljudi zaključuju, da je njen prvi vlasnik bio bogat čovjek. Bogatstvo i ljudski kosturi uvijek se drže zajedno, — rekoše stari ljudi.

Budući da samo iz sita želuca izilaze zdrave misli, naumio sam ga udobrovoljiti kakvim uskočkim ispadom, da zaboravi svoje primorske elegije. Da pohodim čiji vrt, bila mi je prva misao, kad sam prolazio šetalištem.

U griješnoj namjeri presiječe me neki glas:

— Hej, druže, kuda?

Mladić, koji me je zvao, bio je suh, štukast. Sjedio je na klupi. Kraj njega više je ležala nego sjedjela napijena putnička torba. Zaključio sam, da je i on đak, putnik.

— Vašoj Preuzvišenosti moje poštovanje. Milostivoj gospođi sveudiljno klanjanje! — i pokažem rukom na punu torbu.

— Sjedi, Ekselencijo! Otkuda dolaziš?

— »Od adrijanskog mora sirene glase ti nosim
I za komadić suhoga kruha lijepo te prosim«.

— Bravo; pjesniče!

»Na takove junačke podvige spreman sam uvijek,
Oni su želucu utjeha, strašnoj smrti lijek«.

Na to on razriješi grudi svoje Milostive i pred mojim očima ukazaše se njene božanske draži: salama, sardine, crveni luk, švajcarski sir i bijeli hljebac. Želudac mi je zavrištao od veselja.

— Da ne prehladiš svoj poštovani trbuščić sa »ha dva o«, skuhat ću ti takav čaj, da ćeš se i po tabanima znojiti! — ponudi me i stade vaditi samovar.

— Vaša Svjetlosti — upitam skromno gušeći se zalogajima — ti si već sigurno porobio Karlovac, kad si tako bogat.

— Djelomično, Misteru, obavio sam samo kaznenu ekspediciju po trgovinama. Sutra ćemo skupa operušati banke i inteligenciju.

U tog sam se čovjeka zaljubio do nokata. On je bio pravnik, pjesnik, pisar, pumpator, kakvog ne rađa majka u sto godina jednog, neustrašivi lažac, izvanredan drug.

Pošto se najedosmo, odosmo na Koranu, te se okupasmo i ispripovijedasmo. Odlučismo, da u Karlovcu popunimo zalihe novčane i živežne i da se preko Gorskog Kotara prebacimo u Sloveniju.

— A sada, Poglaviti, treba se pobrinuti za noćište.

I opet je sreća odigrala svoju ulogu. Na trgu nas zaustavi neka gospođa i upita, da li smo mi đaci i otkuda dolazimo.

— »On od mora,
Ja iz gora,
Obadva iz đačkog tora!« — predstavi nas u stihovima moj drug.

— Ah, molim vas, jeste li gdje sreli moga Benu? On je pred osam dana otišao s nekom družinom karlovačkih đaka u Primorje.

— Sa Benom sam se sprijateljio bolje nego sa svojim ocem, poštovana gospođo! — odgovori odmah Preuzvišeni. — Zar ne, to je onako osrednji mladić, zgodan, uopće krasan momak. Upoznao sam ga u Crikvenici, milostiva gospođo!

— Dakle ste ga vidjeli! Kažite mi, molim vas, kako on? Siroto dijete, zar ga već ne bole noge?

— Pardon, samo časak, pa ću odmah sve reći. Kako je ono vaše prezime, gospođo?

— Marić.

— Tako je. Kad se navratiš u Karlovac, otiđi do moje majke, gospođe Marić — rekao mi Beno — i pozdravi je. Ona će vas sigurno počastiti.

— Dragi moj Beno! On uvijek na mene misli. A kako izgleda, da li je zdrav?

— Kost i koža, milostiva gospođo! Cipele mu se raspale i kapica mu palac porodila. On je, može se reći, bos.

— Bos za ime Božje. A odnio je nove cipele, povekane.

— Kamen grize kožu i željezo. Našao sam Benu, gdje spava s drugovima na kamenitoj morskoj obali uz huku i buku morskih valova. — Ustajte, djeco mekanih postelja — rekao sam im — tvrde su za vas kamene grudi, hajte sa mnom, da potražimo pristojniji ležaj! — I odveo sam ih u školsku zgradu, gdje smo se pružili po slami kao pravi carski sinovi iz narodnih priča.

Ja sam šutio i slušao sa strahom, da se njegova laž ne otkrije. On je drzovito nastavio dalje da priča, kako je Benu nahranio i napojio, dok nije majku dotjerao do suza. I kad je tako jabuka dozrela, ona je sama pala, to jest gospođa Marić pozvala nas na konak. Nahranila nas kao izgubljene sinove i upoznala sa četiri krasne kćeri. Za pola sata ja sam već bio zaljubljen u obje mlađe, a Preuzvišeni u dvije starije kćerke. I kad smo obojica legli u jedan krevet, koji je zadržao miris duše djevojačke, nismo mogli od uzbuđenja zaspati. Da nekako lakše usnemo, promijenio sam uzglavlje i stavio glavu do njegovih dugih stopala, a on zagrlio moje noge, kao da stišće svoje dvije ljubavi i u pjesničkom bunilu šaptao:

— Maro, Anko, željo moja pusta,
Drugi puta — — operite usta.

LJUBAV NIJE ŠALA

Zašto sam težio, da izgledam muževniji, odrasliji, onda mi to još nije bilo jasno, ali danas znam: zbog žene. Tri sta mu muka, što da radiš, kad skoro sve moje vršnjakinje vole starije ljude, koji već prevališe

dvadesetu, a mene jedva i gledaju. Od mene dadu sebi darivati cvijeće, nositi knjige, šiljiti olovke, ali ono glavno, što zovu ljubav i udvaranje, to je zapalo stariju gospodu.

Po nesreću od petnajste godine pa dalje ja sam bio trajno zaljubljen. Moj osjećaj ljubavi bio je tako širok, svestran, sveobuhvatan, da sam u isto vrijeme bio zaljubljen u nekoliko žena, starih, mladih, lijepih i ružnih. Glavno, da je bila žena, drugo je sve bilo sporedno. S jednakim žarom obožavao sam žive žene, junakinje u romanima i filmske glumice. Sva sreća u toj ljubavnoj groznici bila je ta, da su se predmeti moje ljubavi brzo izmjenjivali i da većina o tom nije ništa znala.

Bilo je i uzvraćanja ljubavi, najviše sa strane zrelijih žena. Milostiva priroda kao da mi je uzvraćala sve ono, što su mi oteli stariji muškarci, udvarajući mojim vršnjakinjama. Svejedno, nisam im mogao tu njihovu nevjeru oprostiti. Moja ljubav prema njima znala se pretvoriti u prezir i mržnju. Sjećam se dobro, kad sam bio zaljubljen u Ginu. Prviput sam joj očitovao ljubav na taj način, što sam joj potajno uzeo ispod klupe njen album i na jednoj strani, gdje je bilo napisano »Tko te ljubi više od mene, neka se potpiše pod mene«, potpisao sam čisto sitno svoje ime. Kad je to otkrila, nazvala me bezobraznikom. No to je još više razjarilo moju ljubav. Riječ »bezobraznik« iz ženskih usta ne zvuči ružno, pače nekako pohvalno, izazivački. I ja sam brzo ispjevao jednu uzbudljivu pjesmicu i završio stihovima:

»Najljepše je ime Gina,
Srcu mom milina«.

Pjesmu sam kriomice stavio u njen gornji kaput, dok je visio na klinčanici. Kad ju je našla, nazvala me balavcem i odmjerila takvim prezrivim pogledom, kao da sam neka travka ili buba.

— Upamtit ćeš ti to! — progovorilo je moje srce, žudno osvete.

Ubrzo sam otkrio dvije stvari. Prvo, da se Gina sastaje tamo kod mosta s Perom, pristavom. I, drugo,

da Pero ima skoro trideset godina i žuti lovački šešir s peruškom. Prema tim Perinim osebinama moja zelena mladost ispala je još zelenija. Šta mi koristi, da znam pisati pjesme, kad se Gini više sviđa šešir sa svračjim krilom.

Držao sam se, kao da je ne vidim, ne poznam, a potajice okom punim mržnje pratio sam svaki njen korak. I kad sam jednom opazio, da je s Perom odšetala u šumicu, zamolim svog najvjernijeg prijatelja Mikca, da pođe sa mnom uhađati ljubavni par.

Tiho se šuljamo za njima, hodamo na prstima, zaustavljamo dah. Dobro ih vidimo. Drže se za ruke i šeću. Smiju se. Pero stavlja ruku na njeno rame. Ona se stišće uza nj. Pero je hvata oko pasa. Ona naslanja glavu na njegovo rame. Tiho pjevaju. On saginje glavu prema njenoj, da je poljubi.

— Sad! — uzrujano šapnem Mikcu.

— Uuaaaaaa trrrrr! — povičemo u isti mah, udarajući štapovima po grmlju, kao da gonimo divljač.

Gina vrisne i otrči dalje stazom. Pero stoji i gleda u pravcu buke. Zatim i on pohita za njom.

Tako sam se osvetio za neuzvraćenu ljubav. I neka sam. Zašto da ona naziva mene balavcem, kad sam ja od nje stariji za čitava tri mjeseca.

I tako jedna ljubav za drugom brzo prolazila bez naročitih tragova. Ipak bila je jedna, u kojoj sam skoro zaglavio. Tada sam već bio maturant. Ona se zvala Lenka. Bila je oniska, punačka, okruglasta, crvenih obraza i crne rudlaste kose. Naši su prozori gledali jedan u drugi i mi smo se dvoje ispijali očima. Zatim su kroz naše prozore ulijetala ljubavna pisma, i na koncu uskočio bih i sam kroz prozor u njenu sobu, da nije bilo matere, koja je kao zmaj pazila na nju.

To je bila strašna ljubav, prava paklena ljubav. U meni su radila tri ljubavna motora i gorjelo devet strasnih ognjeva, ali od svega toga ne bi ništa, jer je Lenkina mati bila pravi pravcati zmaj, kojemu su iz očiju frcale munje mržnje na mene. I čovjek treba samo da

pogleda jednu ovakvu zmajmajku, pa da vidi, kako »sipanje strijela iz očiju« nije pjesnička slika, nego živa istina.

Ova zmajmajka nije nam dala ni da se dotaknemo. Njeno oštro oko uvijek nas je brzo otkrilo. Kad sam bio pod Lenkinim prozorom, ona već ulazi u sobu, Lenka bježi s prozora, a ja kao pas tiho na prstima odilazim bez riječi. Gdjegod se mi sastali, na dvorišnim vratima, kraj vrtnih taraba, ona nas brzo nalazi i razjuruje.

A mi smo toliko toga imali reći jedno drugome, da bi dane i noći bez prestanka razgovarali. Kad to nismo mogli, mi smo jedno drugom pisali duga pisma i s prozora razgovarali na prste s pomoću jedne zapletene abecede.

Moje misli bile su uvijek kod Lenke. Kad su se profesori naprezali, da mi razjasne kojekakve zakučaste definicije, ja sam šetao po carstvu ljubavnog maštanja i neumorno po knjigama šarao: Lenka, Lenka, Lenka, ili pokušavao da nacrtam njen mili lik, — grudi, bokove, noge, to sam nekako pogađao, ali lice s onim slatkim malim usnama baš nikako. A baš ta njena kuštrava glavica bila je uvijek u mojoj užarenoj mašti. Kad sam svijetlao cipele, na njihovim vršcima ugledao sam dva crna Lenkina oka. Kad sam ručao, u svakom onom masnom kolutiću, što plovi po juhi, pojavila se njena slika. Kad sam učio o Karlu Velikom, ovaj inače golemi čovjek brzo se pretvarao u Lenku Malu.

Ostavio me têk, napustio san, odbjeglo i ono malo volje za učenje, izgubio sam srce i glavu, ali Lenke nisam dobio od zmajmajke. Već sam skrojio dva plana, jedan, kako da stečem majčine simpatije, i drugi, da s Lenkom pobjegnem u Ameriku, kad li mi se nasmijala sreća. Došla je u liku jednog običnog gicana, kako ga slikaju na čestitkama za novu godinu.

Baš je bilo pred veče, ja sam stajao iza zavjese na prozoru i javljao preko ceste Lenki brzojavom na prste: — Šaljem ti puna kola poljubaca! — kad li jeknu glas Lenkine majke:

— Ju, Lenko, uteče nam prase niz ulicu!

Jednim skokom kroz prozor bio sam vani i poletim za svinjčetom tako hitro, kao da lovim svoju sreću. — Sada ili nikada — nešto mi je govorilo — steći ćeš milost u zmajmajke.

Triput sam pao, dok sam ga uhvatio, i sav uprljan od prašine pojavim se s prasetom u rukama pred licem zmajmajke. Začudo njen izraz lica bio je ljubezan, majčinski.

— Ju, mladi gospodine, vi upropastiste odjeću zbog mog gice. Najljepša vam hvala!

— Da stečem vašu sklonost spreman sam i na veće žrtve! — odgovorim još ljubeznije i pustim svinju u dvorište.

— Vidi, vraga, što zna govoriti. Njemu je do mene, a za Lenku kao da veli: — Za nju sam siguran.

Obrati se Lenki:

— Idi dijete, donesi četku, da okefaš gospodina.

— Ju, mati, hlače su razderane na koljenu!

— I dlan vam je okrvavljen, čovječe! Izvolite u kuću, da vas uredimo.

Kad sam oprao ruke, majka mi više zapovjedi, nego zamoli:

— Sad idite u Lenkinu sobu i svucite hlače, da vam ih Lenka okrpa.

— A ti, Lenče, sjedi u drugu sobu, okrpi hlače, i da se nisi ni makla iz sobe.

Ne znam, kakve ću slasti uživati u raju, ali njena mala sobica učini mi se dugo žuđenim rajem. Izgledala je kao kakva kapelica, posvećena nekoj mladoj svetici, koje mladost svuda rasiplje svoj mirisni duh i dah. Zrak, pun eteričnog mirisa duše djevojačke, uvlačio se u svaku stanicu mog tijela i svuda palio vatre strasti. U ljubavnom bunilu stiskao sam njene jastuke, milovao njen pokrivač, udisao miris njenih oprava, ljubio njene slike.

— Lenka, dušo, — dozivao sam je kroz ključanicu — poludit ću, ako ne dođeš k meni!

— Ne smijem, majka će me izgrditi. Pričekaj, dok hlače zakrpam.

— Ne mogu već izdržati od želje, da te poljubim, Lenčice slatka!

— Samo sve u poštenju, djeco, to ja velim! — upadne na vrata zmajmajka. — Mladost je kao slama i vatra. Ne daj im blizu, jer će biti zla. Razgovarajte, šećite, ali ruke k sebi. I bez mene nikuda. Kad gospodin svrši škole, e onda, kako Bog odredi!

Dotle je Bog odredio, da ljubav naša cvate pod majčinim oštrim okom. Ako smo bili u kući, ona je bila među nama. Ako odosmo na šetnju, i ona se utisnu između nas kao kakva neprohodna klisura. Nigda sami. A mi smo najviše težili za samoćom, daleko od ljudi, daleko od ovoga ružnog svijeta. I kad nam je jedan jedini put uspjelo da na čas budemo sami, dogodilo se ono, što je slomilo moju ljubav.

Vatrogasci su spremali pučku zabavu u obližnjoj gradskoj šumici, da pivom ugase nesnosnu žeđ građana. Bili smo i mi troje: Lenka, majka i ja. Zabavljali smo se, kako se već ljudi zabavljaju: sjedjeli i pili. Kad je glazba zasvirala kolo, zamolismo majku, da i mi poigramo. Ona ni čuti. Navalismo još jače moljakati, potpomognuti od ostalog društva, u kojem smo sjedjeli. Konačno nam dopusti uz uvjet, da se vratimo odmah poslije igre.

Ali mi se ne vratismo. Jedva dočekavši čas, da budemo sami, stisnusmo se jedno uz drugo i odšetasmo u šumicu dalje od ljudi. Za nas je to bilo nebesko otkrivenje. Šumica, uz to sami. Zar ima veće sreće za duše, što se vole? Postadosmo nevina djeca. Brali smo cvijeće, hvatali kukce, igrali se skrivača. — Kukuc! dozivao me njen opojni glasić, da je otkrijem i uhvatim. A ja brz kao jelen, pojurim, uhvatim je, čvrsto stisnem uza se, i na njena slatka ustašca pritisnem snažan cjelov, da se od njegova pucnja ptice uplašiše i odletješe.

Umorni sjedosmo na travu leđima uprti u jedan hrast. Lenka se naslonila na moja prsa, a ja sam je pri-

vijao k sebi i lomio od uzbuđenja njene nježne prstiće. Negdje daleko čula se glazba i vjetrić je na mahove donosio do nas odlomke melodije »Ljubav nije šala«.

U tom ljubavnom snatrenju najednom puče kao puška nad našim glavama očajni glas zmajmajke:

— Popa, popaaa! Brže, ljudi, popaaaa!

U mene kao da je udarilo devet strijela, toliko sam bio protrnuo. Došlo mi, da sam ja nekakvi zločinac, i čujem, gdje neko zove: — žandara, žandara! Bojazan, kao da sam uhvaćen na zlu djelu, ispunila je svu moju svijest toliko, da sam zaboravio na Lenku i ljubav, skočio, i u divljem trku pobjegao u šumu. Prasak suvaraka pod mojim nogama tutnjio je šumom i u ušima ritmički odzvanjao: topa — topa, popa — popa.

VJEROVNIK I DUŽNIK

Najteži teret za Blaža Borovca bio je dug. Ma kako bio malen i bezazlen, on ga je ipak uznemirivao i tištio kao smrtni grijeh. Kad legne u krevet, dug mu je na umu, kad se budi, on ga prvi pozdravlja. Nekako mu neugodno prolaziti kraj čovjeka, kome duguje, u strahu je, da će zaiskati svoj novac. Vjerovničko oko kao da pita: — A šta je s onom svoticom, prijatelju? — I nekako čudnovato namiguje na džep i smijucka se. Blažu se dogodilo i to, da ga je neki trgovac, kome je bio dužan, zapitao čak preko ceste: — Trebate li vi štogod mene, gospodine Blažu? — Njemu je to bilo strašno neugodno. Učinilo mu se, da ga je trgovac svukao do gola, a svijet se skupio, pa mu se smije. Smeo se i nije znao, šta da mu odgovori. Odonda ništa ne kupuje, dok ne skuca novce. Bolje i gladan, nego dužan.

Dogodilo se, da je i Blaž postao vjerovnik. Sreo ga Mile Potreba.

— Hajdemo zajedno! Kuda ti? — pita ga.

— Kući.

— Da te malo ispratim, nismo se već dugo vidjeli.

— Milo mi je. Kako si?

— Hvala, dobro. Kako kod tebe?

I tako se oni razgovaraju sve do dućana Samuela Klajnića, kako se zapravo po novom pravopisu piše Šami Klein.

— Pardon — poviče Mile Potreba — baš sam se sad sjetio, moram da kupim neku sitnicu. Pričekaj me koji čas, eto mene!

Čeka Blaž, minutu, dvije, pet, deset. Dosadno mu. Pregledava izlog. Motri sliku karavane, koja prenosi čaj. — Gdje je taj Mile? — pita se i gleda dalje u vre-

ćice kave, riže, heljde, u olovke, pločice, lule, novčarke i druge predmete, što ih je trgovac izložio, da vabi kupce.

Teda negda iskoči Mile iz dućana.

— Kakva nezgoda, molim te. Zaboravio sam ponijeti lisnicu. Budi ljubezan, pa mi posudi pet stotina dinara, da podmirim neke sitnice. Svratit ćemo mojoj kući, i odmah ću ti vratiti.

Blaž Borovac se spleo. Zasupnulo ga. Izvadi novac i dade mu. Ne može da ne da, kad ima. Ne može ni da slaže nešto, jer ga je Mile svojom molbom nenadano zaskočio. Ako i ima novaca, ali ih nema za posuđivanje.

Nastaviše put. Kad je bilo vrijeme, da skrenu Milinoj kući, ne skreće on, nego ide pravo. Govori, govori, objašnjuje, dokazuje, pripovijeda. Sav se unio u misao i zaboravio na novce. Blaž ga gleda, više ga gleda nego sluša i u sebi govori: — »Svratimo se tvojoj kući, da mi vratiš novce! Ma kuda ideš, brate, ti si zaboravio na moje pare. Ti si lud ili bezobrazan, zašto sad ne idemo tvojoj kući?« — Ne govori on to glasno, da ne uvrijedi čovjeka. Hoće da mu reče, ali ne može, stidi se. Neugodno mu je zbog Mile i njegove lukavštine, providne lukavosti. Obična i debelokožna lukavost. Sad njega spasavaju Kinezi i Japanci, general Čangkajšek i grad Cicikar. O njima se on raspripovijedao i zaboravio, da vrati čovjeku dug.

Žena Blaža Borovca, gospođa Milka, čim ga je spazila, odmah je po licu Blaževu doznala, da se nešto nezgodno dogodilo. To je vidovita ženska, detektivskih očiju i pasjega njuha. Od nje Blaž ne može ništa da sakrije. Ona ga samo primiriše i već zna, gdje je bio. — Opet si bio u Pištinoj kavani! — optužuje ona — govori, gdje si pio pivo? — odmah zaključuje njen nos. Protiv presude njena nosa Blaž nikad ne apelira, jer ga je odavno priznao za vrhovnog suca. I sada on stoji pred njom okrivljenički nemoćno.

— Čuješ — mrči se ona na Blaža — s tobom nešto nije u redu. Da nisi...

— Nije ništa. Sitnica, znaš. Posudio sam Mili Potrebi pet stotina.

— Štaaa, pet stotina, skoro sav novac? Majko moja, ta ti si lud!

— Ma dat će čovjek odmah, čim svrati kući..... ovaj... eto na kao sutra. Bože moj, čovjek zaboravio novčarku.

— I ne pitaš ti, tulumane, od čega ćemo mi živjeti do prvoga! — trese se gospođa Milka, a crvene mrlje izbiše joj po obrazu.

— Ne žesti se, Milka! Šta ćeš, dogodilo se. Omađijao me čovjek, zacoprao, slagao. Što da radim? Nastrijelio me, kako danas govore.

— Ne tiče me se, novce moje hoću. Smjesta po novce!

Tako se uzvikala njegova žena, kao da je dobaviti posuđene novce isto što i uzeti jaje ispod kokoši. Drugačije bi ona govorila, da je bolje poznavala Milu Potrebu. Doduše, oni su se poznavali, ali ne s te strane, dužničke. Ili je to ništa ne zanima, ili prosto nije mogla da mu upozna tu žilicu. Eto, na primjer, otkud će ona da dozna, kakvo je Milino vojničko obrazovanje, kakav je on strateg i taktičar ili tako nešto.

Mile Potreba je jedan od onih ljudi, za koje je Bog stvorio ovaj svijet. Kad ga je svršio, pozvao k sebi Milu i rekao: — Evo, izvoli i uživaj, ovo sam za tebe spremio! Još prije no ga je postavio za svoju bogatu trpezu, otvorio mu Gospod lubanju, sa dva prsta otkinuo od mozga nešto zeleno, sluzavo, ljepivo. — Nije briga za tebe! — reče Bog i odbaci taj komadić mozga.

Što je Mile poželio, to je Mile i dobio. Jednostavno došao u dućan, izabrao, što mu se svidjelo i rekao: — »Pošalji mi to kući!« — Zašao u delikatesnu radnju, u vinaru, u trgovinu odijela i t. d. i nabavljao, što mu je trebalo. Prosto da kažeš, Mile Potreba nije sebe mučio i kinjio, nije bio sebi maćeha. Imao je smisla za uživanje, za dobar zalogaj, za fini gutljaj, za lijepu odjeću. I tako čovjek živio uvijek gospodski, dogod se

dalo u jednom mjestu tako živjeti. A kad mu trgovci otkazaše kredit, a vjerovnici ljubav, on izradi sebi premještenje u drugo mjesto i opet počeo da uživa kao koza u zabranu.

Nikad njemu nisu dugovi bili teški, nije ga zbog njih grizla savjest. On se s njima saživio kao riba s vodom. Jedan jedini put riješio se dugova, i to kad je razdijelio očevinu. Toga dana, pošto je sve naplatio, da mu ni cijela stotinjarka nije preostala, osjetio se bogatim čovjekom. On može sada, kad nema dugova, kupiti, što hoće, on može sad svačim sebi ugoditi. Cijeli je svijet njegov, jer nije nikome dužan. I kako je sebi utvarao, da je bez dugova vrlo imućan, on je opet pao u dugove.

O prvome zalijetali se vjerovnici u njegov stan kao pčele u košnicu. Slabo im je to koristilo, jer Mile prvih dana u mjesecu skoro i nije bio kod kuće. On nije bio tvrdica kakva, da sjedi kod kuće i broji dukate. Naprotiv on nije trpio novaca uza se. Novci su mu bili teški, svrbili ga, grebli ga. Oni su bježali iz njegova džepa kao leptiri iz dječakova šešira. Kad je imao novaca, nije bio miran, ni sretan, dok ih nije potrošio. O prvome on je bio Krez, Lukul i Mecena. Dok je imao novaca, častio je sebe i sve oko sebe. Što da se nadugo pripovijeda, bio je podatne ruke, širokog srca, krasan čovjek. Ukratko: plemenita duša.

I kad je sutradan Blaž Borovac sreo na ulici toga i takova Milu Potrebu, on se nekako zbuni. Dođe mu neugodno, što sreta toga čovjeka. Što da mu reče i s koje strane da počme?

— Zdravo, Mile!

— O zdravo, servus! Baš si mi dobro došao! — odzdravlja Mile i drži palac i kažiprst lijeve ruke u džepiću od prsluka.

Blaž se poveseli, jer misli, da Mile vadi novce, da mu ih povrati.

— Imam nešto prašine u džepu — nastavlja Mile — pa te molim jedan papirić.

— Izvoli, savij mojega! — nudi mu Blaž svoju duvansku kutiju i razmišlja, gdje da ga pipne za svoje pare. Kako da mu kaže, a da ga ne uvrijedi.

— Sad mi daj i šibicu! — nastavlja Mile, pošto je sfrkao. — Smotaj i ti! — ponudi Blaža njegovom vlastitom kutijom, — da prevarimo židova za jednu šibicu.

— Znaš... ovaj... Mile! — stade Blaž rastezati.

Mile nasluti, kud je ovaj počeo da šiba, pa da ga zbuni upadne:

— Slušaj, dragec, imam krasnu ideju. Nas bi dvojica mogli da organizujemo centralu za sabiranje ljekovitog bilja, šta kažeš? Ta pune su naše livade i planine metvice, žalfije, titrice i stotine drugih trava, koje ćemo od seljaka prekupiti ni za što, za sitnicu, a poslije skupo prodati. Kažem ti, zarada dvjesta posto. Pravo apotekarski! Ravnatelj tvrtke »Salvia« moj je prijatelj i on mi je dao tu ideju.

— Koliko je potrebno kapitala?

— Skoro ništa. Hiljadu, dvije, sitnica jedna. A za nekoliko dana zaradit ćeš dvostruko i trostruko. Kažem ti, krasna ideja. Promisli pa mi poruči za koji dan. Žuri mi se. Zdravo! Servus!

Blaž se još nije pravo ni sabrao, već je Mile odmaglio ostavljajući za sobom tragove dima. — Nije ovo loša ideja — razmišljao je Blaž — dvjesta posto zarade. Ovakve se zgode ne pružaju svaki dan!

— Dakle, šta je? Jesi li dobio svoje? — otrese se ljutito žena, čim ga spazi.

— Znaš... ženo... kako da kažem... skoro da sam i dobio.

— Kako »skoro«?

— Eto tako. Taman da ga zaištem, kad li me Mile presiječe i dade mi jednu zgodnu ideju.

— Kakvu »ideju«? Trebao ti je povratiti naš novac, a ne nekakvu crvljivu ideju!

— Pusti me, da dovršim, pa onda sudi. Stvar je u ovom: on mi je predložio, da sakupljamo razne trave....

— Šta, trave? Nekom se miješa u glavi od nas dvoje!

— Da, ljekovite trave, bilje, da osnujemo centralu za sabiranje ljekovitog bilja...

— Dosta, dosta, ne pričaj dalje, vidim, da si potpuno smušen. Ne govori, molim te, živci mi igraju kao žice na tamburi. I eto, Gospode Bože — zavapi gospođa Milka i sklopljene ruke podigne u vis pa pogleda u tavanice, kao da tamo gore negdje vidi Boga — ja mu velim, donesi mi novce, a on trabunja o nekakvim idejama i centralama za drač i koprive!

— U stvari, kad pravo promisliš, ideja nije loša, dvjesta posto...

— Šuti, samo šuti, ako ne želiš, da me kap već udari. Ti si bio i ostaješ slabić. Znam ja dobro svoga muža. Ti nisi kadar tražiti, da ti netko povrati tvoje vlastite novce. Eto takova si ti kukavica! Ni ovoliko nema u tebe muškosti! — pukne noktima gospođa Milka njemu pod nosom.

— Ti stvar ne shvaćaš pravo...

— Molim Vas, gospodine Borovac, ja sam glupača, a Vi ste pametan čovjek. Vi sve znadete najbolje, a kad u kući uzmanjka novaca, onda mene šalješ da posuđujem, onda sam ja bistra i pametna. Umukni već jedamput; glava me od svega toga boli.

Blaž umuče. Žensko kao žensko ne će da sluša razloge. Da je čovjeku neugodno, kad je dužan, to je on iskusio. Ali, da i vjerovnici imadu svoj pakao, to tek sada doživljuje. Još što se tiče dužnika, s njim bi već nekako izašao na kraj. Pustio bi ga do đavola, pa mirna Bosna. Ali žena, žena, ona mu sjedi za vratom kao gonič na slonu i stalno ga bocka nekom željeznom šipkom u pravcu Mile Patrebe.

Nekoliko dana poslije, pošto je Milka stavila Blažu ultimatum: ili joj pribaviti n j e n e novce ili ona seli iz kuće, Blaž je prihvatio pero, što mu ga je ona utisnula u ruke, i počeo da piše: — Dragi Mile, oprosti mi što ti dosađujem, meni je vrlo neugodno...

— Pa što ti s njime tako mile lale za svoj vlastiti novac? Po čelenki treba lopova! — viče gospođa Milka nad Blažem.

— Budi pametna, Mila, ipak je on naš znanac, skoro prijatelj.

— I ti još nazivaš prijateljem čovjeka, koji ti je digao pare!

— Dobro, dobro, prestani — — — — jer i ja imam dugova, pa te molim, da mi povratiš onih pet stotina dinara. Nadam se, da ćeš uslišati moju molu i — —

— Poljubi mu još i ruku!

— .... još danas do podne poslati mi novac, koji nužno trebam. Voli Te Tvoj — —

— Štaaa? Ako ti nisi lud, onda nema budala na svijetu. Pišeš, da ga voliš, toga tata prokletog!

— Ma to je samo forma, ženo, razumij. Ako mu štogod oštrije napišem, onda mi za inat ne će povratiti.

— Tako, tako, ti uvijek u rukavicama. Vidjet ćemo i te tvoje r u k a v i c e! — završi žena, zgrabi pismo i pošalje ga Mili Potrebi.

Kod drugih ljudi možda bi ovako fino pismo i upalilo. Ima ljudi, kojima su ovakve prijateljske opomene neugodne, otkidaju od usta i vraćaju svoj dug. Međutim kod Mile Potrebe ova stvar ima sasvim drugo lice. Kad je on pročitao pismo, razumije se, da nije povratio novac, niti je išta odgovorio. To jest nije ništa odgovorio napismeno, ali je u sebi ovako razmišljao: — Dragi moj Blaškane! Da ja imam kakvih s u v i š n i h novaca, m o ž d a bih tebi i povratio dug. Ti i sam znaš, da t a k o v a šušnja u mene nema, ergo... Drugo, s filozofske strane stvar stoji ovako. Na svijetu postoje samo dvije ličnosti: Mile Potreba i Ostali Svijet. Što Mile uzima Ostalom Svijetu, to on njemu i vraća. Primam i dajem, pa čisti računi. Konkretno, kad se uzme, to znači ovo: Uzmem od Petra, a potrošim kod Pavla. Budući da Petar i Pavao spadaju u onaj Ostali Svijet kao njegovi atomi, to smatram, da između mene i Ostalog svijeta ne postoji nikakav odnos dugovanja i t. d.

Treće, ti si još gospodin čovjek. Veliš, da i sam imaš dugova, što znači, da imaš k r e d i t a. A tko ima kredita, to ti je b o g a t čovjek. Dakle, moj Blažina, turi prst u uho i pjevaj...

Vrijeme je prolazilo, a Blaž nije vidio ni dužnika ni novaca. — Uvrijedio se ubogi čovjek — pravdao ga je u sebi Blaž — ili nije imao novaca. Ima najbolju namjeru, da mi prvom zgodom povrati novac, ali eto nema, ne može. Da mu sve džepove izvrneš, ne bi sigurno našao ni pare. I sad dolazim ja s pismom, da ga opominjem, pa kako da se ne vrijeđa!

Gospođa Milka je gutala i gutala, kako to već žene gutaju riječi, koje im same dolaze na jezik. Dođe tako neka zgodna riječca, dvije, na vršak jezika, i upravo s nekom radošću hoće da se otisnu u svijet, kad li dođe gutljaj sline, hop! — zalijepi ih i povuče u donje odaje. — Ne ću mu više ništa govoriti, pa makar prsnula! Kad se je takvih eksplozivnih riječi već mnogo nakupilo i kad je već izgledalo, da će se Milka rastepsti kao granata, ona se ipak predomisli, napravi Blažu graciozan dubok naklon i progovori:

— Dragi i ljubezni moj mužiću! Molim Te sklopljenim rukama, ako ti je ikako moguće, da mi dadeš koji dinar, ako hoćeš štogod pregristi!

Zatim promijeni podrugljivo-ljubazno lice u srditomrko i nastavi:

— Eto tako ti uvijek. Za svoje vlastite pare padaš ničice pred drugima!

Dodijalo to Blažu, ne reče ni riječi, zgrabi šešir i umakne napolje. Odlučio je, da ide pravo Mili u ured i da se ne makne, dok mu ne povrati dug. Reći će mu otvoreno, da nema mira u kući, otkad mu je one novce posudio, pa će mu se čovjek možda i smilovati.

— Zdravo, zdravisimo! — dočeka ga Mile radosno — eto baš sam sada mislio na tebe. Izvoli, sjedni. Kako samo sjajno izgledaš, kao mladić.

— Hvala. I ti dobro, kako vidim.

— Pomalo. Ponudi mi, molim te, jednu cigaretu. Zaboravio sam kutiju kod kuće. (Sretni čovjek pušio je samo na početku mjeseca vlastite cigarete, a u ostale dane »strijeljao« je ljude za cigarete).

Blažu milo, što ga Mile tako radosno primio, i što se ne srdi zbog onoga pisma, pa mu veselo pruži svoju dozu. — Možda ću ipak dobiti štogod! — ponada se.

— Zapali i ti, dok ja dođem. Treba mi jedan važan spis. Dok ti popušiš, eto mene! — reče Mile i ostavi Blaža samoga.

Puši Blaž, puši, jednu cigaretu, drugu, treću, ali Mile se ne vraća. Dosadilo mu i pođe, da ga traži. — Sad je bio tu! — vele mu u jednoj sobi. — Evo njega odmah! — govore drugi. — Izvolite sjesti! — nude ga treći. A uz to se svi činovnici nekako smijuckaju. — Ovi se sigurno meni smiju! — pomisli Blaž i zacrveni se. — Vjerojatno znadu, zašto tražim Milu. Šta ću sad? Pobjegao tat prokleti. Izmače mi se iz ruku kao riba. I još me oglobi za cigaretu. Ne, ne ću ga pustiti, makar ga do noći tražio! — odluči Blaž. Rasrdio se čovjek.

I našao ga u arhivu. Mile se sćućurio za neki stol, tobože traži nešto, šuška, premeće spise. — Ni Bog ti ne će pomoći! — pomisli Blaž i zaište grubo:

— Vadi moje pare!

— Kakve pare? — prenemaže se Mile, kao da ne zna, o čemu se radi.

— Šta se pretvaraš? Povrati mi onih pet stotina!

— Ah, tu m a l e n k o s t. Vidiš, ja sam na to skoro i zaboravio. Da si b a r j u č e r došao, dobio bi sve. Sad slučajno nemam, morat ćeš se strpiti d o p r v o g a.

— Bit će meni: do prvoga, Janko!

— Nemoj me vrijeđati. Na m o j u p o š t e n u r i j e č, kad ti kažem, čim primim plaću, odmah ću ti vratiti.

— Daj ruku!

— No kad ti kažem, v i š e n e g o s i g u r n o.

Skoro nije ni potrebno spominjati, da o »prvom« nije Blaž vidio ni Milu ni novaca. Ostala mu tek njegova izlizana poštena riječ. A to je takva stvar, da njome

ne možeš ni najmanju rupu začepiti. — Dosta ti je moja poštena riječ — smijuckao se negdje Mile — a za pare pričekaj me, brajko!

Da je Blaž bio jedini i prvi vjerovnik njegov, možda bi kadgod i došao da novaca. A šta da kažeš, kad si zadnji i stoti? Da ti je nada debela kao uhranjena bagunica, smršavit će i oslabiti. Što se tiče osjećaja, sa Blažem je bilo ovako. Dođe mu kakva briga i zaplet životni, pa ga uznemiruje i muči. To potraje neko vrijeme, a onda malo pomalo nastaje neka paraliza čuvstava, ona mu okrenu i drugu stranu i čitava situacija postaje i zanimljiva s neke strane. Više puta i smiješna. — U koga sam se đavola zapetljao — hihoće Blaž u sebi, u nekom inače žalostivom položaju — i što da se ljutiš, kad si nemoćan i praznoruk, da sve gurneš po svojoj volji. Nema, nego, da se nasmiješ.

Žalbe za novcem skoro je i nestalo, to jest nemoćan, da ga uhvati, on ga je pregorio. Naprosto je dotjerao do zadnje misli, maknuo rukom, pljunuo, i na taj se način naplatio. — Neka ga vrag nosi! Time je pitanje novca bilo svršeno. — Ako ipak šta dobijem, to će mi biti čisti čar, dobitak! — javila se još jedna prikrivena misao iza one zadnje.

Ipak Blaž nije napustio Milu da goni. Istina, on je novac pregorio, nije mu dakle do njega stalo. Ni mnogom lovcu nije stalo do zvjerinjeg mesa, ali mu je stalo da zvjerku ubije. Tu je težište svega: uloviti. I u Blaža se pojavio neki veseli lovački interes. — Kako da ja pritisnem Milu i da iscijedim iz njega mojih pet stotina? Na koji način? Dakle, ne radi se više o novcu, nego o lovačkoj vještini i taštini, o žuđenom času, kad će moći uzviknuti: — Šah-mat, Mile Potrebo!

— Ništa jednostavnije nego ga predati sudu! To je glupost, kad se radi o p r i j a t e l j u. Da mu predložim, neka mi otplaćuje u malim mjesečnim obrocima? Danas i onako cijeli svijet živi na obroke. To bi već bio neki izlaz, kad bi se radilo o čovjeku, koji ima dobru volju da plati. Da ga pričekam neopazice, negdje

u prikrajku, kad dobije plaću, pa da mu otmem? Tu ima nešto stvarno, no ne ću, sramota me je zbog njega i zbog sebe. Da mu opet pišem i nešto slažem, na primjer, kako mi je žena bolesna i... Glupost! — zavikne Blaž glasno sa željom, da odgurne takve jalove misli.

Vjerojatno, da bi Blaž već odavno svršio s Milom, da se s njim češće sastane, onako oko u oko. Ili od težine stida, ili od bijesa, ili od dnevnog međusobnog doticaja prslo bi sve do sablazni, koju malograđani tako željno iščekuju, ili bi splaslo kao dječji balončić od dugoga trenja. Ali ne zbiva se ni jedno ni drugo i s t a n j e j e n a p e t o, kako vele političari. Zašto je stanje napeto? Skoro ni za što. Može se reći zbog sitnice. Zbog toga, što sve palanke na svijetu imadu samo jednu široku ulicu, koju katkada zovu i glavnom, a na desetke štokakvih malih uličica, slijepih kao slijepo crijevo, vijugavih i unakrštenih kao sultanov potpis. Da se triput prekrstiš, ne bi se kroz njih provukao. Preoštro je rečeno: n e b i, kad se Mile Potreba provlači kroz njih kao igla kroz pletivo. Samo prve pola godine, odmah na početku, kad bi dospio u novu varoš, hodao je on glavnom ulicom zbog upoznavanja s trgovcima, koji od vajkada rade u glavnoj ulici, u čaršiji. Poslije, kad su ga trgovci upoznali i d o b r o u p a m t i l i, nije ih mario, nije volio ni da ih vidi. On je iz svoje Bezgove ulice prošao na Kanal, Usku ulicu, Trate, Čičkov dol, Kukuljevićevu ulicu, i kroz Cigansku ulicu na stražnja vrata ušao u svoj ured. Ne može se reći, da je on izbjegavao trgovce zbog stida, što im je dužan. Ne i opet ne! On je umio trgovca tako presjeći pogledom, da se ovaj odmah prelomio u kukovima i ponizno se nasmjehnuo. Ono, što da se kaže, i nije mu do smijeha, ali se s m j e š k a i k l a n j a, jer je tako navikao. I ako se ne stidi Mile svojih vjerovnika, on se pred njima ni ne junači, niti ih izaziva. Nije on šef policije Surutka, čije junačko djelo već i djeca znadu. Bilo je mnogo tih junačkih djela Surutkinih za svjetskoga rata. Glavno je ovo: — Bilo je to kod Zborova na ruskoj fronti. Rus

puca kao lud. Ima ih kao mravi. Na svakoga našeg deset baćuškâ. Moji se ljudi već uplašiše. — Šta se plašite, granatu vam vašu — velim ja njima — da vidite sada, tko je narednik Surutka! Zapalim jednu virđinku i skočim na šanac. — Pucaj, bratko, vičem ja Moskovima — stojim ti na biljezi! Fijuče i šiša tanad kraj mene, a ja ni da mrdnem, samo odbijam dim za dimom. Neka zna baćuška, s kim ima posla! — H o r o š o, h o r o š o! — deru se Rusi, što znači naški: junak. Najedamput kao da mi neko sasuo šaku prašine u oči, i ja padnem u šanac. Šta mislite, što mi se dogodilo? Ništa. Baćuška mi skinuo pepeo s cigare! Eto što znači imati glavnu vojničku vrlinu: izazivati neprijatelja. Toga svojstva nije bilo u Mile Potrebe, može se otvoreno reći. Ne može se govoriti ni o kakovu z a t a š k a v a n j u t r a g o v a, tabože krije se, da ga ne sretnu mrski mu ljudi. Kad se nešto o čovjeku misli, zašto da mislimo sa zlobom, kad možemo naći ljepših opravdanja, idealnih, naprosto zanimljivih. Možda piše kakvu studiju, na primjer o urbanizmu. Ha, urbanizam, zgodna ideja! Možda piše kakav roman, socijalni roman, pun socijalnosti i humaniteta, pa mu treba sličica bijede i sirotinje. A možda je i pjesnik... Ha, tko zna!

Pošto je Blaž Borovac procijenio situaciju, kako se to vojnički kaže, i stvorio plan, dao se na posao. Zaključak je bio ovaj: Milu treba dobiti oko u oko. Mile mora imati kod sebe novaca. Mile ima novaca samo na prvoga. Mile se nalazi ili u uredu, ili kod kuće, ili na putu od ureda do kuće.

I najbližega prvoga krenuo je k njegovu stanu. Tu je već naišao na nekoliko vjerovnika. Tri šegrta držali su račune u rukama i nogometali se starom limenom kanticom. Neki agent spustio na zemlju kožnatu torbu i promatra igru. — Slab će danas biti lov! — pomisli Blaž, kad ih je ugledao.

— Gospoda sigurno čekaju gospodina Potrebu? — pozdravljajući upita.

— Zar i vi štogod potražujete od njega? — začudi se agent.

— Malenkost. Nego mislim, ne bi li bilo zgodnije, da se povučemo u dvorište.

— Ne možemo se mi tamo igrati, preusko je! — protive se šegrti.

I sasvim razumljivo, kad čovjek r a d i s djecom, ne može se ništa pametno učiniti. Čekali, ne dočekali. Možda ih Mile spazio, pa se vratio.

— Dolaziti u njegov stan — razmišljao je Blaž — nema svrhe. Prvo, on sigurno i ne ide kući, dok ima novaca. Drugo, da je i kod kuće, on će se zaključati i ne će nikom otvoriti. Dakle, nema druge, nego ga uloviti na izlazu iz ureda.

Blaž je imao cio mjesec dana pred sobom, da pronjuška teren i prilike. Pronašao je sve Miline tragove. Ustanovio je, da Mile najviše dolazi u ured na dvorišna vrata. Zapravo i ne ulazi odmah na vrata nego kroz bašču, i to onom stranom do Ciganske ulice. Prolaza tu nije nikada ni bilo, nego ga je Mile otvorio na taj način, što je istrgnuo tri letve. To je bilo dosta podataka, da se stvori plan za jednu oštru individualnu akciju.

Čekao ga opet prvoga predveče kod tarabe krijući se za dudom. Sunce je baš zapadalo i Blaž je od dosade posmatrao komarce, kako se igraju u posljednjim tracima sunca. Zatim je bacio pogled na nebeski svod i uzdahnuo: — Ah, da sam slikar! Doduše, svaki ispravni građanin bar jedamput na godinu usklikne: — Ah, da sam slikar! — ili nešto slično, idealno, uznošljivo. Ali eto to je baš dokaz za uzvišenost misli Blaža Borovca, što on čeka novac, a uzdiše: — Ah da sam slikar!

Štropot vrata probudi ga iz sanjarenja i on spazi Milu, kako dugim koracima žuri prema onoj rupi u tarabama. — Tu si ptico! — poveseli se Blaž i još se bolje stisne uz dud i kad je Mile prišao bliže poviče:

— Stoj! Pare na sunce!

— O zdravo, zdravo! Baš se veselim, što sam te sreo.

— I ja tebi još više. Znaš, sad te ne puštam, dok mi ne vratiš dug. Dosta je već čekanja.

— Ne budi dosadan — uvredljivo će Mile — i reci mi, molim te, kad sam ja kazao, da ti neću novac povratiti?

— To, doduše, nisi izjavio, ali ni ne vraćaš.

— Pa vratit ću, ne ću pobjeći. I da ti pravo kažem, ja sam češće odvojio novac za tebe, ali te nisam nigdje vidio, pa poslije opet potrošio. A da si mi bio pri ruci onaj čas, dobio bi, poštenja mi!

— Daj sada, sad si digao plaću!

— Sada ne mogu. Eto uz najbolju volju ne mogu, ali drugoga prvog sigurno, kao što je Bog na nebu. Ako hoćeš, dat ću ti obveznicu.

— Do vraga i obveznica, daj bar polovicu!

— Neka te voda nosi, sad ćeš dobiti sto dinara, a ostatak prvoga. Časti mi, sve ćeš dobiti!

Blaž je bio zadovoljan i s ovim malim uspjehom. Ipak mu je uspjelo istjerati stotinjarku. Poslije će i ostale. Glavno da je na pravom putu.

— Znaš šta — predloži Mile — prošećimo se u Brezje do Tomaša. On ima izvrsne suhe kobasice, a vino mu je kristal. Ja plaćam, hajdemo!

Blaž se kolebao. Dok se vrate, bit će kasno i žena će biti u brizi, što je s njim. A srce mu se nekako smekšalo Milinom ponudom, i on bi ga najradije zagrlio. — Ipak je on dobar i nesebičan čovjek! Dao bi, da ima, svemu svijetu. Možda je i ovu stotinjarku smatrao kao svoju vlastitu i dao ju je. Čovjek zaboravi vratiti dug, pa ako ga poslije mora da vrati, to mu je isto kao da svoje daje. Teško mu se od novca odijeliti i mnogo se bori. Mile ipak daje i još nudi, da me časti. Ipak je to duševan čovjek! — zaključi Blaž i pođe s Milom.

Zabavili se ljudski. Najeli se, napili, izmirili, izljubili. U jednom slabom momentu, kad su im suze curkom

curile od prijateljskog ganuća, skoro da je Blaž povratio Mili primljenu stotinjarku, a Mile skoro da je Blažu izbrojio još četiri stotine. Razumije se, to su bile odluke njihovih srdaca i u zadnjem času bile su potisnute od ono malo pijanog razuma.

A kad se Blaž malo razdrijemao i tešku glavu podigao sa stola, Mila više nije bilo u sobi. Tražio ga svuda skupa s Tomašem, ali uzalud.

— Pobjegao je tat prokleti i mene ostavio, da platim račun! — zaključi sumorno, izvadi Milinu stotinjarku i još svoje dvije desetice da podmiri Tomaša.

— Dobro je rekao moj pokojni otac, da svaki sport stoji novaca! — pade mu na um. — Kad sam već dug pregorio, koga ga vraga nisam puštao na miru! — korio je sam sebe. Mahne šeširom po zraku, izusti jednu krupnu riječ, da svojoj duši nađe oduška i po drugi put pregori dug i dužnika.

STVAR

— Ma jesi li ti to, Kosta?

— Ja, glavom.

— A šta te nosi k nama u Jarugu?

— Došao sam »po molbi«! — reče Kosta ozbiljno i sjede na stolicu.

— Šališ se. Valjda si usput svratio, da me obiđeš. E baš ti hvala! Već je prošlo desetak godina, kako se ne vidjesmo. Željan sam, da s čovjekom progovorim. Kako si, kako kod kuće?

Kosta šuti, ne odgovara. Lice mu hladno, tužno, vidi se, teška tuga zavladala njime. Neka ogromna briga već dugo sjedi u njegovoj svijesti i zamrzla njenu površinu. Kao što sjeverni vjetar pokriva zrcalo rijeke bijelom plohom leda, tako i životne brige liježu na svijest poput ledenog pokrova. Teška je ta hladna kora i njen pritisak osjeća Kosta u malom mozgu kao ritmičko kljuvanje kakve ptice grabilice. A ispod te zamrznute površine teče rijeka sitnih i beznačajnih misli, današnjih, jučerašnjih, svakodnevnih, već godinama zaboravljenih, mutnih i svijetlih.

— Šta ti je, šta šutiš? — straši se prijatelj gledajući potišteno lice Kostino.

— Šta imam da govorim? Ništa. Stvari ne govore.

— Kako: stvari ne govore? Šta buncaš? Ta nisi ti stvar!

— Komad mesa. Stvar. To sam ja.

Prijatelj ga začuđeno pogledava. Kosta sjedi na stocu, nalaktio se na koljena i sumorno bulji u pod. Šuti. Zatim turi ruku u unutrašnji džep i šutke pruži neki papir.

— Dekret! Zaista! Pa što je to? Šta ćeš ti tu u Blatnoj Jaruzi sa sedmero sitne djece? Jesi li ti poludio?

— Nisam još do kraja. Da si ti na mom mjestu, ti bi već odavno bio u Stenjevcu.

— Govori, brate, što se dogodilo. Znam, da već godinama tražiš premještenje u grad zbog školovanja djece, a sad najednom amo k meni u Blatnu Jarugu.

— Duga je to priča, moj Milane, duga. Znaš, mrzi me već o tom pripovijedati, ali, eto, tebi moram. Pravo veliš, godinama molim, da me premjeste iz te proklete Zelene Bare. Već dvadeset godina mrcvarim se u njoj i da je pravde, red bi bio, da me kogod mlađi u njoj zamijeni. Teško je, brate! Djeca poodrasla za školu i zanat, treba ih obrazovati. A kako ću sve iz jedne plaćice? Pisao sam molbe: jednu, dvije, tri, ali nema odgovora. Ako baš i odgovore, vele kratko: nema mjesta. Šta ću. Šaljem djecu u grad na škole i otkidam sebi od usta. Kako sam obučen, vidiš i sam. Žena još gore. Ne može od stida među ljude. Teško je, da svisneš.

— Nema druge — veli mi žena — red je, da lično odeš onima u Zagreb, i da im razložiš, jer se ovako dalje ne može. Znaš, kad im čovjek usmeno objasni i požali se, drugo je to nego ovako napismeno. I oni su ljudi, imaju djece....

Šta ću. Mrsko mi je. Ne znam ja hodati po uredima. Neki bezrazložni strah spopane me, kad moram u njih. Za sreću dječice i to sam pregorio. Leđa me zabolješe od klanjanja lijevo i desno, dok sam pronašao činovnika, u kojega je bila moja molba.

— Gospodine — počnem mu razlagati — devet sto i treće premješten sam bio u Zelenu Baru. Sada je devet sto .....

— Molim, što kraće, žurim se na sjednicu! — presiječe me, ustade i uze šešir, da pođe.

— Saslušajte me, rekoh, tu je moja molba za premještaj u grad. Imam sedmero djece, nekoja su i za škole dorasla.

— Dobro, kako se zovete, stvar ću si zabilježiti, nemam vremena da tražim vašu molbu! — brzo odgovori i izleti iz sobe.

Ja za njim. Šta ću?

Prođe i nekoliko mjeseci, a premještaja nema pa nema. Skupim se pa opet u Zagreb i ponovno se izjadam.

— Vaša je stvar u predbilježbi, možete ići! — otpraviše me kratko.

I tako je to moje hodočašćenje potrajalo tri godine. Desetak puta klanjao sam se čitavoj činovničkoj ljestvici od poslužitelja do odjelnog predstojnika i uvijek sam od njih odilazio umiren, pun nade u njihova obećanja. Eto nađu neke zgodne rečenice, fraze, prosto me očaraju.

— Vaša je stvar na pomolu! — tješe me neki.

— Vašu stvar držimo u evidenciji! — dodaju drugi.

— Vaša je stvar već na vidiku.

— Nemajte brige. Za koji dan prestat će razlog vašem hadžiluku.

— Vaša se stvar primiče kraju.

— Vaša je stvar dozrela.

— Budite spokojni. Nema nikakvih zapreka u vašoj stvari.

— Stvar će uskoro biti riješena.

— Samo se smirite. Stvar je u konačnoj redakciji.

Tako tri godine dana pitaju oni mene frazama i doskočicama. Stalo i meni pucati pred očima. Što više moja »stvar« ide kraju, to ja dublje u dugove propadam. Vidim, varaju me, obmanjuju. Pretvoriše me u neku svoju »stvar«, i sad se sa mnom igraju i šegače. Da mi barem otvoreno vele: — »Kosta, vraže, bez »kuma« ne ide se ni u nebo. Potraži koga, da te zagovori, kao što svi rade!« Ni to ne govore, nego mi se podsmjehuju, čitaš im s lica: — Baš je budala ovaj Kosta. A

uz to me i žena grize, veli: — »Ne znaš ti s njima razgovarati. Da sam ja na tvom mjestu, brzo bi oni poklekli!«

Uskuhalo u meni, pa klisnem devedeset i deveti put u Zagreb. — Ha, sad ili nikad — junačim se — kud puklo da puklo, danas će se ta »stvar« svršiti. Hoću na vrata, ali ne da podvornik:

— Ne prima još!

Pa dobro. pričekat ću, naučio sam ja čekati. Skupilo se tu pred vratima nas poviše. Stojimo i čekamo. Kad li eto ide neki svećenik s crvenim pojasom pa mimo nas pravo unutra. — Neka ga — domišljam se — valjda je to kakav crkveni referent!

Tek što je ovaj otišao, eto ti jednog časnika. — Mjesta, molim! — više zapovijeda, nego li moli i ulazi pravo unutra. Mi se pogledavamo, krivo nam, ali što ćemo. Ne bori se šuš s rogatim.

Pregorjesmo i oficira i strpljivo čekamo, da nas pozovu. Da bar kakve klupe postave, čovjeku bi bilo lakše, ali ovako noge utrnuše od duga stajanja

Čekamo mi i premještamo se s noge na nogu, malo i govorimo među sobom. Što da i govorimo, kad nas brige more. Dolaze još ljudi. Neki zastanu, a neki bome bace pogled po nama i vraćaju se. Ali neki mladić s torbom sa spisima pod rukom stade se laktima probijati između nas, da će unutra. Meni zamaglilo.

— Tko ste vi, mladi gospodine, što se ovuda gruvate i ne ćete da stanete u red kao i mi drugi? — upitam ga.

— Ja sam narodni poslanik! — odgovori on naduto i premjeri me od glave do pete.

— Da ste vi poslanik s neba, imate se držati reda!

— Narod — veli on — ne može čekati.

— U red, mladiću! — dreknem ljutit na tog golišavca. — U liniju, gospodine narodni poslaniče! Zar je to ta vaša demokracija i narodna vlast, da vi, koji trebate prednjačiti u poštovanju reda i zakona, pravite gungulu i nered? Zadnji ste došli, pa ćete zadnji i ući! —

okosim se na nj i raširim ruke, da mu prepriječim put.

— Pazite vi, što činite, da se ne pokajete za to! — odgovori mrko.

Na tu galamu naglo se otvore vrata i na njima se ukaže strogo lice gospodina činovnika. Kad spazi poslanika, savije kičmu, brzo promijeni strog izraz lica u slatko-uljudnu grimasu s ropskim smiješkom i reče: — Samo izvolite, gospodine poslaniče! Okrene se k meni, iskesi zube kao ljuto pašče i zareži: — Zar se vi ne znate pristojno vladati?

— Znam ja dobro, što je pristojnost, ali ovaj gospodin ne zna — uprem prstom u poslanika — zadnji je došao, a prvi hoće da uđe k vama.

Obojica me prezirno odmjere i zalupe vratima. A u meni zakuhalo, zakipjelo kao u kotlu. — Eto — pomislim — mi svi, koji ovdje čekamo pred vratima, mi smo za njih nekakve »stvari«, predmeti, bez ljudskih potreba, misli i osjećaja. Mi smo za njih komad papira, pred kojim se ne trebaš klanjati ni savijati, već ga možeš gurnuti nogom, kud hoćeš. — E ne ćete tako! — reknem glasno i uđem za njima.

— Napolje, dok vas ne zovnem! — namrgodi se činovnik.

— Gospodine — podviknem ja još jače — pet godina rata proboravio sam uvijek na polju, u gori, u grabama i pećinama kao zvijer. Već dvadeset godina živim u Zelenoj Bari i sada mi se prohtjelo da uđem unutra, u grad, u kulturu i civilizaciju. Razumijete li vi to? Djecu da obrazujem, da ne rastu kao divlje šibljike. I nema te sile, koja će me odravde izbaciti napolje, dok mi konačno ne kažete, šta je s mojim premještenjem.

— No, no, što se uzrujavate? Smirite se! Vaša je stvar ušla u prijedlog o premještenjima! — odgovori on blaže.

— Pustite vi do đavola tu »stvar« — žestim se sve više — nisam ja stvar, nego čovjek. Ja sam Kosta Došen, učitelj, otac sedmero žive djece, koja otvaraju usta,

da jedu i napinju uha, da štogod čuju i nauče. Shvaćate li vi to? Radi se o živim bićima, a ne o stvarima.

— Oprostite— pravda se on — takva je u nas terminologija. No budite uvjereni, da je sada sve konačno riješeno. Hajdete mirno kući, dekret će stići za koji dan.

I stigao je. Ali mjesto u grad premjestiše me amo u Blatnu Jarugu. I sad još moram seliti o svom trošku, jer sam tobože molio premještenje. Zapaprio mi onaj narodni poslanik. Eto tako prolazi »stvar«, kad hoće da bude čovjek! — završi Kosta, ustane i priđe k prozoru.

U uzanoj kotlini stislo se selo pritisnuto maglom, blatom i ljudskim brigama.

PIŠTA BAĆI

Pišta Baći, kako su ga stanovnici Zabata nazvali, rodio se sredinom svjetskoga rata. Rodna mu je godina uklesana bila na mramornoj ploči. Još su mu na rubovima cementnog baldahina uklesali i njegovo geslo: VIRIBUS UNITIS, kao što je to bio običaj na spomenicima starih junaka. Zna se, da je to geslo pripadalo bivšoj habsburškoj dinastiji, pa se prema tome može zaključiti, da je Pišta bio član te dinastije, ili možda kakav njen simbol, ideja, tako nešto slikovito.

U čitavoj zgodariji s Pištom, igrao je on važnu ulogu prije i poslije svoga rođenja, živio životom čovjeka, a budući da se najprije rodio u glavi (dakle u početku bijaše misao, želja, nada, riječ), imao je u sebi izvjesnu mističnu crtu, bar po svom porijetlu, ako ne po životu.

Preteča njegovu rođenju bijaše jedna kratka vijest u »Gradskim Novinama«, u kojoj je urednik tajnovito navijestio »kako se u užem krugu naših odličnijih građana rodila krasna zamisao o podignuću spomenika u našem gradu, koji će nas za vječna vremena sjećati na slavne pobjede naše nepobjedive vojske«, i još dodao »kako građani nestrpljivo očekuju daljni razvoj akcije u tom pravcu«.

Koji su to »odlični građani«, kojima se u glavama rodio Pišta Baći? To je u prvom redu Romeo Račvanec, advokat i pijanica (dva deci šljivovice ujutro, jedna zelena boca vina za objed, druga za večeru, tri špricera prije večere, poslije večere špriceri bez broja). Čovjek, u čijim očima svijetli hasburške krune sjaj kao sunce žarko, i koji ima u srcu neugasivu želju, da obuče vojničku uniformu. Na žalost ta mu se želja nije mogla ispuniti zbog jednog malog udarca kâpi, koji je izazvao nemoć lijeve ruke. Po temperamentu vižlast kao pas, po nadarenosti brbljavi praznoglavac, koji nije bio kadar da napiše pismeno ni tužbe, životario je više od stanarine svoje jednokatnice, koju mu je namro otac, žitarski trgovac, negoli od advokatskih poslova.

— Also, Feri, — obratio se kod petog špricera Račvanec pukovniku Vinkleru, zapovjedniku pukovnije, kad su po običaju sjedjeli u »Kasinu« poslije večere kod stalnog stola — du kannst mir in einer Sache helfen.

— Izvoli, was mich angeht, ti znaš, sve ću učiniti.

— Tebi je poznato, da moja kancelarija sve to slabije ide, i da bi mi dobro došlo jedno javno bilježništvo. Naše mjesto po broju žitelja moralo bi zapravo imati dva javna bilježnika, i držim, da bi se preko bana dalo štogod učiniti u tom smislu.

— Gut, mein Lieber, drage volje, sa banom sam poznat još iz Budimpešte, ali opet, ako dođem k njemu, moram nečim potkrijepiti molbu. Was soll ich sagen?

— Ja već imam ideju, Feri. Već su mnogi gradovi podigli ratne spomenike, pa držim, da i naš grad Zabat ne smije zaostati za drugima.

— Kolosall! Slušaj, ja bih htio biti predsjednik toga društva za podizanje spomenika.

— Tebi to nije potrebno. Ja kanim osnovati to društvo baš zato, jer se nadam, da će me izabrati za predsjednika, und dann kannst du dem Herrn Banus sagen: — Eto, to je taj čovjek!

— Schau du, lieber Freund, to ću ja tebi isposlovati auf mein Ehrenwort, nur wenn es geht i bez toga predsjedništva. Budi tajnik, to ti je dosta. Meni je ovdje vruće tlo, jer se već i ministar rata zanima, zašto ja ne idem opet na frontu. To mi je žena baš jučer javila. Ovako kao predsjednik društva za podizanje ratnog spomenika mogu uvijek reći...

— Dobro, Feri. Ja ću podupirati tvoju kandidaturu... aber, was für eine Dummheit ich spreche, mi

ćemo sami sebe izabrati, da se osiguramo. Mi ćemo ovako učiniti. Razaslat ćemo pozivnice viđenijim građanima — razumije se, moramo paziti, koga ćemo zvati, da nam eventualno ne pomrse planove — na osnivanje društva, a potpisat ćemo se za privremeni odbor, ja kao tajnik, a ti kao predsjednik. Pozvat ćemo najviše onih ljudi, na koje možemo računati i s pomoću prijatelja tako udesiti, da mi, koji smo tu akciju započeli, i dalje ostanemo na čelu društva.

— Pa ti si genij, dragi Romeo. Na to vrijedi da se pije.

Odbor, koji je vršio primaljsku dužnost prema Pišti, dočekao je ovoga s veseljem, a neki članovi upravo kao svoj spas. Pored načelnika Dolenca, koji je dao izglasati u općinskom zastupstvu prilog od nekoliko tisuća kruna za Pištu i na taj način uspio da protura u novine svoju sliku i opis toga domoljubnog čina, bili su: 1. sudac, zvani Mirkec, čiji je sin prebjegao Rusima i na taj način tako rasrdio svoga oca, da je ovaj nalupao ženu »koja je izdajicu rodila«, i da opere tu sramotu, češće je naveče govorio, da će se dobrovoljno javiti u vojsku; no na sreću do jutra je na tu odluku sasvim zaboravio; 2. Jovo Mirković, trgovac, pod policijskim nadzorom, koji se grdno zaljubio u Pištu od straha pred internacijom i u to ime darovao mu jednu mramornu ploču, deset kola pijeska i svu drvenariju potrebnu za gradnju; 3. Žagrović-Žagrovečki, kotarski predstojnik, koji se nadao, da će mu Pišta skinuti s vrata istragu zbog nekih vreća rekviriranog žita, za koje je on tvrdio, da su otišle »u rasıp«; 4. Abraham Weiss, vlasnik pilane, kao predsjednik društva za poljepšanje grada naprosto je Pištu obožavao i češće uzvikivao: — Selbsverständlich, nas nitko ne može pobijediti! — misleći time Židove cijeloga svijeta; 5. Safner, vojni dobavljač stoke, očekivao je, da će mu Pišta donijeti još jedan orden i tako će povećati njegovu ličnu sreću, koju mu nijesu donijeli milijuni, zarađeni na mršavoj bosanskoj buši.

Bilo je tu u odboru još drugih ljudi, koji su već po svom položaju ulazili u svaki odbor, kao što su na primjer direktori raznih zavoda, šefovi državnih ureda itd. Uz to je bilo tu i takovih ljudi, koji čine kvasac svih odbora, samo da poslije večere mogu pobjeći na sjednicu u gostionu i kavanu. Dakako, bilo je i ženskog spola, mlađeg i zrelijeg, da budu ljepak za sve muške razrožne elemente ovakovih odbora.

Romeo Račvanec, pored svoje ograničene nadarenosti, ipak je onom primitivnom, životinjskom lukavošću uspio da nametne pukovnika Vinklera za predsjednika, a sebe za tajnika društvenog. Drugi kandidat za predsjednički položaj bio je kotarski predstojnik Žagrović-Žagrovečki. Za svoju kandidaturu radio je ispod žita preko dra Vragovića, javnog bilježnika, i kad je vidio, da bi mogao ostati u manjini, nije ni dao da ga predlažu, bojeći se, da mu pukovnik svojim vezama ne naškodi. Pače, kad je izbor jednoglasno pao na Vinklera, Žagrović mu je čestitao rekavši mu: — Ne samo ja, nego i svi moji prijatelji poradiše, da vi budete na čelu ove historijske akcije!

U kartanju ima veliku ulogu sreća. Ako je kartaš vješt i pametan, sreća mu je jako sklona. To je uvidio advokat Račvanec tek onda, kad mu je dr. Vragović, javni bilježnik, koji je nanjušio pogibao za sebe i svoj položaj u toj Račvanskoj akciji, oteo najveći adut, to jest kad je na koncu skupštine predložio dva brzojava: kr. zemaljskoj vladi u Zagreb, i dvorskoj kancelariji u Beč, i u njima istakao podaničku vjernost i odanost ovoga kraja, kao i želju cijeloga naroda, da u pobjedi izdrži do kraja.

Sutradan je Vragovićev pisar poslao članak uz priklop fotografije svoga šefa jednim zagrebačkim novinama, i u tom članku opisao konstituirajuću skupštinu društva za podizanje spomenika tako vješto, da nije spomenuo ničije ime do li Vragovićevo, pa je izgledalo, da je on u cijeloj stvari glavna ličnost.

— Ich bin ganz bedrückt — potuži se Račvanec pukovniku Vinkleru — ovaj Vragovićev protuudarac sasvim me je skršio.

— Istina je, taj je vrag to vješto izveo, ali ne boj se, ja ću lično ići banu i sve mu objasniti. To je ipak tvoje djelo.

Advokatu Račvancu ipak je ovaj zabijeni gol jako stanjio njegovu nadu, da će prepoloviti Vragovićevo javno bilježništvo. Nada mu je smršavila za polovicu obujma. Samo je ostao njen intelektualan kostur, mašta ju je potpuno napustila.

Na pukovnika, zapravo na predsjednika osnovanog društva, taj događaj izazvao je sasvim protivan učinak. Inače skučena njegova mašta sada je procvala, ražarila se, planula u neobičnim bojama, da se čak on pomalo stao i plašiti. Najednom je kod sebe vidio toliko novaca, velikih i malih banknota, plavih, ljubičastih, ružičastih, koje su poput šarenih leptira padale u njegove džepove i same se slagale u snopiće po pedeset, sto komada. Od ovako neobične igre mašte on se sve više uzrujavao, hodao po sobi i uzrujano uzvikivao: — Wirklich, wirklich!

— Za vas stoji ovaj zlatni čavao samo tisuću kruna! — govorio je Feri Vinkler direktoru »Ciglane d. d.« u pratnji izvršnog odbora.

— Molim, molim! — učtivo se nakloni gospodin direktor i naredi blagajniku, da odmah isplati.

— Pogledajte, gospodne Markoviću, kako su lijepo urezali u ovaj čavao naslov vaše tvrtke »Prvi hrvatski mlin na valjke«. Malenkost od dvije tisuće kruna ne će vas upropastiti.

— Koja čast, drage volje! — ljubazno se smješkao vlasnik, kao da je odbor njemu darovao tu svotu, a ne on odboru.

— Naše rodoljubivo činovništvo ne će sigurno zaostati za građanima, kad se radi o tako uzvišenoj stvari. Krasan čavao za vaš ured, samo dvije stotine.

— Svakako, svakako, Herr Oberst, kad naši hrabri vojnici liju potocima svoju plemenitu krv za domovinu, moramo i mi otkidati od svojih usta i dati za njihov spomenik.

— Konačno i najsiromašniji građanin može zabiti bar željezni čavao. Sitnicom od dvadeset kruna ovjekovječit će svoje ime.

— Dat ćemo i trideset! — poviče neki rodoljubivi građanin. Drugi ga iskosice mrko pogledaju, jer nisu shvatili, da se on raduje, što je u takvom položaju, da on drugima podiže spomenik, a ne drugi njemu.

Ni selo nije zaostalo za gradom. Odbor je razaslao okružnicu svim općinama, da u narodu sabiru priloge za spomenik palim junacima. — Seljak bježi u zeleni kader i skriva žito u zemlji, a vi, gospodo, tražite od njega novaca! — obraća se bilježnik na potpise članova odbora, kao da su to živi ljudi, i obrće spis kao činovnik, koji je od šefa dobio uputu: — Riješite spis, kako znate, ali riješiti ga morate! Bilježnici i načelnici nisu ni pokušali skupljati novac među seljacima, nego dadoše svoj novac i poslaše ga u ime naroda. Bolje i to, nego da im vlast kaže, da su oni krivi, što je selo tako raspoloženo. — Namirit ću se ja već na drugoj strani — govori bilježnik sam za se — samo daj, Bože, da rat i dalje potraje!

I sakupila se prilična svota, taman tolika, da se Pišta mogao roditi »s mišlju i personom«, kako kažu gatalice. Dosada se on rodio samo »s mišlju«, to jest dobro se vidi, da Pišta postoji negdje kao nevidljivi duh. O njemu se govori, njega žele, za njega skupljaju novaca i za njegovu »personu« (koliko je bilo preko toga, nikad se ne će doznati, jer je Feri Vinkler otišao na ratište i slučajno zaboravio položiti račune. »Auf mein Ehrenwort habe ich es ganz vergessen!«), on možda i ne će biti toliko aktivan. Previše je ljudima obećavao, pa će se razočarati.

— Was glaubst du, Doktor, ovi purgari ne bi dali ni filira, da nisam lično došao! Hahaha! Verpfluchte

Greislerseelen, boje se, da ih ne proglasim političkim sumnjivcima! — reče pukovnik advokatu Račvancu kod njegova devetog špricera.

No ovaj je pao u neku potištenost i nije ništa odgovorio. Već je pola godine prošlo od pukovnikova obećanja, da će ići banu govoriti za njegovo javno bilježništvo, pa ništa. Uvijek se nečim izmotava.

Dakle, tu je Društvo za podizanje spomenika poginulim junacima, tu su novci; tu su rodoljubivi građani, tu su junaci, ubijeni za prejasni habsburški dom, tu ima ljudi trgovačkog duha, koji dobro paze na svoja patriotska čuvstva, čak tu ima i krasnog spola, koji je, u čitavom poduzeću dezinteresiran, i služi samo na ukras, dakle sve je tu, samo nema Pište »s personom«.

U odboru je bilo raznih mišljenja, već kako to biva, kad obrazovani ljudi raspravljaju. Jedan je predložio, da se svi zabatski junaci, poginuli na ratištu, pokupe i zajednički pokopaju, a na grobu da se sagradi visoka piramida od kamena, koja će ujedno poslužiti i kao vatrogasni toranj.

Drugi se tome protivio i naveo desetak razloga historijskih, socijalnih, političkih, teoloških i psiholoških, da potkrijepi svoju tvrdnju. Prosto čudo neko od znanja, učenosti i dubine. Vidi se, da je čovjek sve zrelo promislio. I na koncu stavi svoj prijedlog, da se umjetnik kod izradbe spomenika napoji na bistrom izvoru našeg nacionalnog junaštva, te da prikaže Bosanca kako, s puškom u jednoj ruci, s bombom u drugoj, s nožem u ustima, juriša na neprijateljske rovove.

Treći je rekao, da je ova ideja doduše zgodna, ali bi bilo bolje, kad bi mjesto Bošnjaka postavili figuru Ličanina, kako zubima kolje Talijana. Time bi, veli, bila slikovito prikazana naša hiljadugodišnja borba za Jadran.

Bilo je još raznih prijedloga, originalnih, duhovitih, iz kojih su vrcale iskre duha i rigao plamen rodoljublja, ali u tom je i ležala prepreka, jer nijedan odbornik nije htio odustati od svoje ideje. Konačno se ipak složiše u

tome, da izbor i nabavku spomenika prepuste predsjedniku, i neka on učini, što misli, da je najbolje.

Predsjednik je putovao u Beč i Peštu, konferirao tobože s kiparima i arhitektima, zaposlio se čovjek preko glave. I utrošio se, dakako. Iz svega toga ispalo je tako, da je dao dopust Lajošu Kissu, naredniku i kiparu u civilu, da ode kući u Peštu i tamo izradi drveni kip domobrana. To će ga najmanje stajati, recimo, dat će za materijal, a odboru će moći dobro zaračunati.

I došao je dugo očekivani čas otkrivanja spomenika. Usred šetališta, koje se pruža kraj rijeke, pod baldahinom od cementa, stoji Pišta u potpunoj ratnoj opremi. Ufitiljeni brci magyar kiraly honveda strše mu kao dva munjovoda. Mongolske jabučice očajno izbočio, kao da ga grčevi hvataju u crijevima, a očima traži zgodno mjesto, gdje bi se sakrio od ljudskih pogleda. Izgledao je kao vojnik, koji, kad za marša dođe zapovijed; stoj! — odmah trči prema kakovu grmečku, ne skidajući ni puške s ramena od silne žurbe.

— Divno, krasno! — uzdisale su gospođe sa suzama u očima.

— Zgodna ideja! — netko pomisli.

— Neka i naši hrabri građani imaju svoj spomenik! — uzdahne liferant stoke gospodin Safner.

Glazba, zastave, govori, zabijanje čavala, »slava im«, puščane salve i defile. I na koncu neka vika, nekakva upadica, šta li je, ali neka sigurno u patriotsku svrhu učinjena upadica, jer se nikad nije doznalo pravo, šta se dogodilo. Da je bila, ne daj Bože, kakva demonstracija, već bi policija stvar objasnila i krivce kaznila. Naprotiv, policija se blagonaklono vladala prema upadačima, onako otprilike, kao što se učitelj vlada prema bistrom djetetu, koje svaki čas diže ruku, da odgovara na pitanje. Milo učitelju, što ima tako pametnog đaka, a opet i malo krivo, što ne da da i drugi dođu na red.

— Psssttt! — psiče učitelj i odmahuje rukom na dobrog đaka, da sjedne i pričeka.

— Psssttt! — psiče policija i članovi odbora na neke građane, koji počeše govoriti, kad se defile svršio.

— I ovom zgodom...! — stade da viče netko iz gomile, ali se nije moglo razumjeti od psikanja redara, šta taj čovjek hoće.

— Najljepša prilika, da pozdravimo...! — čuo se neki drugi kreštavi glas.

— Predlažem, da...! — upane treći.

— Pssssttt, tiho! — jave se redari, jer je glazba zasvirala himnu.

I tako se nažalost nikada nije doznalo, šta su ti ljudi htjeli. Po njihovim žalosnim licima dalo se prosuditi, da im je krivo bilo, što ih ušutkaše.

Kad se svijet razišao, ostalo je kraj Pište nešto dječurlije i nekoliko lađara riječne plovidbe, kojima su šlepovi mirovali kraj obale. Djeca se igrala, a lađari ogledavali spomenik.

— Istenem — poviče jedan crvenog lica poput segedinske paprike — to je moj Pišta baći iz Budimpešte. Izrezani Pišta, kažem, pred mjesec dana bio sam s njime.

— Hat kérem, sigurno je Magyar ember, vidi mu se na licu! — doda drugi.

— »Madžarica pile peče
Iz pileta voda teče« — zapjevaše djeca, kad su čula madžarski govoriti.

— Is az én Magyar ember! — htio je zaviknuti Pišta i pojuriti na dječurliju, ali se ne mače s mjesta.

Nešto ga sapelo, ukrutilo, odrvenilo. Došlo mu, kao da sanja, kako bi htio da bježi, a nikako ne može da se makne. Nije znao, da mu je sudbinom određeno, da mu duša proživi u drvenom kipu. To je bila njegova karma.

Što je on, jadnik, morao sve da vidi, preživi i čuje. Pod njegovim spomenikom sjedjeli su ranjeni i bolesni simulanti i otkrivali jedan drugom, kako se izaziva lupanje srca, šum u plućima, groznica, povećana vrućina, upala oka i uha. Jedan je čak skoro stručno objašnjavao, gdje i kako treba da se postavi komis na noge, da puška

ne oprži kožu i da liječnik ne može ustanoviti, kako se sam ranio. Kakve je paklene muke preživljavao, dok je to slušao. Htio je da viče, da urliče, da dozove vlast i preda veleizdajnike u ruke pravde, ali da... tijelo ga nije slušalo.

Šta nisu radili iz njega! Pijani vojnici vješali su mu o vrat vijence luka i na glavu naticali svoje limene zdjelice. Dakako sve po noći. Jedno jutro osvanuo je s tako zamazanim nogama, kao da je dijete u pelenama, a ne hrabri madžarski honved.

Srce mu je krvarilo, kad je gledao, kako od maršbataljona do kolodvora ne ostaje ni jedna satnija. Badava su im dali počasnu stražu s nataknutim bajonetama; hrabri ratnici i osamstogodišnji saveznici na putu slave bježali su u kukuruze, skrivali se u dvorišta, zavlačili se u grmlje.

— Šta se to zbiva u svijetu? — pitao se Pišta.

Nije ni slutio, kakve se promjene događaju i kakav mu žalostan svršetak spremaju.

On nije znao, da je već listopad 1918. godine, niti da kralj Karlo Zadnji moli svoje vjerne i odane narode, neka ne prave revolucije bez njegova dopuštenja. I tek, kad ga je jedne noći pograbila oduševljena i buntovna zabatska omladina i bacila naglavce u rijeku »bez previšnje dozvole«, on reče u sebi: — Svršeno je! Zagnjuri u vodu, strese se od hladnoće, izdukne na površinu i okrenut licem prema zvjezdanom nebu polako zaplovi niz vodu.

I nekako mu ljepše, lagodnije, što se riješio onog ukočenog mirovanja. Koliko je ugodnije gledati u plavo nebo, načičkano zvijezdama, nego neprekidno buljiti u isti grm. Dolaze ribice, kušaju ga griskati i kad osjete, da nije ni za što, ostavljaju ga i kreću dalje uz vodu. Zatim upada u vir, desetak puta okreće se oko svog rođenog pupka i jedva jedvice ote se tom vražjem zagrljaju, te zapliva dalje. Što se njega tiče, on bi plivao sve do Crnoga mora, tako se ugodno osjeća u kretanju. Ali

ga, na još veću njegovu nesreću, struja vode nanese na pličinu i on zape još u samom gradu.

Kako se tih dana u Zabatu mnogo pilo, pjevalo i manifestiralo, osnivala narodna garda, a i strahovalo pred zelenim kaderom, koji se spremao da opljačka grad, razumljivo je, da nitko više nije ni mislio na Pištu. On je mirno ležao u društvu jedne krepane mačke, stare metle i oficirske kape, i drugih sitnica, što ih je voda nanijela. Tko zna, dokle bi on tu mirovao, da se nisu pronosili glasovi, kako preko Bosne, tamo iz Albanije, bježi kući čitava armija Madžara. Buntovni duh građana pomalo je splašnjavao. Neki su već glasno zahtijevali, da se Pišta izvadi iz vode i postavi na staro mjesto.

Najveću je muku mučio u to vrijeme gradski načelnik Dolenec. Prevrat ga je zatekao na čelu građana i on je kao pravi vojskovođa nastojao da mu grad u tom džumbusu pretrpi što manje gubitaka. Glas o prolazu Madžara kroz Zabat malo ga je zabrinuo. No nekoji vojnici iz domaće pukovnije dođoše kući i javiše, da će njihova pukovnija za koji dan stići s fronte u potpunom redu. Toga je tješilo. — Ipak, ne bi škodilo, da imamo Pištu u rezervi, ako Madžari naiđu! — razmišljao je načelnik i naredio, da Pištu potajice noću prevezu u općinu.

Jedne večeri u tim burnim danima bio je na straži u hodniku općinske zgrade vrli vojnik narodne garde Isak Hosenheld. On je sasvim slučajno upao u gardu. A možda i nije slučajno, nego po svojim vojničkim vrlinama, jer, kad su u vijeću njegove crkvene općine zaključili, da jedan njihov čovjek mora ući u gardu, onda svi prisutni kliknuše: Isak, Isak! Po općem mišljenju Isak je bio najsposobniji za tu službu, jer je imao najviše vojničkog obrazovanja, to jest služio je cijelu godinu dana u vojnom skladištu robe. On se doduše branio od te počasti, jer da ne zna baratati puškom, no to mu nije ništa pomoglo. Na tom zboru iščahurila se i jedna zgodica, da Isak svaku noć, kad legne u krevet, polegne kraj sebe

karabinku, a na ormarić postavi revolver. On je to priznao, ali je i otvoreno rekao, da ne zna pucati ni iz karabinke ni iz revolvera, i drži ih uza se samo zato, jer se uz njih osjeća sigurniji, pa lakše zaspi.

Šeće Isak po hodniku gradskog poglavarstva, isturio kundak preda se kao financ i razmišlja. Po glavi mu se vrzu tužne misli, jer je čuo, da zeleni kader već pljačka trgovine po selima. Šta će biti, ako lopovi provale u grad?

Najednom nešto škripnu tamo u mraku ispod stubišta. Isak zadrhće i prestrašeno pogleda u tamni prostor, kojega slaba petrolejska svjetiljka na zidu nije mogla zahvatiti. Učini mu se, da se pod stepenicama miče neka ogromna ljudeskara s puškom u ruci. Zubi mu zacvokoću. Što da radi? Da zovne drugove, što spavaju u drugom dijelu zgrade, mora proći kraj te zasjede. Osjeti, kako ga nešto hladi po leđima.

— Halt, stoj! — poviče nekim čudnim glasom, da se i sam još više prepao.

No ljudska spodoba u tami niti se miče, niti odgovara.

— Stoj ili pucam! — drekne još jače.

Neprijatelj se pritajio i ne daje glasa od sebe.

— Sigurno je već zeleni kader amo provalio! — mune Isaku mozgom i od straha skide pušku i sasvim nesvijesno stade kopkati oko otponca. On bi bježao, ali ne može, noge mu se okamenile.

— Duummm! — kresne puška kao top i pade Isaku iz ruku.

— U pomoć! — stade on da se dere i istrči na ulicu.

— Šta je, šta je? — sletješe se prolaznici.

— Ubio sam čovjeka! — jedva izusti Isak.

— Da vidimo! — rekoše kuražniji.

U to se već nagomilaše na bojištu policajci i narodni gardisti, da vide, tko to puca. I Isak se povratio praćen gomilom građana, te ispriča, šta mu se dogodilo.

— Pa to je naš Pišta — reče nadstražar Štef — preksinoć smo ga izvukli iz vode i ovamo spremili! — pa zađe pod stepenice i izvuče Pištu na svijetlo.

Svi se nasmijaše, jedino Isak osta ozbiljan. Njegovo je srce još uvijek snažno lupalo kao srce u vrapca, kojega dječak drži u ruci.

*

Još i danas leži Pišta u dvorištu općinske zgrade. Bez glave, nogu, ruku i puške izgleda kao ostatak rimskog spomenika. Što se dalo odsjeći, sve su mu odsjekli apšenici i popalili. Trup, pun čavala, još i sad služi kao panj za cijepanje drva. Kadgod se apšeniku oklizne sjekira i udari u onaj oklop od čavala, on promrsi kroz zube:

— Papriku ti madžarsku, i onome, tko je u te čavle zabijao!

NOVA METODA

Kad su đaci izašli iz škole i u redu poput kakve ogromne gusjenice promicali kraj školskog vrta, u velikoj školskoj sobi ostali su učitelj i nadzornik, sami. Ovaj je sjedio za stolom i svršavao nešto u svojim bilješkama, a učitelj je pospremao knjige u ormar.

Nadzornik skide naočale, ustade od stola i pođe prema prozoru.

— Molim vas, a kada ste vi maturirali? — upita učitelja i ne okrećući glave prema njemu.

— Davno već, pred trideset godina.

— To se vidi po vašem radu. Vi učite djecu, kako su radili naši stari pred stotinu godina. Vaša se metoda potpuno preživjela.

— Zar niste zadovoljni sa mnom? — začudi se učitelj.

— Ne mogu to reći... kako da kažem, i jesam i nisam. Vidi se, da ste vi savjestan radnik, pismene radnje sve su vam u redu, djeca prilično odgovaraju, ali ono, što je glavno, kako su djeca do toga došla, eto to me ne zadovoljava. Očito je, da su vaši đaci sve to naučili iz knjiga, bubanjem, čitanjem i... kako da se izrazim, nema tu onoga dječjeg samorada, da se vidi, kako su ona naporom svog uma došla do toga.

— Pa dajem ja njima zadaće, da sami kod kuće rade.

— Znam ja sve to. Dobro je to. Uostalom, kako se uzme. Nego, opažam, da se vi držite prastarih metoda, a pedagogika i metodika napreduju snažnim koracima. Jeste li vi čuli štogod o modernoj školi, školi rada?

— Pa, čuo sam.

— Znate li vi suštinu te nove struje?

— Mislim, da treba raditi u školi.

— Raditi i raditi, u tom može biti velike razlike. Na primjer, moram priznati, vi radite dosta, pa ipak vaša škola nije ono, što zahtijeva nova metodika. Vaša škola nije tako zvana aktivna škola, škola rada, ona je škola učenja, bubanja. U vas đaci ne rade......

— Oprostite, molim.

— Ne, ne ću da me krivo shvatite. Rade ona na svoj način. Ne velim, da đaci nisu ništa znali ni naučili. Znadu oni, doduše, ali to je njihovo znanje kao pljeva, što ju vjetar nosi, to je znanje lagano, kao perje i za malo dana odnijet će ga vjetrić zaboravi. Pravo znanje je ono, do kojega dolazimo vlastitim radom, mukom i trudom. I zato u modernoj školi rada djeca sve sama uče, a učitelj je pri tom pasivan. Kako da vam to objasnim? Ha, evo! Uzmimo, vi ste primalja, pa vas zovnu k porodilji. Ne možete vi kao primalja biti u isti čas i porodilja. Vi ovoj samo pomažete svojim savjetom i vještinom, jeste li razumjeli?

— Razumijem.

— No, vidite, sličan je odnos između đaka i učitelja. Đak sam sudi, zaključuje, on svojim vlastitim umnim naporom pronalazi pravilo, otkriva istinu, a učitelj mu samo pomaže. To vam je bitna oznaka škole rada. Uz to treba đaci da i tjelesno rade, da ne sjede uvijek u tim prokletim klupama. Dajte im, da se kreću, igraju; vidite, igra, to je vrlo važno uzgojno sredstvo i..... što sam ono još htio reći.... čekajte, ne mogu se sjetiti.... uostalom ostat ću ja kod vas poslije podne i pokazati vam na primjerima.... Izvolite vi sada ići na ručak, a ja ću ostati ovdje u učionici.

— Pa izvolite k meni na ručak. Žena vas moli, da nam budete gost.

— Ne, ne, hvala, zahvalite gospođi na pažnji. Ja sam sebi ponio jelo iz grada. Imam nekoliko kuhanih jaja i jabuka. Dakle najljepša hvala, a milostivoj...

— Pa zaboga, vi bi bili prvi nadzornik u ovih trideset godina mog službovanja, koji ne će da sjedne za moj stol. Žena će se uvrijediti i...

— Dragi kolega, ja vas vrlo poštujem i milostivu također, ali oprostite, nije moj običaj, i kako da kažem, sad sam na službenoj dužnosti, pa ne mogu. Drugom zgodom, drage volje.

— Žao mi je. Možda niste zadovoljni s mojim radom?

— Naprotiv, vi ste dali sve, što ste mogli. Oprostite, takvi su propisi. Idite vi sada, pa ručajte. Gospođa vas sigurno nestrpljivo čeka. Hajdete, da se ona ne ljuti.

Učitelj drmne ramenima kao da kaže: — Kad ne ćeš, ne ćeš. Šta ću ti ja? — i ode u svoj stan.

— Gdje je gospodin nadzornik? — presretne ga žena na vratima sva zajapurena od kuhinjske vrućine.

— Ah, pusti toga čudaka, taj je na svoje brdo tkan. Nikako ne će da dođe k nama na ručak.

— Kako, ne će? Dosad su se svi nadzornici poslije inspekcije svraćali k nama. Možda se rasrdio na tebe. Da ga nisi uvrijedio?

— Ali, što bi ga vrijeđao! Veli, da ne smije, jer je na službenoj dužnosti. Drugom zgodom svratit će se.

— O Bože moj, šta će sad biti?

— Ne brini ti, ženo, — tješi je muž — preturio sam ja preko glave na tucete nadzornika, pa ću i ovoga modernog. Znam ja njih dobro. Jedan veli: — Ovako treba da radiš! Dođe poslije drugi i kaže, da to ne valja. Jedan ne će da okusi vina bez kisele vode, a drugi veli, da je voda za žabe, a ne za ljude. Svi se oni mijenjaju, odlaze i dolaze, a ja ostajem u našoj Grmoščici.

— Šta ćemo, ima svakakvih ljudi na svijetu! — primijeti žena. Krivo joj, što gosta nema, a obilan ručak spremila.

No Luka Tadić nije se ništa ozlovoljio, ni izgubio tek, nego je sjeo i počeo ljudski da jede. — E baš je budala taj nadzornik — mislio je žvačući — tamo guli

kuhana jaja, a ovdje bi se mogao da nakljuka pohancima do mile volje i još da kući djeci ponese. Uostalom, brate, vrši ti svoju dužnost po savjesti, ali zato ipak možeš kao čovjek sjesti za moj stol. Kad bi ja bio kakva lijenčina, dobro, još bih razumio, nezgodno ti je. Ali sam veliš, da si našao sve u redu, pa šta se onda nećkaš? Sjedi, brate, željan sam razgovora s gradskim čovjekom. Kad može kotarski predstojnik, pristav, šumar i sva druga gospoda, možeš valjda i ti. Vjetar te odnio i ta tvoja kuhana jaja s modernom pedagogikom.

Zamoren radom i ručkom, legne na divan, da se malo odmori. Taman da zadrijema, kad li upada u sobu jedan đačić s porukom, da ga zove gospodin nadzornik.

— Molim vas, spremite mi nekoliko šaka kukuruza — zamoli ga nadzornik — i po mogućnosti dvije, tri tikve, trebat će mi za obuku. Dobro bi mi došlo, da tkogod doveze jedne tačke sitnog pijeska tamo iz rijeke.

Luka se malo začudi, na što će mu sve to, ali ništa ne reče, nego naredi djeci, da dobave, što nadzornik traži.

Kad je sve bilo dobavljeno, obuka započe.

Nadzornik, da pobudi interes, drži šaku u džepu i pita:

— Hajde da vidim, koji će od vas pogoditi, što ja imam u ovom džepu?

Tajac. Svi uperiše poglede u nadzornikov džep.

— Kuruzu! — javi se prvi glas kao iz puške.

— E taj mi sve pokvari! — ljuti se nadzornik u sebi, što je ovaj prvi odmah pogodio.

— A otkud ti znaš, da imam kukuruza, a ne štogod drugo?

— Videl sam, kad ste u džep metali!

— Dobro. Ti znaš, jer si vidio. A što bi vi drugi rekli, kad ne bi znali, da je džep pun kukuruza.

Svi šute.

— No hajde recite, valjda ste i vi drugi štogod mislili.

— Koštic!

— Dobro. Ti si mislio, da imam koštica.

— Sliv! — javi se drugi.

— Dobro veliš. I šljiva bih mogao imati.

— Žabu! — diže se mališan crvene kose.

— Zašto baš žabu, a ne slona? — našali se nadzornik.

Svi gledaju, što će na to ovaj crvendać. On se zbunio, ne odgovara i zuri u klupu.

— Tko zna, zašto bih ja mogao imati u džepu žabu, a ne slona?

— Kajti je slon vekši od vas! — javi se netko iz zadnje klupe.

— Vrlo dobro. Vidi se, da ti znaš misliti. No dosta je šale. Hajdemo dalje. Pazite djeco! Sad ću ja rasipati kukuruz po školi, a vi berite, tko više može.

I on stade sipati zrnje po đacima kao domaćin na Božić, kad mu dođe polažajnik. Nasta graja i vika. Skočiše đaci za zrnjem, prevrću klupe, tuku se, guraju, otimaju jedan drugome.

— Vidite — obrati se nadzornik učitelju, šapćući mu u uho — obuka treba da je živa i zanimljiva. Ne mora u školi uvijek vladati mrtva tišina.

Kad se djeca smiriše, nastavi:

— Sada neka svaki prebroji, koliko ima zrnâ. A ti, Ivek, idi k ploči, popiši, koliko tko ima, i onda sve zbroji. Vi ostali radite to isto u svojim bilježnicama.

Trebalo je skoro pola sata, dok sve popisaše i zbrojiše.

— Bi li možda mogli spremiti vrećicu kukuruza, pa ćemo svi otići u mlin i tamo samljeti. Znate — nastavi razlagati učitelju — obuka treba da je skupna i povezana, kao što život pruža. — Kad sameljemo, onda ćemo mijesiti kruh i tako dalje.

— Molim, molim — odgovori Luka — i naredi ženi, da spremi vrećicu kukuruza.

Cijela škola krenu u mlin. Tamo ne nađoše mlinara nego njegovu babu. Zamoliše je, da im samelje ovu

vrećicu. Baba kao baba ne dade se krstiti i ne htjede da im odmah melje.

— Redom se ježi, ježe! — viče nagluha baba. — Sutra će vaša vreća doći na red.

— Mrak je blizu, ja moram već poći u grad — reče nadzornik — pa vi, gospodine Tadiću, sutra nastavite. Sada otprilike znadete, u kom se pravcu duh nove obuke kreće. Sutra to sameljite, djeca neka razgledaju mlinski uređaj, povratite se u školu i umijesite kruh iz dobivenog brašna. Svako dijete neka samo za se umijesi hljepčić i tako dalje. Držite se uvijek načela zornosti i samorada, da djeca svim osjetilima primaju osjete, a ne da sjede i bubaju iz knjiga. Do vraga knjige i klupe! Da je na moje, ja bih ih pobacao van iz škole. Život je škola i škola treba da je život, rad, stvaranje. Za račun, na primjer, mjesto da izrađujete kojekakve nemoguće zadatke iz računice, udesite u školi mali dućančić, u kom će biti svašta: brašna, šećera, olovaka, pera, paprike, octa, ulja i tako dalje, neka djeca kupuju, prodaju, važu, mjere i tako dalje. Držim, da me shvaćate. U zemljopisu uzmite što više šetnja, izleta, da vlastitim očima sve vide, pa onda modelirajte krajeve u pijesku, glini, papiru, onako u malom, da i ruke rade. Vaš školski vrt je vaša radionica. Tu možete kopati, orati, sijati i tako dalje, ali pri tom ne zaboravite na biologiju, sjetite se na ona četiri glavna uvjeta za rast biljke: hrana, svijetlo, vlaga i toplina. Mislim, da me razumijete, ha? Sad već moram ići, kasno je. Zbogom! klanjam se! Da, zbilja, ne zaboravite, sutra u mlin, a poslije toga umijesite kruh. Sluga pokoran!

Da je Luka Tadić bio mlađi učitelj, on bi se sigurno uplašio i uprepastio od svega toga. No Luka je prevalio pedesetu, i čovjek se odavno prestao čuditi, plašiti i protiviti. Preturio čovjek svašta preko glave, pa zna, da se snađe. — Tako je, kako vi kažete! — govore glasno pedesetgodišnjaci, a u sebi misle: — Radit ćemo, kako mi budemo htjeli.

— Znat ćemo mi i na tu žicu svirati! — migne Luka okom i pogleda za nadzornikom — gospodine moj, ne znaš ti, da sam ja već preživio četiri naredbe, koje su zahtijevale uspravno pismo i jednaki broj da se piše koso. Znam, eto, i koso i uspravno, kako hoćeš. Sutra može doći naredba, da pišem natraške kao Turčin, pa ću i to. Ako želiš pisat ću i lijevom rukom. Bilo je vrijeme, kad sam učio dječake plesti čarape, poslije opet košare od šiba. Nema dugo, što ste naredili, da moram uzgojiti svake godine četiri stotine mladih voćaka i podijeliti narodu. I to sam uradio. A što ti sada tražiš, da meljem žito i mijesim kruh, ništa lakše, to je meni u malom prstu! — raspjevao se Luka od nekog veselja, jer su mu ove nove ideje otvarale radosne perspektive.

A kako je Luka Tadić modernizirao svoju školu, može se donekle doznati iz jedne nepotpisane tužbe, koja je stigla gospodinu nadzorniku.

»Luka Tadić, učitelj u našem selu Grmoščici — piše tužilac — potpuno zanemaruje obrazovanje naše djece i tako badava bere plaću. Ne samo to. On iskorišćuje našu djecu za najteže poljske radove, kakve nisu radili ni robovi egipatskih faraona u najmračnijim danima staroga vijeka. Zar mi za to šaljemo svoju djecu u hram nauke (!!??), da ona tobožnjem gospodinu učitelju (mučitelju!) čiste grah i da ga odabiru po boji, bijeli za se, pa šâri, pa žuti i t. d., i još na koncu mora svaki đak znati, koliko ima zrna od koje vrste. Nije li to duševno i tjelesno mučenje i ubijanje djece, kakve muke ne bi znala izmisliti ni strašna inkvizicija srednjega vijeka«.

»Mi nigda nismo učili u školi, koliko ima u tikvi koštica, a sada naša djeca uče i računaju, koliko ima koštica jedan voz tikava. Zar to školski zakon propisuje? To još nije ništa prema upravo sadistički izmišljenim mukama, na koje raspinje taj nečovjek našu nevinu dječicu. On traži od djece da mu pile drva, metu sobe, kuhaju, mijese, peru i sve ostale ropske poslove

obavljaju, a knjige i nauku potpuno zanemaruje. Naše roditeljsko srce krvari, kad sve to gleda«.

»Iz škole dolaze đaci sasvim uprljani od blata. Zar se tako uče djeca redu i čistoći? Zar je igdje itko vidio, da se iz blata prave žemičke i pereci i druge vragolije. Neka gospodin nadzornik malo bolje promotri toga čovjeka, nešto tu ne će biti u redu (!?)«

»Nema dugo, što je »gospodin« učitelj povlačio djecu puna dva dana po okolišnim selima i brdima. Njegova sklonost skitničkom životu javno je poznata, i mi ne damo da ovakav tip kvari mladež učeći je skitanju i bazanju. Ne damo mi, da mu kopaju u vrtu. Ako treba radnika, neka ih plati, jer ne šaljemo djecu u školu da rade, nego da uče. Izrezivati iz drveta i papira razne igračke i besposlice mogu i na paši kod stoke. Ako je to nauka (sic!), onda nam ne treba škole. Nedavno je poučavao djecu, kako se pilići hrane. I dao je svakom đaku po jedno pile, da ga kod kuće goji. Za tri mjeseca morali su piliće povratiti i oni đaci, kojima su pilići bili najdeblji, dobili su odliku i pohvalnicu. Na taj način mučitelj je pretvorio cijelo selo u svoj spahiluk.«

Bilo je u tužbi još mnoštvo nevjerojatnih ukrasa, kako to već znadu anonimni tužioci da dodaju. Govorilo se o nekakvoj učiteljevoj svađi sa ženom, i kako je ženu i djecu usred mukle noći gonio revolverom iz kuće, kako se opija i pijan spava po grabama, kako u školi drži potajno dućan, koji nije prijavljen poreskoj vlasti i t. d. Desetak ovakovih sličica dodao je tužilac na kraju, da vlast vidi, kako je potrebno, da se ovakav čovjek ukloni iz službe, odnosno premjesti u drugo mjesto.

Nadzornik spremi tužbu u torbu i uputi se u Grmoščicu na izvide.

— Šta velite na sve ovo? — upita Luku, pošto mu je pročitao tužbu.

— Što da kažem? Kad odbijete laž i zlobu iz ove tužbe, onda se vidi, kako sam se ja trudio, da uvedem

u školu novu metodu, kako ste mi vi pokazali, i kako sam je ja shvatio. Narodu se to ne sviđa. Seljak ne voli, da mu dijete u školi štogod radi ili se igra. Za njega škola znači učiti iz knjiga.

— Znam ja to, ali meni se čini, da ste vi ipak pretjerali s tjelesnim radom. Rekao sam vam, da se pod pojmom škole rada ne smije razumijevati samo manuelni rad, nego i psihički. Da dijete samo pronalazi istine, stvara zaključke i tako dalje.

— Dragi gospodine nadzorniče — odgovori Luka molećivim glasom — pustite vi mene da radim kao i ranije, pa će biti zadovoljniji i narod i ja. Istina, djeca vole novu metodu. Nekako im prija, da se mnogo gibaju. Ali mi stari teško ulazimo u nova shvatanja. S nama vam je kao i sa starom robom. Možete vi stari kaput bojadisati na novo, ali što je staro, ostaje staro. Zato neka mlađi uvode novu metodu, a nas stare pustite da radimo, kako smo navikli.

— Imate vi donekle i pravo! — zamišljeno, više kao za sebe, reče nadzornik.

— Izvolite sada k meni u kuću, da se malo odmorite. Bit će ženi krivo, ako ne svratite k nama.

— Pa, idem. S vama starcima, moramo po starinski.

A kad su došli na red mirisni pohanci, upita nadzornik:

— Da nisu to oni pilići, što su ih djeca uzgajala? Hahaha! Baš ste majstor! — i smijući se stade zubima ispitivati, da li su djeca dobro izvršila svoju zadaću.

— Dobro ste pogodili. Mislio sam, kad već po toj novoj metodi moraju đaci da rade, neka od tog posla bar nekom bude koristi.

KUĆEDUŽNIK

— Mi godišnje plaćamo za stan, recimo, okruglo deset tisuća dinara. Za deset godina to bi iznosilo sto tisuća. A za sto tisuća može se danas sagraditi lijepa kućica. Nije li to čist račun? — upita ženu Đuđa Andrić i stade tražiti olovku po džepovima.

Gospođa Mileva spusti pletivo u krilo, zatrepta vjedama, što uvijek čini, kad nešto misli, i sigurnim glasom reče:

— Oho, za te novce mogli bi i vilu sagraditi.

— Pusti vilu na miru. Ti uvijek o njoj sanjariš. Daj, Bože, da imamo malu kuću. Pazi dalje. Dodamo li ovoj svoti još nešto za kamate, to ćemo za deset, dvanaest godina s ovom istom stanarinom, koju sada plaćamo za stan, otplatiti kuću. Zašto da mi podižemo kuće kapitalistima, kad možemo sami sebi.

— I bar ću moći rublje sušiti, gdjegod hoću — nadoda žena.

Stvorenu odluku saopći Andrić svojim prijateljima, da čuje, što oni misle. Možda mu koji ponudi novaca na zajam.

— Zašto gradiš, kad nemaš novaca?

— Nema smisla, da mi činovnici podižemo kuće. Sutra nas mogu premjestiti, pa što ćemo onda s kućom?

— Danas su nesigurna vremena. Sutra može izbiti rat, pa što ćeš onda?

Tako su govorili prijatelji i znanci. To ga je malo smelo, ali samo na čas. Kad bi čovjek na sve mislio, što bi se moglo dogoditi, onda ne bi nikad kuće gradio. Plane li rat, kako njemu, tako i drugima. Premjeste li ga, prodat će kuću. Još je nekoliko puta uzimao olovku i računao. Račun je točan, o tome nema spora. Danas svi grade na dug, pa će i on.

U banci mu obećaše zajam uz četrnaest posto, razumije se uz dobre jamce. Kad je za nekoliko dana došao, da podigne zajam, ravnatelj banke poče vrdati:

— Na žalost, gospodine Andriću, danas su sasvim druge prilike, niže od šesnaest posto nikako ne dajemo.

On se zamisli, razlika od dva posto ne učini mu se strašno velika, pristane i podigne novac.

Odavna mu je udarilo u oči jedno gradilište skoro usred grada. Brzo se pogodi s vlasnikom i dade mu kaparu. Kod je pogledao u gruntovnici, kako je s tom zemljom, ispostavilo se, da prodavač nije pravi vlasnik. To je bila jako zapletena rodbinska stvar. Tobožnji vlasnik brzo je potrošio primljenu kaparu i Đuđa Andrić, po nagovoru advokata, upusti se u jedan sudbeni proces, da iz jalove koze izmuze mlijeka.

Pošto je nastradao i izgubio nešto novca od posuđene glavnice, on potraži jeftinija gradilišta na kraju grada. Tu je općina davala gradilišta na svom pašnjaku uz dosta povoljne cijene. Da opet štogod ne pogriješi, on zamoli prijatelje, da mu pomognu izabrati parcelu.

— To je predaleko od središta, ne kupujte!

— Ne smeta ništa, samo je uzmite. Ne ćete imati nego samo dva susjeda. Treći vam je susjed gradski park, a to znači isto toliko, kao da je park vaše vlasništvo. Zamislite sebi pogled na park u proljeće. Divota!

— Da sam ja na vašem mjestu, izabrao bih ovu parcelu prema jugu, da kuća bude puna sunca.

— Nipošto! Tu je u blizini bara, pa će vam dodijavati komarci.

— Uzmite ovu, bar je ne trebate navažati.

— Svaki od ovih razloga imao je neko opravdanje. Mjesec dana vladala je oluja u njegovoj glavi i na koncu je ispalo tako, da je izabrao parcelu, koja se pružila i na sjever i na jug, drži se i parka i močvare, negdje je treba navažati, a na mjestima i odvažati.

Kad su i drugi građani doćuli, da Đuđa Andrić gradi kuću, dolazili su poznati i nepoznati, da ga savjetuju.

— Gradite bezuvjetno prizemnicu! — opominje ga debeli građanin, jer ne voli da se penje uz stepenice.

— Kad već gradite, gradite jednokatnicu — protivi se drugi — u prizemnicu se lako uvuče vlaga.

— Najbolja je visoka prizemnica. Donje prostorije možete iznajmiti ili tamo udesite kuhinju i manje prostorije.

— Kuća mora biti rentabilna. Zato dobro pazite, kako zidate. Ona mora da sama sebe isplati, najkasnije za deset godina. Stoga dižite kuću na kat, da dobijete prostorije i za iznajmljivanje.

— Kad gradite, najbolje je da samo za sebe gradite. Pustite stanare, to vam je najveća glavobolja. Sutra može izaći novi stanarinski zakon, koji će vam oduzeti pravo raspolaganja stanovima, pa gdje ste onda.

— Samo gradi — smijući se govori neki komunist — i onako će ta kuća pripasti komuni. Budeš li se dobro vladao, ostavit ćemo ti jednu sobu i imenovati te kućepaziteljem.

— Ne bojte se, samo podižite. Kad sam ja gradio kuću, nisam imao ni pare u džepu, pa evo sada već imam dvije vlastite kuće.

Tako su ga obasipali ljudi kojekakvim prijedlozima i planovima, koji su ga danju i noću grizli kao žuti mravi. Kad dobro misliš, vidiš, da ovaj ima pravo, a kad s druge strane pogledaš, moraš priznati, da ni onaj drugi nema krivo. Mućkao Andrić, mućkao u svojoj glavi; dođe i ljeto, a da ništa nije smućkao.

— Počmimo — nagovara ga graditelj — dok je još lijepo vrijeme.

— Možemo — odgovara on — samo počmite.

— Dakle, kako ćemo. Za koji ste se nacrt odlučili?

— Još ni za koji. Svejedno, mi možemo započeti.

— Bog s vama! Ništa ne možemo bez određenog plana.

— Ovako ćemo mi. Napravit ćemo temelje, a poslije ćemo već smisliti, što ćemo dalje raditi.

— Ne ide to tako. Moramo se odlučiti za stalan plan i pogoditi se za gradnju. Ne mogu ja srljati u maglu.

Stjeran u kut, Đuđa se odluči za visoku prizemnicu, kao neku sredinu između svih prijedloga. I graditelj poče sa gradnjom.

Kad je ugledao radnike, kako kopaju grabe za temelje, pao je u nekakvo pjesničko raspoloženje. — Zbogom, braćo proleteri i beskućnici cijeloga svijeta, ja vas ostavljam. Vraćam se natrag k majčici zemlji i hvatam se zubima za nju. Svoja kućica — svoja slobodica. I k tome jošte jedna kravica, pa da vidiš, kako se živi! — raspjevao se Andrić u pobjedničkom oduševljenju.

— Izvoli, zapali! — nudio je radnike cigaretama.

— Kakva je zemljica? Ha, šta velite?

— Odlična. Dobro ste izabrali! — povlađivali su radnici.

I, kao što je već običaj, skupilo se besposlena svijeta, da gleda i kritizira, predlaže i popravlja.

— Ne valja — skakuće neki čičica, umirovljenik — ne valja graditi kuću uz među. Prvo, ne ćete smjeti probiti prozor na susjedsku stranu, a drugo, susjed će vam zimi nagrnuti snijeg na vaš zid i u nj će se uvući vlaga. Da i ne govorim o susjedovoj djeci, koja će zabijati čavle u vašu kuću, kidati žbuku i još stotinu drugih čuda da čine. Poslušajte vi mene i pomaknite kuću bar za jedan metar od međe.

— Šta vi velite na to? — obrati se Andrić graditelju.

— Ima čovjek pravo. Šteta da se nismo na to ranije sjetili.

— Pa ima još vremena, nismo kuće podigli.

— Ali smo temelje iskopali. Zar ćemo sada na novo da kopamo?

— Što nam drugo preostaje? Bolje da još jedamput temelje kopam, nego da mi susjedova djeca kuću potkopavaju.

Graditelj reče: hm! — i prihvati se posla. Pomakoše temelje za čitav metar i pol. Time je morao otpasti jedan zamišljeni vrtić kraj velikih vrata. Tu su, po zamisli gospođe Mileve, trebali zasaditi tri jele, a između njih postaviti stolić i dvije klupice.

— Ipak je dobro, kad se imaš s kime posavjetovati. Žao mi je, što ne mogu uvijek biti na gradnji, da čujem, što svijet govori — reče ženi za večerom.

— Ništa lakše — dosjetljivo će ona — ostavi kod graditelja jednu knjigu, pa neka ljudi u nju napišu, što misle, da bi bilo bolje.

— Izvrsna misao. Odmah ću načiniti »knjigu želja« i poslati graditelju.

Prva želja bila je ova:

»Po mom skromnom mišljenju Vaša će kuća biti preuska. Proširite je najmanje za jedan do dva metra. Izmjerite svoje pokućtvo, pa ćete vidjeti, da ne će biti mjesta za sve stvari.«

Stalni posmatrač.

— Lako je tebi reći: proširi, a ne pitaš, imam li ja novaca, da proširujem. Od sto tisuća ne dam ni pare više! — reče u sebi.

Odmah je izmjerio pokućtvo i pače napravio jednu malu skicu, tlocrt zgrade i stvari. Ustanovio je, da će neke manje predmete morati spremiti na tavan. To je saopćio ženi, ali se ona tome odlučno odupre:

— To su antika stvari, još od moje prababe. Dok je mene žive, ne ćeš ih bacati na tavan.

— Bome ne ću ni kuće proširivati zbog tih starudija.

— Bome hoćeš! Za koji dinar više, ne ćemo propasti. Makar se ja i odrekla novih oprava, za njih mjesta mora biti.

Pred takvim razlozima Đuđa Andrić zašuti, slegne ramenima i naloži graditelju, da proširi kuću za dva metra.

— Već smo načinili temelj. Zašto niste ranije govorili? — protivi se graditelj.

— Lako je sada govoriti. Kad budem još jednu kuću gradio, sigurno mi se to ne će dogoditi.

Graditelj reče opet: hm! — i pokaže radnicima, dokle će proširiti bočne strane kuće.

Još ne dovršiše nove preinake, kad li se pojavi novi savjet. Ako se može po rukopisu procijeniti karakter čovječji, onda se za ovog pisca može reći, da je tiha i povučena karaktera, jer su mu slova okruglasta, potezi mirni bez ikakovih ukrasa i nepotrebnih dodataka.

»Kad bih ja gradio kuću, nikad je ne bih smjestio do ulice. Danju i noću jure ovuda automobili kao bijesni psi, i vi ne ćete smjeti zbog silne prašine otvoriti prozore najmanje osam mjeseci u godini dana. Povucite kuću u sredinu parcele, a naokolo načinite engleski park. Kuća mora biti »villenförmig«!

Slučajni prolaznik.

Andrića obli znoj i u želucu osjeti težinu, kao da je kamen progutao. Kako da mu to nije došlo na um? Dakle, u vlastitoj kući ne će moći ni prozora otvoriti. Do vraga i takva kuća. Premjestit će je, ma što ga stajalo.

— Da premjestimo, kako ovaj kaže! — govori graditelju i ne gleda mu u oči.

— Sada je već prekasno.

— Mislim, da nije. Istom smo temelje izbetonirali. Još nismo ni započeli podizati zidove.

— Hm, dobro, uradit ću, kako želite.

Idući kući razmišljao je, šta znači onaj graditeljev »hm«. Ima ljudi, koji te otprave s nekom zgodnom riječicom, a da joj nikako ne uhvatiš pravi smisao. Nikad ne možeš dokučiti, da li ti povlađuje ili ne odobrava, ili se tu krije neka treća primisao. U prvi mah tumačiš sebi u prilog, a poslije sumnjaš, dokučuješ, mučiš se i na koncu ništa ne dokučiš.

Kad je gospođa Mileva čula za novi plan, stala se rastapati od dragosti kao mast na užarenoj tavi. Još u ranoj mladosti, čim se prometnula u djevojku, zametnula se u njenoj mašti neka slika o »Njemu«, njihovoj vili na

morskoj obali i jednom malom dječaku crnih kovrčastih kosa. Istina, do dvadeset i pete godine slika o Njemu mijenjala se prema raznim poznanstvima sa živim ljudima, prema filmskim starovima i junacima pročitanih romana. U tridesetoj godini zauzeo je Njegovo mjesto Đuđa Andrić, i ako nije imao nijedne »Njegove« crte. Mileva je češće uvjeravala samu sebe, da je Đuđa izrezani On, ali badava iz Đuđine ličnosti opet je iskrsnuo On, njen idealni ljubavnik. Isto tako ona njena zamišljena vila na morskoj hridini, okružena palmama, agavama i oleandrima, nije doživjela nikakve promjene. Mileva se, doduše, pomirila s ovim trima sobama i jednostavnim namještajem, što ih danas ima, ali slika one vile sa šest soba ostala je nedirnuta. Ona i danas točno zna boju soba i zastora, stil i namještaj pokućtva i stotinu drugih sitnica, što ih je njena djevojačka mašta godinama stvarala. I kad joj je Andrić saopćio, da će kući dati oblik vile s engleskim parkom, ona se upali oduševljenjem mladosti i klikne:

— Ah, to će biti krasno! Ja sam ti to odmah predlagala.

Anriću je dobro došla ta izjava kao melem na onu sumnju, što ju je u njemu izazvao onaj značajni graditeljev »hm«.

Građanin je radoznao čovjek, a besposlen svijet uživa gledajući, kad drugi rade. Da altruizam nije ukalamljen civilizacijom, vidi se već po tom, što svaki čovjek drage volje daje drugome dobar savjet. Čovjeku je prirođena briga za tuđe dobro skoro kao i za svoje vlastito. Najbolji dokaz pruža za to Andrićeva »knjiga želja«, koja se sve više punila prijateljskim željama i savjetima.

Evo što su dalje napisali:

»Pazite, u kojem omjeru miješaju cement sa šljunkom! Za temelje 1 : 8. Bunar s malim dinamo-strojem udesite u podrumu.«

Prijatelj.

»Papir za izolaciju je preusko rezan za dva centimetra. Ne zaboravite sagraditi malu verandu u švajcarskom stilu prema jugoistoku. Čini mi se, da ste to i sami predvidjeli.« N. N.

»Obrtnici su najnevjerniji ljudski soj, nigda ne održe riječ. Pobrinite se, da vam na vrijeme zgotove drvenariju, a novaca im ništa ne dajte unaprijed, jer ćete inače čekati do sudnjeg dana.«

Žrtva nesavjesnih obrtnika.

»Čini se, da u ovoj cigli ima mnogo salitre. Dobavite drugu.« Slučajni.

»Dragi kume! Donje stanje bit će prenisko. Povisi ga bar za pola metra. Sutra u šest sati kod »Crne Mačke« partija preferansa. Dođi!«

Kumašina.

»Žbuka je slaba. Ne štedite vapno. Lijepe balustrade za stepenice dobit ćete kod Macekovića, Varaždinska cesta 7. Isti prodaje i sav ostali građevni materijal.«

A. G.

»Kuhinja je premalena. Kuda ćete provesti odvodni kanal za izljev? Da imate vode u slučaju vatre: sagradite jedan otvoren bunar. Domaće osiguravajuće društvo »Croatia« osigurava najpovoljnije. Informacije daje

Ivan Šimić, Sv. Rok 2.«

Savjeti su nicali kao gljive iza kiše, a Andrić je sve više gubio glavu. Tako je to išlo sve dok kuću staviše pod krov.

— Dalje ne mogu graditi — izjavi poduzetnik — jer je pogođena svota već potpuno iscrpljena.

— Kako iscrpljena? — upita Andrić.

— Eto tako. Ja sam se s vama pogodio, da vam podignem kuću za sto i dvije tisuće. Razne preinake, koje ste vi svaki čas zahtijevali, iznose po mom računu pedeset tisuća. Prema tome, da potpuno dovršim gradnju, treba mi još pedeset tisuća dinara.

— Pa zašto mi niste govorili odmah, što će stajati preinake?

— Niste me ni pitali. Uostalom ja sam poslovan čovjek, i radim po narudžbi.

Đuđa Andrić ostade potpuno utučen. Gradnja kuće prestaje. On će biti do groba rob i igračka kućevlasnika. Nigda u životu ne će smjeti da zalupi vratima ni da baci tanjur na pod, kad ga uhvati srdžba. A to mu je najveći užitak, da kresne tanjurom o pod, kad ga žena kod ručka razljuti. Njegovo dijete ne će smjeti da skače i viče, a po pijesku i zemlji rovat će samo u snu. Žena će cijelog života sušiti rublje u kuhinji i na tavanu, jer gazda ne da na dvorištu. Od njegove kravice ne će biti ništa. Od bijelih kokica, također ništa. A već je obećao djetetu, da će ga naučiti, kako se ustanovi, ima li koka jaje. Dakle, ništa od svega toga! Njegov san se rasplinuo.

— Ma ne će se rasplinuti — plane uporno — makar živio o hljebu i vodi! — i uputi se u banku.

— Mogu li dobiti još pedeset tisuća zajma? — umoli ravnatelja.

— Nažalost — najprijaznije odgovori ravnatelj — prilike su se sasvim izmijenile, svuda kriza i nepovjerenje, ljudi vade novac iz banke, mi smo prestali davati zajmove. Štaviše s prvom otplatom kamata morat ćete povratiti i izvjestan dio glavnice.

— Pa to je moja propast! — skoro jaukne od boli.

— Žalim. Na nama nema krivnje. Kriza, nepovjerenje, znate, kako je.

Morao je prodati još nedovršenu kuću, da povrati dug banci. Pritom je izgubio deset po sto vrijednosti.

— Koji sam ja đavo sada — pitao je sam sebe, — dužan sam za kuću, koju nemam, kućevlasnik nisam. Dakle što sam?

— Kućedužnik!

U PLANINI

I opet je došlo do svađe. Ove večeri ama baš zbog sitnice, zbog jednog običnog dugmeta. Tri joj dana već svako jutro spominje to nesretno dugme, i dokle će još? Prosto ga sramota, da mu već svatko, s kim se sretne, govori: »Gospodine ravnatelju, izgubiste dugme na kaputu!« Pa do vraga, ipak je on nekakav pišljivi ravnatelj gimnazije, i red je, da bude pristojno obučen, bar da svu dugmad ima u redu. I onda to prokleto dugme povuklo je za sobom sve ostalo: ženin plač i protest protiv toga i takova njenog života, kad mora da radi kao ropkinja danju i noću, da nema vremena, da se pošteno opere i umije. I dok se druge činovničke žene šeću, ona radi i dvori njega i petero djece, pa da samo krpa i prekraja, imala bi cijeli dan posla. Na koncu za sve to dobiva pohvalnicu od njega, da ništa ne radi, da zapušta njega i kuću i...

Leži tako na divanu Dimitrije Pavlović, već je odbila ponoć, a on još nije zaspao. Mjesečina šara po zidu štapićaste ornamente, on bulji u njih i muči se u teškim sjenama sjećanja. Đavo odnio i takav život! Da hoće samo kakav potres ili potop da uništi njega i cijeli svijet. Konačno šta imaš od svega toga, od tih patnja, nevolja i poniženja? Zašto nam je uopće život dat, kad je pomiješan s mukom i gorčinom? Molim vas, ja moram moljakati svoje podređene, da poklone mojoj rođenoj djeci prvi red! A bagaža ne će da uči, pa ne će, da ga ubiješ. Ne daj mu jesti, i tuci ga, sve uzalud. Onda te još pokrade i samo bi hohštaplirao, proklet bio! Da mi je samo znati, na koga se uvrgao taj moj nesretnik. Imam ja i svojih potreba, i ja sam čovjek. Zar ću ja cijeli život iz-

dirati za njih? Zar je to ono, što sam ja od života očekivao? Već sam posijedio zbog njih, i krv su mi ispili, i što sam ja zaista nego ruševina od čovjeka? Gdje su moji živci, ha? Zar ja ne smijem ni među ljude zaći, da se odmorim od svega toga? Pa još žena ima obraza, da reče, kako ja samo na sebe mislim i samo sebe vidim. Dakle ja sam nekakav egoist, valjda još epikurejac i hedonist. Ja samo uživam, a ovi oko mene se pate! Da je meni u kući dobro i lijepo, ne bi se iz nje ni micao. Ovako, moram se nekuda izgubiti. Bar na čas!

Prokletstvo, već je prošla ponoć, a još nisam zaspao. Budan sam, kao da je jutro. Kako ću zaspati, kad tuda stalno jure smrdljivi automobili i tresu kućom i živcima, kao da ti neko prelazi češljem od igala preko golih leđa? Šta oni u prizemlju ne puste u miru taj kreštavi radioaparat? A oni Mrvoševi prijeko nemaju obzira prema nikome, vječno se deru, kao da ih je stotina u kući. Zašto, zašto sve to, i kuda k vragu idemo mi, to bih ja htio znati. Nigdje nemaš mira ni počinka, ni u kući ni u školi. Mrvicu mira, trunak bar, da jedan časak ostaneš sam sa sobom i da sa svojom dušom porazgovoriš. Oni iz ministarstva uvijek traže nekakve spiskove, tabele, izvještaje i namire. Stoput im šalješ jedno te isto, pa opet traže, i šta oni tamo rade, htio bih znati. A kćerka će mi navući sramotu, vidim ja to dobro, ali šta mogu. Dečki se već šunjaju oko kuće kao psi i ne daju se unutra. Lijepo ja velim kćeri, ako imaju ozbiljne namjere, vrata su im otvorena. Šta ćeš, kad danas ne sluša nitko nikoga, pa će na koncu biti: — Pomozi, tata! — i sve će se na moja leđa srozati.

Pavlović zatvori oči rukama i čvrsto stisne sljepoočice, hukne kao da hoće iz sebe istjerati te teške misli, zatim trgne desnom rukom pred očima nervozno, očajno, kao da trga nevidljivu paučinu i sjede.

Iz susjedne sobe čuje se, kako žena jeca i šmrca, i uvijek ona tako plače, kad se on rasrdi i ne će uz nju da bude. Sad ako ne priđe k njoj, ona će do jutra oči

isplakati i zacrvenit će joj se oči kao glavice crvenog luka. Zavezat će glavu maramom, gutat će piramidone i aspirine, i povlačiti se po kući kao prebijena mačka. Sve će on to morati da gleda i uz to da se osjeća kao krivac svemu tomu, a zašto i kršto, kad tu njegove krivice nema?

Pobjeći, pobjeći bar na jedan dan, da ne vidiš i ne čuješ nikoga. U prirodu, u planine, daleko od grada u mir i tišinu, daleko od ljudi i svega ovog životnog smeća! — zaključi Pavlović, zadovoljan, što je našao izlaz bar za sada. U mašti mu iskrsne slika jednog planinskog kraja. Tamo daleko u magli izdižu se gorski lanci poput ogromnih guštera iz mora, a po njihovim hrptovima šari se i bjelasa snijeg u zagrljaju sunčanih zraka. Duboko dolje pod stijenama ruše se brzi gorski potoci, a njihov šum čuje se zbog daljine kao zujanje bumbarevo. Oko njega planinska, zelena trava, a njezini ga mirisi omamljuju i uzdižu, te mu se čini, da i on zajedno s raštrkanim, bijelim oblacima leti, leti daleko i visoko nad svom tom životnom prljavštinom, nad smrdljivim gradovima i pospanim selima, nad svojim neprilikama, bolovima i nevoljama.

*

Počelo se razdanjivati, kad je s putničkom torbom na leđima izišao iz kuće i krenuo prema stanici. Za dva sata prebacit će ga vlak podno Vučje planine, a onda će pješice na Oštrac, kud ga odavno želja vuče, ali se nije usudio zbog astme. Danas ide, pa makar uzeo i pratioca, da mu bude lakše.

Već je u vlaku osjetio neko olakšanje. Što je dalje od grada odmicao, sve ono gorko, tužno, tmurno i sluzavo, što ga je noćas pritislo, sada se odmatalo kao klupče i on je bivao sve vedriji i veseliji. Drndanje vlaka, svjež jutarnji zrak, pa slike krajeva, što se svaki čas izmjenjuju, umivaju mu dušu i on je u ritmu treskanja kola zafićukao nešto, onako samo od sebe, krpice

raznih melodija isprepletenih i nabacanih, kako su mu se na usta nametale.

Kad je iskočio iz vlaka, već je sunce probudilo mirisnu, crnogoričnu šumu, zagrlilo planinske pašnjake, potjeralo krda ovaca, što liče na hrpe kamenja usred zelene podloge. Daleko tamo još u maglici, pospan i razbarušen rumenio se Oštrac, međa današnjeg uspona.

Pavlović pusti po strani serpentinastu cestu, kojom bi donekle mogao ići, i udari strmim nogostupom kroz mladi gaj. Nakon četvrt sata hoda stao ga probijati znoj i nešto ga teško dušilo u prsima. — Ne da disati — pomisli — a šta će biti dalje? Torba je teška i starost je tu. Već se dvije godine nisam visoko uspinjao, pa sam se već odvikao! — Razastre specijalnu kartu i potraži, gdje su prve kuće. Na jednom pregibu pronađe nekoliko crnih točkica, što su predstavljale planinsko seoce Krtole. Namjeri prema tima kućicama i odluči da uzme kojeg seljaka sa sobom, da mu torbak ponese i pokaže kraći put.

Češće je zastajkivao, da uživa u slikovitosti kraja. Tamnozelene šume odudarale se od bijelih stijena i privlačile poglede na se, kao da mame oči, da se odmore na njihovu zelenilu. No pogled je i dalje klizio preko strmih litica, surih seljačkih kućica, fantastičnih golih klisura, što se ustremiše poput kula i tornjeva, preko zelenih dolina protkanih srebrnastim trakama potoka i ukrašenih stadima ovaca i goveda, sve tamo do veličanstvenog Babjeg zuba, koji se provukao kroz magličasti prsten daleko na sjeveru.

— Krasno li je ovdje živjeti — oduševljavao se on — u ovom vječno čistom zraku, punom božanskih mirisa i svježine, bez prašine i raznih bacila. Pravo je rekao Rousseau: Vratimo se prirodi. Ovaj narod, ovi planinci znadu da žive! I kao za inat, nekako naglo i nabusito bez svakoga logičnog opravdanja uskoči mu u svijest ženina slika s povezanom glavom u poderanoj kućnoj haljini, Bayerovi aspirini, sinovljevi drugi redovi

i kćerini bezobrazluci (— Ako mi ti ne kupiš opravu, ja ću je sama kupiti! A otkuda i gdje će ona s a m a kupiti? Sama, sama, pa kako sama?) Dovuklo se odnekale i ono gubavo opravdanje, što ga traži ministarstvo za 6 dinara i 75 para, i čuje se kroz radioaparat u prizemlju, kako ga neko urgira. — Sve bih ja gradove raselio i natjerao ljude, da žive na vječnom zraku u krilu majke prirode. Neka svaki čovjek muze svoju kravu i ovcu i živi na miru. Što radimo mi u tima gradskim mravinjacima?... Torba mi žulja ramena... samo da mi se dokopati onih kuća... čini mi se, da nisam uhvatio dobar smjer... moram obići onu stijenu...

*

Na pragu drvene potleušice sjedi seljak, suvonjav, preplanuo od sunca i vjetra, i rezucka nožem nekakvu držaljicu. Dva prljava djeteta u poderanim košulj'cama igraju se kra njega. Kad spazi došljaka, on se začudi i ustane.

Pavlović ga pozdravi, skide torbu i reče:

— Bome sam se ugrijao. Ali vjetrić ugodno hladi.

— Hladi! — ponovi seljak.

— A vi se zabavljate djeljanjem?

— Da, režem drvce, dangubim! — odgovara domaćin i pogađa, tko bi to mogao biti. Osim žandarâ i financâ rijetko se tko navraća u planinu. I strah ga obuzima pred nepoznatim. Bog zna, šta traži.

— Ja naumio na Oštrac.

— Na Oštrac?

— Da. Da se naužijem lijepih vidika. Odavno sam poželio, da se popnem na taj vaš Oštrac. Kako je divan pogled na te jelike!

(— Mora da je šumar! — zaključi seljak i u isti čas posumnja u to, kad se sjeti, da gospodin kani ići na goli, kameniti Oštrac.)

— Zlo je od šume, gospodine. Već dvije godine nema posla, nema sječe. Pilane ne rade, drvo stoji, a od

drveta mi i živimo. Crni mi se pred očima, kad gledam šumu.

— Šteta je tako lijepe šume sjeći.

— Pa kako se uzme, i nije šteta. Ljudima drvo treba, a nova šuma raste. Nego, recite mi, čuje li se štogod, hoće li se to zlo od besposlice okrenuti? Da li će tvornice opet proraditi? Mi, znate, šume siječemo, i da pravo kažem, od nadnice živimo, jer od ovo malo mršave zemljice slabe koristi vidimo.

(— Do đavola sve — srdi se u sebi Pavlović — čovjek dođe u planinu, da se odmori od svojih briga, a ovaj tu kuka i kvari mi današnje uživanje.)

— Prijatelju, bi li ti (kad govori sa seljakom, uvijek miješa ti i vi) pošao sa mnom na Oštrac, da mi pokažeš kraći put i poneseš torbu? Pogodit ćemo se. Ne će vam biti krivo.

(— Tko li je to, Bogo mili, kad navaljuje na tu klisuru. Otkad pamtim, nitko se nije živ tuda popeo. A i zašto da se penje na go kamen i veliku strminu, da vrat ulomi. Da mi je samo znati, šta je naumio. Da nije inžinjer, pa traži rudu. Tko će ga znati! Možda je i kakav očajnik! — pomisli i sumnjičavo, onako ispod oka, pogleda na Pavlovića.)

— Pod Oštrac možemo, ali navrh stijene, jok, ne može se.

— To ćemo vidjeti, kad gore stignemo.

(— Ti kako znaš, ali meni je još mila moja glava! — mudruje seljak i šuti).

Počeše se verati puteljcima, kojim čobani gone ovce u planinu, pa sve naviše, čas preko kamenja, čas po mekim planinskim travnjacima, kroz jelu i smreku, dok ne izbiše na tamnozeleno jezerce. Pavlović je češće zastajkivao i oduševljeno uzvikivao: krasno, divno! — naslađujući se već dugo neviđenim slikama idiličnoga života, što su ih stvarali pastiri i ovce na živoj planinskoj pozornici. Eto, on je oduvijek težio za takvim mirnim i jednostavnim životom. Bar da jedan mjesec u godini

može sprovesti u ovakovoj prirodi. Ni to ga ne može zapasti! Sve, što mu je, to je, da u one teške noći, kad ga zgrabi besanica, luta u mašti prirodom, preko gora, župa i plandišta. To mu je bilo najbolje sredstvo, da umiri živce i da se uspava.

— Baš vam je Bog dao lijepo, baš je divan ovaj kraj! — obrati se pratiocu.

— Pa, znate, kako kažete i jeste lijepo, baš ako ćemo reći pravo, i nije s druge strane, kako se uzme! — odgovara pratilac taktički, da se ne zamjeri tako, da u prvoj polovici rečenice potvrdi, a u drugoj polovici zaniječe istu misao.

— Kako veliš, da nije s druge strane?

— Tako, velju, kad okreneš kartu, i zlo je, ne bilo ga. Muka je ovdje spremiti suhu krmu za blago. Mnogo je kamena. Treba travu pokositi, osušiti, spremiti, i snijeti do kuće. A ne dao Bog, da se i ova zima otegne kao prošla, mi ćemo ti zajedno s marvom pocrkati kao muhe. Krma skupa, a blago jeftino. Što ti preostaje, nego da sam sebi zapališ svijeću i legneš u grob.

— Ha, božanstven prizor! — poviče Pavlović radosno, kad na dnu provalije spazi jednu potočaru, mali drveni mlin, gdje se kupa u srebrnastom zagrljaju bučnoga, gorskog potočića! — Skidaj torbu, da izvadim fotografski aparat. Divna slika! Ona visoka stijena čini baš lijepu pozadinu.

— Bujica je odnijela, da Bog da. Mnogo ujma uzima ta potočara. Potraje li tako dalje, radije ćemo tucati žito u kamenim mužarima, nego li da u njoj meljemo! — dobaci seljak mršteći obrve.

Pavlović ga pogleda iskosice i ne reče ništa. — Baš sam se namjerio na toga nevoljnika, koji sve crno vidi. U tako krasnoj prirodi s veličanstvenim krajevima njega ništa ne razveseljuje i ne uznosi u više sfere uživanja. Čini se, da je u ovih planinaca zamro svaki estetski osjećaj. Ipak, čovjek mora da je jako zatucan, kad se nad

ovim divnim prizorima ne oduševljava. I škola je tu dosta kriva, ne razvija dovoljno estetsko obrazovanje. Učitelji ne upozoravaju djecu na ljepote, koje ih okružuju...

(— Nešto s ovim gospodinom ne će biti u redu. Taj se rastapa od milja nad tom podrtinom od mlina, i slika je, a u gradu ima lijepih zidanih kuća, mogle bi crkve biti. Zašto njih ne slika? Nešto on špekulira i njuška i lako da se iz svega toga izleže kakvo zlo po nas...)

— Hvala Bogu, baš je lijepo vrijeme! — reče Pavlović, kružeći pogledom po veličanstvenoj panorami, što se pred njim pružila, i sve čeka, šta će na to seljak priklopiti. Već ga je taj njegov nezadovoljni stav počeo zanimati.

— E, dosta ga je bilo, trebalo bi da se i na kišu okrene. Krumpir traži kišu i ne znam, što će biti od njega, a i od nas, ako za dan, dva, ne padne štogod. Mi se njime najviše hranimo.

(— Čudnovato, kako taj čovjek ne diže misao dalje od trbuha. Zar on zaista ništa ne opaža, u kako divnom kraju živi? Čekaj, baš ću ga direktno pitati, da vidim, šta će reći.)

— Prijatelju, kažite v i meni, uživaš li t i, kad gledaš ovu ljepotu oko sebe?

— Ovo tu — mašući rukom prema šumama reče — u ž i v a grof, a ono tamo od one stijene pa do kraja u ž i v a država. Mi se mučimo na ono nešto potkućnice, a za ispašu plaćamo grofu.

(— Hajd u šaš, skližeš se kao riba, ali mi sad ne ćeš uteći — ljuti se u sebi Pavlović). — Kaži ti meni otvoreno, čovječe, da li se tebi sviđa ovaj kraj, da li je on tebi lijep?

— Kako da kažem, lijepo je ovdje, kad je puna kuća. A ljepših krajeva vidio sam u Slavoniji: kukuruza ko šuma, čovjek se ne vidi iz njega. Divota. Žito ko more, svaki klas puna šaka. Samo je u nas krumpir ljepši. Zemlja mu pogoduje.

(— Opet ti svoju kozu dereš.) — Ne to. Pitam te, da li ti je milo pri duši, onako, da li se razblažuješ, kad udišeš ovaj čisti planinski zrak, kad gledaš ove sure stijene i vrleti, zelene šume i plandišta? Veseliš li se ti ovome penjanju po kamenu i uživaš li ti u ovoj opasnosti, da svaki čas, ako krivo staneš, možeš lako izgubiti glavu?

— Šta ćete. Navikne čovjek na sve, ogugla, pa i ne vidi zla oko sebe. S njim si se rodio, s njim odrastao i zavolio ga. Nekako dođe ti bliže, tvoje je, pa se i ne daš od njega. Vidiš dobro, da tu života nema, odilaziš u svijet i opet se vraćaš. Istina, ima ih dosta, koji se i ne vraćaju.

Tu seljak umukne, a ni Pavlović ne reče ništa. On nastavi razmišljati o potrebi estetskog uzgajanja u tih planinaca, i kako bi bilo zgodno, da ih tko uputi u gradnju kuća po švajcarskom stilu. — Na taj način — zaključio je on — svaka bi seljačka kuća izgledala kao vila, pa bi turisti ovuda navalili i narod bi od njih lijepe koristi vidio.

— Moglo bi biti nevremena — reče seljak — i to skoro, jer se zapad namrštio. Čim Kobila digne rep, bit će kiše.

— Kakva kobila?

— Ona tamo planina, što se navukla oblacima poput repa, zove se Kobila.

— Da bar danas ne pada, da mi ne pokvari uspon na Oštrac.

Tako u razgovoru znojni umorni stigoše i pod sam Oštrac. Već su pojedinačni oblaci plovili nad njima kao gorostasni zrakoplovi i vukli za sobom svoje ogromne sjene. Hladan sjeverozapadnjak počeo duvati i zrak je mirisao na promjenu. Sjedoše, da se odmore.

— Hoćemo li? — poviče Pavlović, pošto se malo oporavio.

— Jok ja! — protivi se seljak.

— Zašto se ne bi i ti penjao na Oštrac, kad veliš, da nisi na njemu bio? Zar tebe ne zanima, kako je gore?

— Meni je još moja glava mila.

— Pa dobro, ti ostani ovdje, a ja idem. Možda si gladan, ha?

— Lagao bih, kad bih rekao, da sam sit.

— Evo ti, pa zagrizi nešto, dok ja stignem! — reče vadeći hranu: kruh, sir, salamu, nekakvu konzervu i bocu vina.

— Čalabrknite i vi štogod prije nego pođete na tog vraga.

— Poslije ću ja, dok siđem. Ne mogu, da izdržim od želje, da se što prije popnem! — dobaci verući se i puzajući preko kamenja.

Nevrijeme, što ga je Kobila svojim oblačnim repom navijestila, srušilo se iznenada. Zakuljaše crni oblaci na zapadu kao iz ogromnog dimnjaka i prosuše isprva narijetko krupne kapi, a onda najednom kao iz kabla sruši se kiša na žedne gudure i stijene, koje se sladostrasno podaju tom milovanju i od radosti uzdišu i pjevaju: oh, oh, oha, oha, oh!

Dok je Pavlović, mokar do kože, drhturio pod nekom pločom i proklinjao pljusak, što mu je pokvario najljepši užitak današnjeg izleta, seljak je, sakriven u maloj pećini, nastavio da jede i pije. Nigda u životu nije tako fine hrane okusio. I dok je masnim prstima otirao duge brkove i u žilama osjećao toplu struju vinske blaženosti, sam se sebi smijuljio od nenadane sreće i tiho gunđao zadovoljno, posmatrajući kišu:

— Mili Bože, lijepoga li danka!

REZERVA

Kad je deset godina nakon svjetskog rata prviput dobio poziv, da dođe na vojnu vježbu u Sarajevo, Imbrek Žugaj poskoči od veselja, čak se na peti okrene oko svoje osi i zafićuka svoju najmiliju pjesmu: »Tjeraj Lenka«. Da je bila u sobi Marta, njegova žena, on to sigurno ne bi učinio. Bio je sam u sobi i prema tome mogao je iskazivati veselost na najprirodniji način. Da mu je žena bila u blizini, kad je dobio poziv, on bi pokazao žalosno lice i tužnim glasom rekao: — Pogledaj, dušice, opet mi vojska ne da mira! — A sada, kad misli na vojsku, cvatu mu ruže. Sarajevo, bajni istok, zagonetne bule, begovi, džamije, harem, molitva mujezina, vitki minareti, Pierre Lotti, »Tisuću i jedna noć«, Smailaga Čengić, čak odnekale pojavila se i ona pjesma »Hasanaga na kuli sjeđaše«, i sve te slike uskomešanog sjećanja sljubiše se u jednu novu, njegovu sliku čarobnog istoka.

Taj mjesec dana na vojnoj vježbi bit će za njega isto, što svjetskim ljudima put oko svijeta. On je sebi dočarao u mašti takve pustolovine, kakve samo može zaželjeti čovjek, koji već nekoliko godina nije mogao umaći od svoje žene ni za jedan dan. A uniforma? Hehe! U njoj je on neodoljiv, to su mu žene priznale još za rata, kad je svaka šuša nosila uniformu. U civilu preotet će ženu onaj, koji je bogatiji, a bogataševa žena uzet će sebi ljubavnika oficira u crvenim hlačama, modroj bluzi i zelenoj kapi. Tako je to.

I kad se gospođa Marta vratila iz dućana, on joj šutke pruži pozivnicu.

— Šta je to? — upita ga i počne čitati. No kako je bila radoznala, tko to piše, ona najprije baci pogled na

kraj, pa kad otuda ništa ne dozna, vrati se na početak, koji joj isto tako nije ništa rekao. Uzrujana zbog nerazumijevanja prebaci pogled u sredinu pozivnice, preleti nekoliko zamršenih rečenica i u nekom strahu izjavi: — Ne razumijem, šta hoće od tebe?

— A eto, što! Zovu me u vojsku! — tužno izgovara Imbrek Žugaj, kao da je bitku izgubio.

— Šta, zar opet u rat?

— Ma kakav te rat spopao? Idem u Sarajevo na vojnu vježbu. Znaš, dosada sam naučio samo tri komande: sokolsku, domobransku i austrijsku, a sada idem da naučim i ovu našu. Pa kad stanem komandirati četom, bit će ričeta, hahaha!

— Gospode Bože, ti se tome smiješ i veseliš, a što ću ja ovdje sama bez tebe, to i ne misliš. Ne, ti ne ćeš ići sam. Kuda ti, tud i ja.

— Tko bi bio sretniji od mene, dušice, kad bi ti mogla ići sa mnom. Ali znaš, kako je. Nije vojska isto, što i ured, od osam do dvanaest i tri do šest, nego se tamo dane i dane vereš po planinama, ležiš u šančevima daleko od grada, a vojarnu rijetko kad i vidiš! — trudio se on, da je uplaši.

— U Sarajevu živi jedna moja prijateljica iz mladih dana, možda se je i ti sjećaš, Anka Hadžićeva, udata je za činovnika na pošti. Ja ću se s njome zabaviti, dok ti dođeš s vježbe! — doda ona svoj protuudarac.

— To je sve lijepo, draga moja, ali ću ja vjerojatno malo dana proboraviti u gradu i ne bih želio, da se dosađuješ ili da si na teret onoj prijateljici.

— Bože moj, pa tko će tamo tebi robu čistiti i kravatu vezati. Ta ti si tako nespretan, da si ni puce ne znaš prišiti. A što će biti s tvojim plućima, kad mene ne bude, da pazim na tebe. Ti ćeš oboliti, ti ćeš propasti tamo, teško meni! — zaplače Marta i nasloni glavu na njegova prsa.

— Tu si ptico, već te imam! — pomisli Žugaj veseo, što ona popušta i, da je utješi, reče: — Ne plači, dušice, nisam ja dijete. Čuvat ću se. A kravata mi ne

će ni trebati, kad ću biti u uniformi. Ne žalosti se, draga.

— Piši mi češće...

— Hoću, svakako, sve u sitnice. Brzo će proći mjesec dana i opet ćemo biti zajedno... I još nešto dolazi mi na um. Kad obavim vježbu, brzojavit ću po tebe, da dođeš u Sarajevo, da se i ti malo provedeš...

Od uzbuđenja ona nije mogla progovoriti ni riječi, nego ga je sve jače i jače stiskala uza se...

*

Veselje, da će biti svoj, slobodan, kvarila mu jedino briga za vojničko odijelo. Od stare austrijske uniforme ima samo sablju, kožnate gamaše i staru, izlizanu bluzu, koja mu visi u uredu, i on je katkada oblači, tobože da ne dere kaput. U stvari, on ima tu jednu potajnu misao, da njome imponira seljacima, kad na sajmene dane navale u kancelariju i prave nered. Jer budi ti, kakav hoćeš gospodin — sudio je Žugaj — ne vrijediš pred našim seljakom, ako nemaš uniforme. No ako ta stara bluza i ulijeva seljacima rešpekt, ipak mu se učini otrcana i bez vrijednosti za pravog vojnika. Međutim one crne vatrogasne hlače mogle bi poslužiti, jer imaju crveni gajtan po šavu kao oficirske.

Skide sablju svu zarđalu s tavana i uze da je čisti i svjetla. Izvuče oštricu iz korica i mahne njome po zraku, kao da siječe neprijateljske glave. Od sve uniforme najviše mu se sviđa sablja. Ona daje čovjeku viteški izgled i poštovanje onih, koji te gledaju. Istina, u ratu se njome nije ni služio. Jedino, kad je vježbao regrute na vježbalištu iza vojarne, on je od dosade izvukao sablju i odsijecao glavice češljuge, čička, vražjeg strica i drugog drača, što po poljani raste. A kad je šetao gradom, puštao ju je da udara po pločniku. Udara sablja: tam, tam, i zove djevojke na prozore, da vide, tko to ide. Tako je radio uvijek tamo iza prvoga, dok je još imao nešto novaca. Ali pod konac mjeseca, kad se navčarka ispraznila, i sam sebi izgledao ništetan, jadan i sitan, on je sve više stiskao sablju i podizao je,

da ne zvoni po kaldrmi. Već su i građani zapazili taj njegov običaj i po visini sablje Žugajeve udesili svoj kalendar. — Bit će, da je već dvadeseti — nagađa građanin — jer, eno, balčak sablje poručnika Žugaja popeo se sve do brade!

Pošto je osvjetlao zarđalu sablju, pripaše je, prošeće se po sobi i pusti je, da udara po podu. Nekako mu neobično, čisto se odvikao. Pogleda se u ogledalu, namigne vlastitoj slici i u znak samodopadanja poskoči dva, tri koraka, sablja mu se zaplete među noge i on posrne. — Kud se petljaš, gdje te ne treba! — poviče na sablju i otpaše je.

*

U Sarajevo je prispio s mnogo nada i u vrlo dobrom raspoloženju. Tu će biti opet bećarski slobodan (vjenčani prsten već je u vlaku skinuo) kao za rata i moći će svojski da se iživi, provede i nalumpuje. Zbilja je glupo, kako Marta ne pojmi, da je svakom muškarcu potrebno, da bar jednu noć u mjesecu onako ljudski probanči. Pomisao, da tu ima bula, koje Turci strogo čuvaju, naročito ga dražila. Doći u odnose s takvom jednom bulom (za njega je to jedna ljepotica od rase, crnih očiju i dugih trepavica, »alabastrene« puti, »zmijskog« tijela, kako polunaga leži na minderluku), koju paze eunusi u strogo zatvorenim haremima, bila bi naročita slast. On zna, što je visoka gospođa (jedna grofica!), sluškinja, seljanka i ciganka, zna Mađaricu, Švabicu, Ruskinju i Grkinju, sad još samo bulu da upozna, pa da umre. Eh, pusto tursko...

Nezgodno je bilo jedino to, što nije imao prave uniforme. U onim austrijskim dronjcima nije se smio ni pojaviti, a u komandi mu rekoše, da nemaju više uniformâ za rezervne časnike, neka je sam sebi nabavi. To je bilo lako reći, ali teško izvesti, jer njegova činovnička plaća nije mogla podnijeti tako goleme nepredviđene izdatke. Zato je on hodao za četom u civilu nekoliko dana. Kad je pukovniku dodijalo gledati Žugaja, kako juri za vojskom kao kakav bozadžija, on naredi, da mu iz vojnog magazina dadu odjeću.

Kad mu je krojač udesio odijelo po tijelu, Žugaj se brže obuče i izađe na ulicu, da vidi kakav će dojam učiniti na ljude u novoj uniformi. Gledao je u svakog čovjeka, još više u žene i činilo mu se, da ga svi gledaju i da mu se dive. — Imate i koga gledati — govorio je u sebi — nije ovo regrut, nego stari vojnik i ratnik! — Hehe, pazi curo, nagazit ćeš na ježa! — smješka se i namiguje na jednu seljačku djevojku, koja je zastala s košarom u ruci i ogledava se za njim.

— Uniforma, to je život! — oduševljavao se dalje. — Otkad sam se oženio, ni vražja me ženska pogledati ne će. Brate, prolazi kraj tebe, kao da si zrak, magla, paučina neka. Ne postojiš za nju, ne vidi te. A gle sada sve redom oko bacaju. Gle ove bule, kako sijeva očima ispod koprene, kao munja iza oblaka. Eh, Zulfijo, oko moje, što me plašiš pogledima!

Iznenada iza ugla bane pred njega jedan viši časnik. Izbačen tom figurom iz svoga ugodnog, samohvalisavog maštanja, on se instinktivno trgne, zgrabi kapu, kao da je to njegov civilni šešir, digne je nekoliko centimetara nad glavom, i u isti čas sine mu mozgom, da je u uniformi, pusti kapu na glavu i propisno vojnički pozdravi.

— Gospodine poručniče — obrati se na nj časnik s nekim očinskim, dobroćudnim smiješkom — vi zaboraviste negdje svoje gamaše.

— Gamaše! — ponovi automatski i pogleda na noge.

One su zaista izgledale jadno bez gamaša. Tanki listovi kao dva vrbova kolca ukočila se tužno i stidno, kao da se srame svoga gospodara. Žugaj zbunjen, crven, gleda u njih, nešto bunca i osjeća, kao da propada u blato.

— Brže uđite u onu kavanu na uglu, a ja ću naručiti auto, da vas odveze kući.

— Najljepša hvala! — brže promrmlja i hitno uskoči u kavanu.

Vozeći se u autu ponavljao je u sebi svu tu nezgodu i u tom preživljavanju javi mu se jedna nova misao, kao da taj časnik i nije časnik, nego netko drugi, po svoj prilici kakav policijski nadstražar. Jer sada, u sjećanju, slika tog čovjeka iskače mnogo jasnije, nego kad je pred njim stao. Jasno je kao sunce, da taj stražar ili financ, nosi ga vraže, tko bi znao, šta je, nije imao časničke epolete i ruke su mu bile rutave kao u gorile. Sad, šta je, da je, ipak se lijepo ponio, a jedan suvišan pozdrav nikome ne škodi.

Imbrek Žugaj nije od onih karaktera, kod kojih se zbog kakve god male neprilike rađaju stotine zvocavih i kvocavih misli, koje griskaju i grebu, ne daju jesti ni spavati, da se konačno zapredu u neko stanje potištenosti i malovažnosti vlastite ličnosti. Dok bi se kakav drugi čovjek zbog te zgodice grizao cijeli dan u glupim špekulacijama, i ne bi izlazio iz kuće do noći, Imbrek Žugaj, čim je navukao gamaše, veselo je zafićukao i opet izišao na ulicu. Šeće on ulicom, kao da se ništa nije dogodilo, pun neke sile i nadvrijednosti, koju mu daje uniforma, drži sablju za balčak ležerno, vještački, zamahuje, zavaguje njome u polukrugu oko sebe, čas se ogledava u izloge i prozore, čas pogledava na noge, da li su u redu. Srce mu se širi od nekog proširenja vlastite ličnosti. Ukočio se, produžio, proširio i osjeća, da je od svakog prolaznika bar za glavu viši. Ljudi mu izgledaju kao bezlične, zelene travke, a on kao crveni tulipan diže nad njima svoju ponosnu glavu. — Konačno smo ipak još jedamput u staroj slavi i moći! — mazi se u misli Imbrek, rezervni poručnik, maše sabljom oko sebe, tucka sablja po kaldrmi i stekće, a on hrabro stupa pun sebe i stare vojničke slave.

Hop! šta je to? Šta se dogodilo? Šta se ova žena dere i plače? Zašto se svijet skuplja? — Joj, moja jajca! — tuli žena u crvenom rupcu i siplje vodopad psovaka na rezervnog poručnika Žugaja, koji zbunjeno gleda u prevaljenu košaru na pločniku i tu ženu, što bugari nad njom. Izvalila se košara bestidno, sramotski, i istresla iz sebe sve svoje ljepote: jaja, lončić vrhnja, komad mesa, bocu špirita, mrkvu, peršin i jednu šarenu, sputanu kokoš, koja mirno i hladno gleda sve to i pomalo čoka meso.

— Kakva jaja? — čudi se Žugaj i nikako k sebi da dođe. Bulji u izvrnutu košaru i gleda, kako se sastaju dva potočića, bijeli i žuti, i kako ta bijeložuta rijeka teče pod kokoš, koja lupetanjem krila pokušava da se spasi od te poplave. A u glavi mu tutnje kao u praznom buretu jauci nesretne žene, psovke i primjedbe radoznalog svijeta. Pomalo mu biva sve jasnije. Dakle, žena zapela za sablju i pala s košarom na pločnik. Pa šta sada?

— A on, nesretnik, uperio baš na mene jadnu — jada se žena ljudima — izmičem ja sve više k zidu, ali dalje ne mogu, a on kosi tom sabljetinom i puk meni međ noge, strijela ga Božja...

— Oprostite, ovaj, ja ću platiti štetu! — ispričava se Imbrek, i pruža ženi nekoliko desetača, podvuče sablju pod pazuho kao pas rep među noge, kad štogod skrivi i strugne iz gomile.

— Vidi se, da je rezerva! — neko dobaci za njim i smijeh gomile još jače ubrza njegove korake.

*

Manevri. Neprijatelj je tu i tu, zauzeo je položaj otuda — dotuda, naoružan je tako i tako i ima čvrstu volju, da se ne miče i ukopa. Naš bataljon ima zadaću, da se zgrabi s njime u koštac, da ga uništi i tako dalje, zna se, kako to već ide. Gospodin poručnik Žugaj sa svojom četom napast će neprijatelja sa boka i tako dalje.

Sve bi bilo dobro, da se za boja nije pojavio jedan novi faktor, jedan unutrašnji neprijatelj, koji je uvijek gori od pravoga neprijatelja, jer se ne zna pravo, gdje je, i jer radi podmuklo i nenadano. Taj unutrašnji ne-

prijatelj napao je najprije gospodina Žugaja jakim grčevima u njegovoj osjetljivoj utrobi tako, da je ovaj odmah kapitulirao, predao naredniku komandu i kao prvi ranjenik zaostao u kukuruzima.

Izišavši kao pobjednik iz kukuruza nije imao snage da pođe za četom, nego legne na brežuljak, da se oporavi. Daleko tamo ispriječila se tamnozelena Igman planina, a iza nje Bjelašnica sa sijedom glavom i izazivlju u Žugajevoj glavi čudne misli, kako bi bilo lijepo, da živi kao pastir sa svojim stadom pod tim planinama ili da kao hajduk presreta na drumovima Turke i trgovce, da jaši arapske konje i krade turske bule...

No kako se neprijatelj opet javljao mjestimičnim, i ako mnogo slabijim, napadima, on položi ruku na trbuh, da ga stiša i kao pravi vojnik počme istraživati, otkuda se neprijatelj pojavio. Sjeti se jutrošnjeg prolaza kroz šljivik, kako se natašte najeo šljiva i napio vode, i dođe do zaključka, da je tu leglo neprijateljevo. — Pravo mi je — grdi sam sebe — što pijem vodu, kad znam, da mi škodi: Vino je moj najbolji prijatelj i zaklinjem se, da ga od danas nikad ne ću iznevjeriti!

S ovom krasnom odlukom u svom srcu zaplete se u daljnja sjećanja na probančene noći u ovih četrnaest dana vojničkog života i konačno sve ispadne kao ispit savjesti bez pokajanja. — Do đavola, baš sam ove sarajevske noći protjerao »a la turca«. Hehe, gladi bradu, varaj curu mladu. Ovako se isplati živjeti, bogami. A što ona armenska plesačica isteže trbuh kao da je od gume, prosto je začudo. Pa Sofka, pjevačica, što te pogađa u žilicu, juh, da pogineš od derta. Nema glazbe bez naših cigana, velim ja. Čast Wagneru, Beethovenu i drugima, ali ako oni zapadnjaci žele da čuju, što je pjesma i glazba, neka dođu amo k nama. Garantiram im, da će za tri dana umrijeti od zadovoljstva. Dobro je ipak, što nisam poveo Martu. Što bi ja ovdje s njome? Javila se jedan jedini put. Možda nije primila sve moje karte. Još samo da mi je upoznati jednu pravu bulu od rase. Nešto

onako, aginsko, begovsko, gospodsko, strasno. To bi bio užitak. Ovo, što sam dohvatio, to se već otrcalo. Vuče te za rukav: — Ajde sa mnom, efendija! Dobro, idem. Mislim, nešto mlado, vižlasto, vatreno. Sva se zakukuljila u turske haljine, ne vidiš mnogo, pa zato mnogo očekuješ. Kad se otkrije: nešto staro i zgužvano. Selam aleć, hanumo, ne jede mi se stara govedina! Slabi su mi zubi. Čak sam našao i Faniku, onu negdašnju kelnericu kod »Tri gavrana«, obučenu kao bulu. Đavo je nosi, na kakovu udicu ta opet hvata. Da je na moje, ja bih naredio, da sve lijepe žene nose samo gaćice, a sve ružne pretvorio bih u bule...

Pucnjava pušaka negdje daleko probudi ga iz ugodnog snatrenja, sjeti se, da je zapravo danas zapovjednik jedne borbene jedinice, pa pojuri, da dostigne četu. Dugo je tražio i lutao, dok ju je pronašao u jednom voćaru, gdje trese voćke.

— Šta vi tu radite? Zašto niste u borbi? — upita narednika.

Mjesto odgovora narednik začuđeno poviče:

— Gospodine poručniče, a gdje vam je sablja i kapa?

— Sablja! — klikne preneraženo i uhvati se za bok. — Trista mu granata, zaboravio sam ih u kukuruzima. Dajte mi tri vojnika, neka idu sa mnom, da ih potražimo.

Prokrstarili su sve kukuruze, nigdje sablje ni kape. Po nesreći Žugaj se nije mogao snaći, jer je bilo mnogo parcela zasijanih kukuruzom. A kukuruz kao kukuruz, svagdje je jednak.

— Ne koristi više da tražimo — predlaže jedan vojnik — već je pao sumrak. Neka traži sutra cijela četa, pa ćemo ih sigurno naći.

Ni Napoleon, kad je bježao iz Rusije, nije bio tako snužden kao Imbrek Žugaj, kad je vodio po mraku svoju četu u vojarnu. Volio bi, da je ranjen, nego što je izgubio sablju. Jer, što je vojnik bez oružja? Ništa, ništica.

*

Večernji »korzo« na obali Miljacke. Gužvara od Istoka i Zapada. Miješa se fes i šešir, kratka suknja do koljena sa svilenim dimijama do peta, prigušeni glasovi pod feredžom s izazovnim smijehom moderne djevojke. Po baštama i kavanama igraju tambure, cvile gusle, trešte dahire i prate bolne pjesme pune sevdaha, a mjesec se nadvio nad korito Miljacke i svojim mekim pogledom smijucka se i namiguje, kao da veli: — Uživajte, djeco, život je lijep i kratak!

Stoji Imbrek na rubu pločnika i kao kobac baca oštre poglede u ljudsku vrevu, da izabere plijen. Na njemu nova kapa i sablja. I opet može, kao u momačko doba, da prima i upija željne poglede žena, da osjeća onaj njihov zavodnički dodir golih lakata na svojim brkovima, zbog čega trepere žice strasti čak na vrhu nožnoga palca. Još uvijek obuzet onom svojom romantičnom iluzijom o »buli«, »istočnjačkoj ljepotici s uzavrelom krvi« gleda on najviše na muslimanke, kojih tajanstvenost uzbuđuje i zanosi.

— Opet su tu Smeđa i Zelena! — poveseli se, kad ugleda dvije muslimanke, koje već dvije večeri zapaža u društvu s nekim kozičavim »begom«. (Za njega je svaki bolje obučeni čovjek s fesom na glavi beg ili aga). Danas su same. Treba iskoristiti priliku, da se upozna. Zelena mu odgovara na poglede, to je očito. Oni dodiri u vrevi nisu bili slučajni, u to je uvjeren.

Ugura se u vrevu i za njima. One se ogledavaju na njega. Dobro je. Izdvajaju se iz vreve. Još bolje. Prelaze preko mosta. Vrlo dobro. Usporavaju korak, dakle hoće svakako, da se upoznamo. Siva gubi maramicu. Hvala Ti, Bože, sad se živjet može!

— Pardon, gospojice, dopustite, da vam predam maramicu, koju ste izgubili: rezervni poručnik Žugaj.

— Hvala lijepo, gospodine! A kako znate, da smo mi gospojice? — upita Siva sa smiješkom.

— Srce mi kaže! — odgovara i značajno pogledava u Zelenu. Ova šuti.

— A moje srce veli, da ste vi oženjeni.

— Nažalost, još uvijek momak. Samo kad bih mogao naći ženu, koja bi me ljubila, bio bih joj vjeran kao pas.

— Da, takvi ste vi svi muškarci, samo tražite, da budete ljubljeni, a vaše srce da je slobodno.

— Ne, ne, nisam tako mislio, gospojice Siva.

— Kako vi to mene zovete, Siva?

— Oprostite, još pred dva dana, kad sam vas prvi put vidio, nazvao sam vas Siva, a vašu gospojicu kolegicu Zelena. Po odjeći. Zar vam nisam dao lijepo ime, gospojice Zelena!

Zelena šuti i dalje. Vidi se, da je uzrujana. Nervozno stišće tašku i miče rukama. Bori se sama sobom. Žugaja to podražuje, jer šutljive žene skrivaju duboke strasti.

— Zovi me Rezerva, jer sada vidim, da sam ja tebi samo rezerva! — srdito poviče Zelena i u isti čas trgne koprenu s lica.

— Marta! — jedva izusti preneraženi Žugaj i stade kao ukopan u stavu »mirno«.

PIŠI, KAKO ZNAŠ

Kritičari su ljudi, koji pišu o piscima. A pisci su ljudi, koji pišu o svemu, samo ne o kritičarima. Bar je takav red, da pisac šuti na ono, što kritičari o njemu govore, bilo da ga hvale, bilo da ga kude. Pisci su dobra djeca, koja šutke ljube roditelja u ruku, kad su pohvaljena, i bacaju pogled k zemlji, kad su ukorena. I ja bih održao taj lijepi običaj, samo da me ne svrbi jezik. Jer takve sam već krvi, da ne mogu šutjeti, kad uhvatim zgodnu temu.

Nije mi do toga, da se branim. Ta o meni su svašta pohvalno napisali tako, da sam se i sam začudio, otkud meni takve vrline. A i što su zla kazali, premalo su kazali. Znam ja toga i više o sebi. Dakle nije mi do toga, da pobijam svoje kritičare, ni da ih uvjeravam. U mojim godinama čovjek nikom ništa ne dokazuje, još manje želi, da koga obraća na svoju stranu. A najmanje, da koga silom usrećuje. — Ili ćeš biti sretan, kako ja sreću shvaćam — ili metak u glavu! — tako se danas češće čuje.

Mudar čovjek to ne radi. Mudar čovjek se smješka. Zato i ovaj moj razgovor s kritičarima pišem sebi za igru, kritičarima za zabavu, čitaocima na veselje. Što će mladi književnici iz svega toga izvući nekakvu pouku, to će biti čisto sporedan proizvod.

Kad sam pročitao razne kritike o svom radu, prva misao, što mi je došla na um, bila je, da sve kritičare pozovem na sastanak. Možda i na kakvu večericu. I na toj večerici ja bih rekao: — Poštovana gospodo, priznajem, da je kritika nauka. I da treba naučiti kritizirati. Jedino mi je čudno, otkud u vas tako suprotna mišljenja o istom predmetu. Što jedan tvrdi, drugi niječe. Treći odbacuje prvo i drugo mišljenje. Četvrti niječe petom sposobnost kritiziranja. Šesti govori s ljubavlju i zanosom. Sedmi se uzrujava i protestira. Osmi se smije i plješće. Deveti, vidite, deveti... i nije važno, što kaže deveti. Najvažnije je to, da ja iz svega toga nisam ništa izvukao za sebe. Kakovu pouku, recimo, i pravac. Da nađem istinu o sebi. A opet kažem vam, za mene je kritika nauka, a kritičari...

— Ne primajte vi to tako ozbiljno — presiječe me profesor kritičar — danas već svaka šuša piše kritike.

— Na koga vi to ciljate? — izbeči oči na nj slušač filozofije.

— Mir, gospodo! — htio sam da povičem, ali u taj čas nestane slike i nasmijem se svojoj maštariji.

Baš bi lijepo ispala takva večerica! — maštao sam dalje. — Ljudi bi se potukli, to je sigurno. Kako i ne bi! Sastali se ljudi raznih zanimanja, a ima ih i bez zanimanja. Tu su ljudi raznih vjera, raznih ideologija, raznih teorija, raznih gledišta i stajališta, raznih želja i ambicija. A ima i promašenih ambicija i, prosto, šareno društvo, eto to.

— Ne, na večeru ih nikako ne ću pozvati! — odlučim se. — Što bi im ponudio, da jedu? Ljudima tako profinjenim i istančanim! Jedan bi tražio uz rakiju malo rotkve na ulju. Drugi samo voće. — Doktor mi — veli — propisao, da večeram samo voće zbog živaca! Trećemu svejedno i jede sve odreda. — Daj mi odojka, jest ću odojka. Daj mi zeca s umakom. I njega ću. Štogod daš, samo daj obilato!

— Vi bi ipak mogli u svojim satirama zagrabiti onako dublje. Zašto plivate na površini. Obilazite oko glavnih društvenih zbivanja kao mačak oko vruće kaše. Zagnjurite, prijatelju, pa iznesite na sunce svu tu našu trulež! — šapće mi kritičar urednik.

— Dobro ste to opazili — odgovaram mu još tiše, da nas drugi ne čuju — samo ste zaboravili nešto povijesti. U njoj se priča, kako nekoji pisci, koji duboko roniše, zagnjuriše za vječna vremena. Rijetko koji da

je opet na površinu isplivao. Nego, ne bi li se vi toga prihvatili? Vidim, u vas je oštro oko i još oštrije pero. Pa slava...

Nije mi ništa odgovorio. Pričinio se, kao da ne čuje.

— Ne mogu reći, da mi se ne sviđaju nekoje vaše priče, ali dopustite, ipak zapadate u banalnost i frivolnost. Svaki dan naslušam se u društvu takvih stvari, da me već uzrujavaju. Dopustite, znate li, šta je umjetnost? Umjetnost nije svakidašnjica, umjetnost je iluzija, gospodine moj! — zanosno poče tumačiti kritičar novinar.

— Divno pogađate. Baš je tako i sa mnom. I ja se krećem među gospodom i, kako ste dobro primijetili, među gospodom nema prave zabave bez frivolnosti. Ako je u društvu po koja gospođa, onda se muškarci trude još kako tako da svoje misli izraze na finiji način. Ali, ako su sama gospoda, ili same gospođe, ili jedna dama i jedan gospodin, onda se oni najbolje zabavljaju bez rukavica. Nije onda čudo, da ja, koji pišem od gospode za gospodu, padam u sličnu pogriješku, da poneki čitalac mora uskliknuti: — Pfuj — aber gut!

— To vam je upalilo! — dometne kritičar profesor — i ja vam to i ne zamjeram. Mene više smeta ono vaše nasmijavanje smijeha radi. Književnik treba da rješava društvena pitanja i kad se smije, mora to činiti s nekog višeg stanovišta.

— Bilo bi dobro, samo kad bih ja to umio! — odgovorim mu stidno. — Mnogo je nevolje u svijetu i nije dostatno, da književnik pomaže nevoljnome bodreći ga smijehom, nego da i riješi po koju društvenu nevolju. Da kaže na primjer seljaku: o ponoći uoči mlade nedjelje potraži zečicu u polju i s njene dlake poberi rosu u bočicu i tom vodom poškropi svoje žito prije nego ga odvezeš trgovcu u grad i vidjet ćeš, da će ti trgovac dati peterostruku cijenu od one ranije! Eto, da ja znam za takvu čudotvornu vodicu, dobro bi bilo. Ali, tužna mene, ne znam!

Znate, da zbog tog neznanja nisam ni kandidirao za narodnog poslanika. Taman da postavim svoju kandidaturu, kad li moj protukandidat poviče: — Neka se ne usudi kandidirati nitko, tko ne zna narodu odgovoriti na pitanje: kako da se riješi ova svjetska kriza! I šta mi je preostalo nego da uvučem rogove. Ne znam ni to. Otvoreno priznajem, ne znam, ne razumijem se mnogo u društvene probleme. Još, još. u svojoj struci i riješio bih po koji problemčić, ali u tuđi zanat ne pačam. Istina, i tu bih znao prigovoriti, narugati se, reći, da ne valja, ali....

— Ala ste vi naivan — upadne neki mladić — ta ne morate vi ništa znati o pitanjima, koja ćete rješavati. Glavno je da zasjednete na položaj, a poslije se sve odvija samo od sebe. Eto, vi ste sada na položaju književnika, na visokom, uzvišenom položaju. U vas su uprte oči cijeloga naroda. On od vas traži, očekuje...

— Stojte, gospodine, sad vas potpuno razumijem. Da vam to dokažem, pričat ću vam jednu anegdotu iz svjetskog rata. Priča se, kad Nijemci osvojiše dio negdašnje Rusije, odmah stadoše uređivati vojnu upravu zemlje ili kako bi se to danas kazalo: rješavali su socijalna pitanja. Za nekog Obersta von Sterna kažu, da je to izveo ovako. Pozvao je k sebi sve časnike i rasporedio ih: der erste, Kreiskommandant, der zweite, Kreiskommandant, der dritte, Kreiskommandant! Razumije se, to su bili stariji aktivni oficiri. Zatim je zapovjedio: eins, zwei, drei, vier, fünf, sechs Herren — das erste Kreiskommando — links um! I tako dalje svaki okružni zapovjednik dobio je po šest rezervnih oficira. Okružni komandanti stali su svaki pred svoju vrstu i dobivenu zapovijed dalje razradili: prvi — moj ađutant; drugi — civilna uprava; treći — sudstvo; četvrti — gospodarstvo; peti — zdravstvo i trgovina; šesti — veterina i školstvo! Ispalo je tako, da je trgovac dobio civilnu upravu, inžinjer sudstvo, profesor gospodarstvo i t. d., nitko nije dobio svoje građansko zanimanje. Kad su se neki usudili primijetiti, da je takva

podjela rada nezgodna, dobili su četrnaest dana zatvora i jednu moralnu poruku: da svaki vojnik mora sve znati.

Eto, gospodo kritičari, glavno je, što vi kažete: može da ide. I ja ću se baciti na naše društvene teme i probleme, jer ne ću, da mi kažu, da sam buržuj i asocijalan tip. Ne dam se vrijeđati, pa eto! Što pokvarim, popravit će drugi. Što ne budem znao, naučit će me ljudi. Ima vremena. Ako se ulijenim, ili se pokažem uopće nesposobnim, onda ću prigovarati i nadziravati one radine.

Ali prije svega, prije nego li stanem tražiti izlaz iz ove svjetske krize, dopustite mi, da se još malo vježbam u književnoj tehnici. Jer sa stilom i kompozicijom ne vladam dobro, otvoreno priznajem. Od čitave stilistike iz školskih dana ostala mi u glavi jedina jedincata rečenica: stil je čovjek. A nedavno sam pročitao u jednog savremenog njemačkog filozofa rečenicu: čovjek je zvijer. I đavo bi ga znao, kako i zašto, samo se najednom u mojoj glavi smućkala od toga nova misao, dakle: stil je zvijer.

— Hahaha, to vrijedi za vaš stil!

— Ne samo za vaš stil, nego za svu mlađu književnu generaciju! — doda neki stariji gospodin.

— Možda imate i pravo, gospodo, i zato se ja bojim ponovo izučavati stil. Da je stil ostao čovjekom, još bi mu se nekako i približio, ali ovako, gospodo, ne usuđujem se, strah me je...

— Vidite, o kompoziciji književnog djela znam još manje nego o stilu. O njoj ne znam ni jedne rečenice. A baš to znanje o kompoziciji dobro bi mi došlo. Čitao sam historiju književosti, biografije pismenih ljudi, ne bi li gdjegod otkrio, kako treba komponirati književno djelo, ali sve uzalud, nitko o tom ništa ne govori. Čini se, kao da svaki pisac čuva tu tajnu kao tvorničar svoje recepte i nacrte.

Što li sam se namučio, kad počeh pisati! Povedem junaka u život ravno iz postelje, još rano ujutro. I stanem ga umivati, češljati, oblačiti. Dadem mu i kavu. Da štogod uzdahne i pomisli. Da ode u ured i t. d. Dok sam to napisao, ispalo već desetak strana. — Vile me odnijele — uzdišem i znojim se — kad li ću ga dogurati do sukoba ili druge kakve fantazije, kad stalno opisujem sve svakodnevne poslove. Dotjeram ga s mukom do večere, pa s njim u krevet. Odlanulo njemu i meni. Odbacim pero, pa se skupa odmaramo.

Sutradan opet isto. Dižem ga iz kreveta, oblačim i t. d. A ja bih htio opisati, kako on udvara nekoj gospojici, koja se isprva nećka, te izjavljuje, da je ljubav glupost, a udaja besmislica, i da se ona ne će udavati iz principa. Htio bih da opišem i to, kako se njegovo srce užarilo, kako on za njom čezne i pati, uopće onako nešto čuvstveno, da čitaocu izazovem suze. Ne ide, pa ne ide. Ono osjećajno i poletno, što bi bilo glavno, to se je poslije dogodilo i treba on još puno žganaca pojesti do toga dana. — Zar ću ja njega mjesecima samo oblačiti, hraniti i čistiti? Očajavao sam. Na koncu konca to će ispasti kao neki kineski roman u dvadeset knjiga i nitko mi ga ne će štampati. Kako da svu tu muku s oblačenjem, hranom, mačjim ofrkavanjem i besplodnim udvaranjem obiđem, pa da prijeđem na ono glavno. I dođe mi na um, da razmotrim, kako barataju s vremenom drugi pisci, vješti majstori.

E, tu sam kod drugih majstora i naučio, kako treba pisati. Otkrio sam, da za njih vrijeme i ne postoji. Nikako ne možeš razabrati, da li se radnja zbiva po danu ili po noći, da li traje mjesec dana ili deset godina. Tu vještinu nazivaju koncentracijom vremena. — »Ti si moja još uvijek! — usklikne Erik poslije deset godina na jednoj zabačenoj stanici Londona, kad ugleda Maud«. Eto, što je za vještog majstora deset godina! Toliko, dok ja mahnem rukom. A koliko se ja mučim samo s vremenom od jednog mjeseca! Trideset puta dižem junaka iz kreveta (ako ne spava poslije ručka!), trideset puta tri dajem mu jesti, trideset puta četiri na-

pajam ga i t. d., i da ne nabrajam kojekakve druge dnevne poslove i potrebice.

Nije to tako kod vještih pisaca. Njihovi junaci ne jedu, ne piju, ne obavljaju sitne potrebe, niti se muče za svakidanji kruh. Pročitam romančinu od pet stotina strana, i ne opažam, da je pisac svome junaku dao bar zalogaj mesa ili gutljaj vina. Prosto, ni mrvice hrane. A junak živi sedamdeset godinica. Što pisac ne da jesti onim sporednim licima, koja se javljaju na jednoj ili dvjema stranama, ni po jada. Nisu ni zaslužili za tako kratko vrijeme. Ali držati ga na životu sedamdeset godina i povlačiti ga na pet sto strana bez ijednog zalogaja, to je ipak mučenje živog čovjeka, i, što bi rekli, socijalna nepravda.

— Zar niste opazili, da je to posljedica koncentracije vremena? Umjetnost nije fotografija života i nabrajanje dnevnih poslova. Književna umjetnost...

— Dokučio sam ja to, ali ne odobravam u cijelosti i zato svojim junacima već prema apetitu, karakteru i temperamentu dajem, da tu i tamo ponešto pregrizu, popiju i popuše cigaru duvana. Ma kako junak bio idealan i čuvstven čovjek, on ipak želi da štogod gucne i pojede. Pogotovo to vrijedi za našeg čovjeka, koji će i smrt svoga najmilijega ožaliti jelom i pićem.

Dokučio sam i to, zašto ne jedu junaci u romanima. Ne jedu zato, jer ništa ne rade. I to izgleda na oko sasvim ispravno: tko ne radi, neka i ne jede. Pisac tek uzgred spomene junakovo zanimanje, najviše da štogod radi na po strane. I onda od tako malo zarade naš junak treba da vrši kojekakve teške zadatke i da se previja u ljubavnim bolovima na ravnih četiri stotine devedeset devet i pol strana. To nije mala stvar. Kad se radi o lordovima, kneževima, bankarima i sličnoj čeljadi, donekle je sve to razumljivo. Takvi ljudi ne moraju da rade, pa neka i ne jedu. Ne može se isto tako postupati s radnim narodom: seljacima, radnicima i činovničićima. Pa ipak većina pisaca ne daju ni ovakvim junacima pričâ da rade za nasušni hljeb, nego ih

stavljaju na kojekakve duševne muke i previjanja, kao da su lordovi. Skeptičan se čitalac uzrujava i pita: — Od čega junak živi, kad ništa ne radi? Otkud mu novac za življenje?

— Vidi se, da vi još ne shvaćate književnu umjetnost. Još kod prve vaše knjige utvrdio sam, da je u vas više talenta, nego li književne vještine! — dobaci mi neki mlađi kritičar, pun pouzdanja i neke odrješite sigurnosti u govoru.

— Ne odričem. Zbog toga sam vas i pozvao, da se malo porazgovorimo, da me poučite i štogod rastumačite. Na primjer, ako se dobro sjećam, vi ste me, gospodine, prvi upozorili, da se ne znam služiti dijalogom. Velika vam hvala. Vi ste moj dobrotvor, jer ste me naučili, kako se pravi novac. Dok sam ranije nastojao, da mi junaci što manje brbljaju i razvlače, sada ih puštam, neka se razgovaraju do mile volje. Više redaka, više dinara. Mjesto da napišem rečenicu »Kuzma zovne Damjana«, napravim ovakav dijalog:

— Oj Damjaneeee!

Nitko se ne odazivlje.

— Oj Damjaneee!

— Tko me zove?

— Ja!

— Tko, ja?

— Ma, ja, zar ne čuješ?

— Hm!

— ?

— Kaži ime, imena ti!

Dosada sam već istjerao deset redaka namjesto jedne rečenice, a mogao bih lako još deset, dok bi se sporazumjeli. To znači od jednoga dinara načiniti dvadeset, a inače to zovu razvijanje radnje dijalogom.

Nisam znao ni, što je poanta, dok me u to nije uputio moj prvi nakladnik. Vrati mi po koji rukopis pa veli:

— Ova priča nema repa.

— Kakav rep? — čudim se.

— U prvom redu svaka priča mora imati neku osnovnu misao, a onda da se na koncu nekako zgodno svrši. Onako duhovito, da se čitalac na koncu zanese, zaplače ili nasmije. Kod većine vaših priča glavni junak na koncu pljune ili mahne rukom, i stvar je gotova. Dakle, shvaćate li, šta je poanta?

— Ponešto razabirem, da li baš pravo, ne znam. Nisam kadar definirati, ali onako slikovito možda i pojmim. Na primjer, dođe vama u pohode neki prijatelj ili znanac, koji vam u stvari i nije prijatelj i znanac, možda kakav susjed i samozvani rođak, koji vam je susjed i rođak toliko, što ste se kroz niz godina sretali u istoj ulici, pozdravljali i mimoilazili bez riječi. Dođe vam takav znanac, i vi se toliko začudite, da vam se i nehotice otme usklik: — Ah, tko bi se nadao, milo mi je, izvolite! I sjedite tako s tobožnjim znancem već pola sata u jednom očajnom razgovoru. Znanac je dosta mučaljiv čovjek, kaže tu i tamo nešto, gleda u pod i kucka prstima po stolu. Već ne znate, o čemu da govorite, vidite, da nemate s njime nikakvih zajedničkih misli ni ideala. Nastaje šutnja, jedna očajno glupa situacija, kad se vi badava borite da nađete kakvu spasonosnu temu, i kad ga već pokušavate istjerati napolje s pomoću sugestije: — Diži se, klado — okreni se desno — otvori vrata — izađi napolje! Badava ponavljate zapovijed u mislima, znanac se ne miče. — Sigurno je loš medium! — zaključujete i sjećate se svojih uspjeha eksperimenata sa gospojicama. Idete za nekom gospojicom, koju ste vidjeli samo s leđa i po skladnim crtama njena struka naslućujete ljepotu lica. Još niste ni pravo počeli zapovijedati: — Okreni se....! već se ona okreće i smješka. Pa onda gubi maramicu bez ikakve vaše odredbe i tako dalje, he, to je medium i pol! — završavate svoje maštanje i mrko gledate u znanca sa željom, da ga vrag odnese. Ali ovaj se ukladio i zasjeo, kao da je srastao sa stolicom. Eto ova priča je kusata, bez prave poante. Nije li tako?

— Ne samo bez repa nego i bez glave! — zajedljivo se smije moj nakladnik.

Može i to da bude. No naskoro će priča dobiti svoj pravi svršetak. Vi osjećate nekim devetim ćutilom, da u ovom bezdušnom položaju još ima nešto neizrečeno. Po ukopanom sjedjenju znanca — neznanca, po uzrujanom igranju njegovih ličnih mišića, po premještanju noge na nogu očekujete, da progovori ono glavno. I konačno on progovara: — Molim vas, dragi prijatelju, pozajmite mi dvije stotine dinara, nužno mi trebaju! Dakle, eto poante, eto zgodnog i sretnog sršetka. To je repata priča!

— Bit će iz vas nešto — potvrđuje mi nakladnik — kakav naš Maupassant možda ili tako nešto, ali ipak honorar vam ne mogu povisiti, jer ima dosta književnika, koji mi nude rukopis badava.

— Što se tiče poante, dobro je opazio vaš nakladnik. Obično dobro počmete, loše nastavite, a najgore svršite! — dobaci mi kritičar publicist.

— Tako je i u životu — pravdam se ja — u početku sve dobro, dobro, dok najedamput nešto pukne i sve ode do đavola. Tatovi obiju blagajnu — dobro — odu pa se napiju — loše — u pijanstvu se izdaju — najgore. Žena ima ljubavnika — dobro — ljubavnik traži novaca — loše — muž otkriva krađu i preljub — najgore. Doduše, katkada biva i obratno, isprva loše, pa onda sve bolje, ali to je rijetkost.

— Baš zato, baš zato — žesti se kritičar — budući da u običnom životu naša nastojanja najviše loše ispadaju, zato treba čovjek da u umjetnosti nađe nadoknadu za čemerni život taj. Na primjer, kad gledate film iz života takozvanih gornjih slojeva.....

— Oprostite, ali ja ne pohađam kino.

— Zašto?

— Kod nas u provinciji je tako. Zakažu predstavu u sedam sati i mi sirotinja kao uredni ljudi dođemo i deset minuta ranije. U sedam sati zaviri tkogod na vrata, preleti očima po nama i veli: — Nema nikoga! Pred-

stava ne počima, jer nema još nikoga. Oko sedam i pol dolaze činovnici i slična inteligencija. Konačno oko osam dogegaju i oni krivonogi s trbuščićima. I predstava počima. Tako jedamput, tako drugiput... uvijek tako. Dodijalo to nama discipliniranim ljudima, pa se dogovorismo, da i mi dolazimo u osam. Kad gospoda opaziše naš manevar, stadoše dolaziti u devet. Naravski, da se mi u tom nismo mogli s njima naganjati, jer se ujutro treba rano dići na posao, i napustismo kino sasvim.

— Sad svejedno. Nadam se, da ćete me ipak shvatiti.

— Starat ćemo se! — viknem po vojnički.

— Možda ste opazili, da vrlo malo filmova prikazuju težak i mučan život radnika. Štaviše i sami radnici s negodovanjem gledaju takove filmove. — Što da gledam svoju muku i nevolju — srdi se radnik — dosta mi je zla i u životu. Dajte mi nešto zabavno, veselo, da zaboravim svoj jad! Zato on voli gledati u filmu grofove i bankire, kako se goste u sjajnim palačama, kako love lavove, kako lete u aeroplanu. Svuda vidi gospodstvo, ljepotu, raskoš. Za pet dinara on sve to proživi za jedan sat. — Eto mojih pet dinara — stavlja radnik novac na stol — i dajte mi, da budem grof bar jedan sat! Shvaćate li vi sada ulogu umjetnosti i potrebu, da se u priči sve dobro svrši? Ne bi li bio grijeh da grof na koncu strada? I ne bi li to bila na neki način prijevara prema onom siromašnom radniku, koji je dao pet dinara, da se bar u mašti gospodski provede?

— Da vam iskreno kažem, najteže mi je završiti priču. Za mene vrijedi poslovica: Svaki svršetak je težak. Kad tri četvrtine priče izguram, već se potpuno ispucam i onda zastanem. Nikako dalje da je dokončam.

— Šta ćete uraditi sa mnom, gospodaru? — molećivim glasom pita smrtno blijedi junak.

— Šta će biti? Vrag zna, šta će biti! mrčim se na nj i uzrujano šećem po sobi.

— Ne ubijajte me, milostivi gospodine! — kleče on preda me i sklapa ruke.

— A zašto da te ubijem? — začuđeno ga pogledam.

— Zbog običaja, zbog književničkih običaja. S nama, ličnostima u pričama, obično pisci zlo postupaju: ubijaju nas, dave, truju, vješaju i utapljaju. Tek nekoji mekšega srca puste na nas kakvu bolest, od koje umiremo kao ljudi.

— Pa ti si, onda, neki buržuj i kukavica, kad toliko strepiš za svoj život. I sramota je, brate. Zašto se uopće nazivaš nekakvim junakom priče, a vladaš se kao baba pod vješalima. Fuj, izdiri, otale! — poviknem na nj, zgrabim rukopis i bacim ga u ladicu.

Čudna mi čuda — razmišljao sam dalje — junak se boji smrti! Kako on ne shvaća, da je to nešto naravno? U životu svaki čovjek odigra svoju ulogu i umire na vrijeme. To je lojalnost prema društvu i državi. Samo ovaj moj junak zaintačio: milost, milost! Pa dobro, brate, živi kad hoćeš, ali bar sam izmisli nekakav zgodan svršetak, da čitalac na kraju ne kaže: — Tu se još nešto očekuje. Priča je prenaglo završena! Ako se ti pomoliš Bogu i umreš kao ostali pošteni građani, nikom ne će doći na um, da još štogod od tebe očekuje.

— Izmislit ću ja već štogod, gospodaru — javlja se junak iz ladice — samo me pusti, da se mjesec, dva, odmorim.

Ostavim junaka u miru i stanem opet proučavati vješte majstore. Pronašao sam svašta. Ima vještih književnika, koji kolju i ubijaju, ali to čine tako nekako zgodno, da se junak nekim čudom spasava i oporavlja od dobivenih rana. A ima dosjetljivaca, koji ovako završe priču: »Ivan Ivanović pade s kreveta i probudi se«. To je vještina! S ovakvim svršetkom možeš da ispripovijedaš nevjerojatne događaje, pa da ti čitalac sve povjeruje. Ni ovo nije loš završetak: »Od toga časa Pavla Pavlovića nitko nije vidio«. Uopće utvrdio sam, da su današnji književni prvaci mnogo napredovali od krvološtva prema humanosti. Na primjer, još pred dva-

desetak godina, ako je pisac opisivao čovjeka, koji je bilo čime okaljao svoju čast, odmah mu je utisnuo revolver u šake, da se ubije. Danas pisac preda junaka redovnom sudu, ovaj dobiva nekoliko godina tamnice, strpljivo odleži svoj rok i s pomoću onih milijuna, što ih je zgepio, dobiva još i veći ugled. Čak poziva i suce na večeru, pa im drži govoranciju, kako su oni bili na visini svoje zadaće, kad su mu sudili i t. d., i završi s onom »Pravda drži sela i gradove«.

— Tako i treba. Neka na koncu čitalac dobije moralnu pouku. A ne kao kod vas. Uvijek ste na rubu dobra i zla. I moral vam je šaren! — javi se netko iz gomile kritičara.

— Satira je dvosjekli mač. Tko hoće da piše satire, neka se popne na Olimp, gdje vlada olimpijski mir i neumoljivo vlada gvozdena logika ledene uzvišenosti! — doda još netko.

— Sve ću vas poslušati, gospodo, samo to ne, da se penjem na Olimp. Nerado se verem po planinama. I što ću da radim navrh Olimpa, otkad su ljudi s njega protjerali bogove. Ne bih imao s kime popiti ni čašu nektara. A ja radije gucnem u društvu čašicu vina, nego li da sam sâm uz bure nektara. Ja sam društven čovjek i ne volim samoću.

— Što ste banalan i bez ukusa!

— Estetiku sam prokartao, to je očito. Da ste vi na mom mjestu, možda bi se i vama isto dogodilo. Evo vam jedan primjer! Preda me bane iznenada moja žena u novoj haljini i upita: — Kako ti se sve sviđa moja nova oprava? Kako mi se nije nigda svidjela nova ženina oprava, tako ni ova. No kad bih to priznao, postao bih sam svoj krvnik. Kad bih otvoreno izjavio, da mi se oprava ne sviđa, to bi bilo isto, kao da sam bacio hiljadu dinara u vodu, jer svaka žena, koja do sebe nešto drži, poslije takve izjave ne će htjeti nositi haljinu. Uz to će nastati plač i svađa i žena će reći, da se meni na drugim ženama sve sviđa, a na njoj ništa. I da se ponovo uvučem u njeno srce, morao bih dati i

drugu hiljadarku. Zato je meni uvijek lijepo ono, što se mojoj ženi sviđa.

Kako sa ženom, tako postupam sa svima prijateljima i prijateljicama, kad traže moj estetski sud. Uvijek govorim tako, kako vidim, da od mene očekuju. Kad bih govorio iskreno, sigurno bi se uvrijedili. U ime društvenih konvencija i civilizacije žrtvovao sam vlastitu estetiku i prihvatio opću, to jest, meni je lijepo ono, što se drugima sviđa.

— Tako ste proigrali i svoju filozofiju. Vi uopće nemate određenog stava prema životu.

— Sve, sve, ama baš sve sam izgubio u igri života: logiku s njenim izraslinama: ideologijom, filozofijom, etikom i sličnim stvarima, kojima se ljudi mnogo dive i još ih više izbjegavaju. Na dnu moje čaše života preostali su samo smijeh i suza. S logikom sam se odavno raskrstio, još onda, kad sam spoznao, da je ona upropastila mnoge, koji joj robovaše i odonda, kad sam uvidio, da čovječanstvo najradije leti na krilima svojih nagona. Ideologije mijenjam kao odijela, čak i češće nego odjeću, i to zato, što ljudi svakog dosljednog ideologa nazivaju glupanom, kao nekom dekoracijom, jer se žrtvuje za svoje ideale. O filozofiji nitko ništa ne zna, pa ni ja, otkad je zatvoriše u sveučilišne katedre. Prvom filozofu, koji će popiti otrov za svoju filozofiju, postat ću vjeran učenik i progonit ću sve one, koji ga budu drugačije od mene shvaćali.

— Pa to je ipak nekakav stav prema životu — primijeti drugi kritičar.

— Tako je. Uzalud se perem u mutnoj Marici.

— Pa, što onda podvaljujete?

— Podvaljujem, dragi moj gospodine, zato, jer je podvala savremeni stil, i ako ne budem podvaljivao, reći će mi, da sam nesavremen i da izbjegavam realni život. A — da je to istina, kazat ću vam, što ste vi meni podvalili, odnosno čitaocima vaših kritika. Pronašli ste, tko bi znao po čemu, da sam seoski đido, seoski učo, da govorim narodnim seljačkim govorom, da pri-

čam seljačkim stilom i da sam najduhovitiji, kad opisujem selo i seljaka. A ja, niti sam se rodio, niti igda živio na selu.

Još ste mi rekli, da sam vrlo duhovit, ali bez duhovitosti; visoko kulturan, ali s nekakvim maglovitim nipodaštavanjem kulture; pun invencije i slabe mašte; originalan bez naročitih misli; dobar humorist, koji ne nasmijava; učitelj, koji ne će da se uči; veći talenat nego pisac; vješt stilist, koji ne zna književni zanat; plagijator, koji sam sebe plagira; šnelfotograf bez obrtnice; seoski Don Juan u gradu; prirodnjak s prezirom za prirodu; slab književnik, koji vrijedi za stotinu drugih; blag satiričar, koji piše grube satire; pesimist, koji je uvijek veselo raspoložen.

I na koncu proglasiste me Rusom. I još kako temeljitim Rusom! Ja sam, po vašem mišljenju, neka mješavina Gogolja, Dostojevskoga, Čehova i Averčenka. Razumije se, bez Gogoljeve visine, Dostojevskoga dubine, Čehovljeve topline i Averčenkove vedrine. To ste zaključili po jednoj mojoj priči, kojoj se radnja zbiva u Rusiji. A s mojim baćuškama bilo vam je ovo: Sadržaj prve svoje satire uzeo sam iz života najbližih znanaca, i, da se ovi ne dosjete, tko je pisao, prikazao sam jedno lice, koje je mene predstavljalo. Kad je ova anonimna priča bila objavljena u mjesnim novinama, nastade velika graja. Nekoji junaci stadoše se strahovito prijetiti piscu i dođoše do mene, da ga zajedno potražimo. Nekako ih umirim strepeći od straha, da me ne otkriju. I tada sam se zakleo, da ću buduće junake tako prikazivati, da ih ni rođeni otac ne će prepoznati. U drugoj satiri svi su junaci postali Rusi, a za autora stavio sam Averčenka.

— Dakle, vidite, da je podvala suština vašega stvaranja. Jedino vam ne uspijeva u interpunkciji. Ne vrijedi vam interpunkcija ni pišljiva boba.

— Vile je odnijele, priznajem, vrlo mi je zakučasta. Kad sam uzrujan, siječem zareze iza svake druge riječi, kao tupa britva, a kad sam veseo, pustim rečenicu

dulju od Dunava i nigdje ju ne zagrađujem. Da mi nakladnik nije bio dobar čovjek, pa tu i tamo zaustavio po koju rečenicu, pružila bi se preko cijele strane kakva rečenička trakavica, da joj nitko kraja uhvatio ne bi.

Točke ne begenišem. Njih sam prepustio slagarima i muhama. Oni to bolje znadu. Što se tiče dviju točaka, upitnika, uskličnika i drugih rečeničnih ukrasa, to prepuštam slučaju, da sjednu, gdje ih je volja. Da pravo kažem, znao sam negda pravopis i pisao bez pogrješke. Kamo sreće da ga nisam ni učio, jer bih pisao onako, kako govorim. Sada ne mogu ni to. Zapnem kod svake riječi, o kojoj imam samo mutno sjećanje, da sam u pravopisu nešto o njoj učio. Samo što? Da li se piše m o l i o c, m o l i l a c ili m o l i t e l j? Možda m o l b a r, m o l b e n i k? Molitvenik ne valja, to znam sigurno. Glasno izgovaram sve riječi, da mi uho štogod kaže. Ne zna ni ono, zbunilo se. Naprežem pamćenje, ali badava. Od čitavog pravopisa znam jedno jedino pravilo: p i š e s e t a k o, a m o ž e i o v a k o.

Sjećam se još iz đačkog doba jednog njemačkog diktanda, u kom sam odlično postavio sve interpunkcije. I to zato, jer nisam razumio, što pišem. Da sam znao, o čemu se radi, sigurno mi interpunkcije ne bi bile na mjestu. Ovako je izgledao početak toga diktanda: Der kerper Mit grosen ka bestet mit muklo ha aus zwaj Punkte den Kopf Bajstrich den hals mit grosen ha Bajstrich den Rumpf und den glidern punkt.

Da mi i sada tkogod diktira interpunkciju, možda bi bilo bolje. I ne bi bilo bolje, ako ću pravo. Ne mogu reći, da se nisam trudio, kako da moju zakučastu interpunkciju izvedu drugi na čistac, kad već ja nisam umio. Svijestan svojih slabih strana u pravopisu dadoh rukopis jednom filologu, da ga uredi. Za mjesec dana vrati mi ga svega okrvavljenog crvenom tintom. Nije bilo rečenice bez jednog crvenog udarca. Krivo meni, dirnuo mi sujetu. — Zar sam već i govoriti zaboravio? — upitao sam se s tugom u srcu. Kad sam rukopis pre-

pisao načisto, dadoh ga opet drugom filologu. Zanimalo me, hoće li ovaj pronaći još koju pogrješku. Ju, šta li sam se uprepastio, kad mi je povratio rukopis sav iskasapljen modrom olovkom. I, moram priznati, obuzela me neka zlobna veselost. — Čudim se — pitao sam ovog filologa prenemažući se ozbiljno — da ste vi pronašli toliko pogrješaka, a rukopis mi je već prije pregledao gospodin Iks, i ja ga načisto prepisao.

— Ispravljao sam po najnovijem pravopisu! — brani se gospodin Ipsilon. — Uostalom onaj gospodin sigurno nije mojih godina.

— Stariji je od vas za pet proljeća.

— Hehe, prijatelju, u pet godinica mnogo se toga izmijenilo. Za to vrijeme mnogo je pravila bačeno u iznimke, i mnoštvo je iznimaka uskočilo u pravila.

— I vi bi — gospodine, Iksu dali sigurno drugi red, da dođe k vama na ispit.

— Ne samo drugi, nego i treći red, najmirnije savjesti.

Takva odlučnost malo me zbunila. Gdje je istina? očajavao sam. I neki nutarnji glas šapne mi, da opet prepišem rukopis i dadem ga trećem pravopiscu. To sam i učinio. Vidim, da naslućujete, što se je dogodilo. Ovaj treći gospodin dao je onoj obojici — treći red.

Poslije toga razočaranja opet sam prepustio interpunkciju svojim najboljim pomagačima: muhama i mušicama. Dok se naši pravopisci slože i dogovore, kako treba pisati, najbolje je, da se držimo one stare: piši, kako znaš!

— Nije li tako, gospodo kritičari? — povičem glasno i prenem se iz snatrenja.

Oko mene nigdje nikoga, ni kritičara, ni večerice. Opet me nekuda odvukla moja neobuzdana mašta.

SADRŽAJ: